

”Den amerikanske katastrofen”

**Fremstillingen av den spanske ekspansjonen i Amerika ca. 1492-
1550 i britiske lærebøker.**

Oddgeir Nyborg Sigvartsen

Masteroppgave i historie

Høgskolen i Bergen - Universitetet i Bergen

Vår 2009

Forord

Spaniernes oppdagelse og erobring av Amerika er kjent hvor enn i verden man reiser. Og jeg husker at som ung elev på barneskolen var dette et av de emnene som frembrakte min interesse. I dag, som utdannet lærer, synes jeg det ville være både interessant og nyttig å fordype meg i hvordan denne historien er portrettert i lærebøker, og da spesielt i læreverk hos Spanias bitre fiende på slutten av 1500-tallet; Storbritannia.

Jeg vil rette en stor takk til professor John Ragnar Myking ved Høgskolen i Bergen for uvurderlig hjelp, som med god veiledning og gode råd har hjulpet meg mye underveis i skriveprosessen. Jeg vil også takke de som leste og ga tilbakemelding i forbindelse med seminarene på Historisk institutt, blant annet Arne Solli ved Universitetet i Bergen.

Til slutt må jeg også takke Ellen Marie for god støtte og tålmodighet med en opptatt masterstudent, og min far Svein og min mor Grethe for god økonomisk støtte.

Bergen, våren 2009

Oddgeir Nyborg Sigvartsen

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1:

Innledning	5
1.0 Tema og problemstilling	5
1.0.1 Avgrensning og fremgangsmåte	6
1.1. Forskningslitteratur og synspunkter på historieskriving	8
1.1.1 Den svarte legende og kritikk av britisk historieskriving	9
1.1.2 Historietradisjoner i den britiske skolen	19
1.2 Lærebokanalyse som forskningsfelt	20
1.2.1 Hvorfor lærebokanalyse?	20
1.2.2 Tidligere lærebokforskning	21
1.3 Kilder og analysemetoder	22
1.3.1 Primærkilder: Lærebøker	22
1.3.2 Utvalgte metoder	25
1.3.3 Fordeler og ulemper med metodene	27

Kapittel 2:

Mellomkrigstidens lærebøker	28
2.1 ”Lands and their stories” (1928)	28
2.1.1 Presentasjon og analyse av læreboktekst	28
2.2 ”The building of the modern world; Book II The age of discovery” (1942)	36
2.2.1 Presentasjon og analyse av læreboktekst	36
2.3 Oppsummering av funn	43

Kapittel 3:

Den nære etterkrigstidens lærebøker	45
3.1 ”Significant events in British and European History” (1951)	45

3.1.1	Presentasjon og analyse av læreboktekst	45
3.2	”A text book of modern European History 1453-1661” (1954)	48
3.2.1	Presentasjon og analyse av læreboktekst	49
3.3	Oppsummering av funn	53
Kapittel 4:		
1960-tallets lærebøker		54
4.1	”The British Empire and Commonwealth” (1965)	54
4.1.1	Presentasjon og analyse av læreboktekst	54
4.2	”World history in colour” (1969)	61
4.2.1	Presentasjon og analyse av læreboktekst	61
4.3	Oppsummering av funn	68
Kapittel 5:		
1980-tallets lærebøker		70
5.1	”Spotlight on History: The age of Exploration and Discovery” (1985)	70
5.1.1	Presentasjon og analyse av læreboktekst	70
5.2	”Cambridge introduction to world history: Europe finds the world” (1989)	80
5.2.1	Presentasjon og analyse av læreboktekst	80
5.3	Oppsummering av funn	88
Kapittel 6:		
Avslutning		90
6.1	Utvikling i de britiske lærebøkene	90

Litteraturliste

”[B]esides being well-known and well-told, the story of the conquest represent perfectly and characteristically the three main strands of the *conquistadors*- their wolfish greed for gold, for land, and for slaves...more subtle but no less compelling, their love of great deeds for their own sake. It was this last feeling, this pride in doing great deeds, which made the rank and file applaud actions of their leaders. (Potter)

Kapittel 1:

Innledning

1.0 Tema og problemstilling

Fortellingen om den spanske oppdagelsen og erobringen av Amerika er en historie de aller fleste kjenner til. Christoffer Columbus som trodde han hadde kommet til India, Hernan Cortes som erobret det fantastiske aztekerriket og Francisco Pizarro som underla seg riket til solguden; inkariket, er blant de mest kjente. Den vanligste beskrivelsen av disse historiene fokuserer på brutaliteten i deres erobringer og utryddelsen av indianerne, og at de får skylden for den høye dødeligheten hos indianerne.

Frem mot vår egen tid kan det spores en viss negativ holdning til Spania og spanierne i historiske verk, litteratur og film, særlig fra den anglo-saxiske kulturkretsen. De fremstillinger som finnes i historielitteraturen vil også være den fremstillingen leseren vil fortelle videre. Dette er også med på å forme folks holdninger til ulike land eller folkeslag. De historiske ”verkene” som blir lest av flest mennesker er imidlertid lærebøker, disse korte fortellingene som alle en eller annen gang har vært i kontakt med. Lærebøker fremstiller historiske hendelser på lik linje med historiske oversiktsverk, selv om de ikke er like omfattende og er ment for elever i skolen. Ulike holdninger og tendenser vil likevel kunne komme like klart til syne i lærebøker som i andre historiske verk.

Jeg har valgt å ta for meg fremstillingen av spaniernes erobringer i lærebøker i historie. Til dette formålet har jeg valgt ut britiske lærebøker siden Storbritannia var en av Spanias viktigste rivaler i den Nye verden. Planen i denne masteroppgaven er derfor å undersøke *hvordan Spania og spanierne fremstilles under den spanske ekspansjonen på 1400- og 1500-tallet i britiske lærebøker fra 1920-tallet og frem til 1980-tallet. Har fremstillingen endret seg over tid, og i så fall hvilke endringer har funnet sted?*

I utgangspunktet ville jeg forvente at lærebøker, i likhet med annen historisk litteratur, har gått fra å ha et etnosentrisk og nasjonalt perspektiv til å få et mer sammensatt, globalt syn. I så fall kunne vi forvente et mer nyansert blikk på spaniernes erobringer i de nyere lærebøkene enn i de eldre. Spørsmålet er da om en slik utvikling har gått senere i læreboklitteraturen enn i den historiske forskningen. Jeg vil i utgangspunktet tro at lærebøkene ikke er i tråd med rådende historieskriving og forskning, og at lærebokforfatterne sjelden klarer å følge med i

denne utviklingen. Det kan ha ulike årsaker, men en tendens kan være at lærebokforfattere, spesielt for grunnskolen, ikke alltid er utdannete historikere. Det kan hende at utdannete historikere skriver læreboken ut fra det han/henne lærte i sin studietid, og vil kanskje av den grunn henge etter nyere historiske forskning. Det vil altså normalt være et etterslep når det gjelder lærebøker.

1.0.1 Avgrensning og fremgangsmåte

Problemstillingen er vid, og oppgavens omfang gjør at det er behov for avgrensning. Historien om den spanske ekspansjonen, helt fra Columbus oppdager Amerika frem til Spania blir et stort oversjøisk koloniimperium, er i seg selv alt for omfattende å gjøre rede for i en masteroppgave som dette. Fortellingen om spanierne i Amerika er såpass kjent at jeg kun har valgt å ta for meg de hendelsene som de ulike lærebøkene vektlegger. Hvis det skulle vise seg at ulike læreverk legger vekt på forskjellige hendelser, blir det lettere å se om disse er tatt med for å fremme et spesielt syn på Spania og spanierne. De ulike fortellingene som forfatteren tar med er med på å fremme et spesielt syn på Spania og spanierne.

Mitt fokus i denne oppgaven er ikke å forsøke å frifinne spanierne for fremferden eller hungeren etter gull i den ”Nye Verden”. Men i utgangspunktet ville jeg tro at spanierne ikke var noe verre eller bedre enn noen av de andre landene som erobret og koloniserte andre landeområder. De fleste landene som enten ekspanderte, koloniserte eller drev handel utenfor sine grenser, fra 1500-tallet og utover, eksempelvis Portugal, Nederland og særlig Storbritannia, begikk også overgrep i områder de dominerte. Dette var en tid der nettopp brutalitet, krig og erobring var en del av hverdagen.

I analysene av de ulike lærebøkene er det etter min mening ikke nok å konsentrere seg om den spanske ekspansjonen isolert. Selv om funnene skulle vise at språkbruken er negativt ladet når det gjelder Spania og spanierne, betyr det ikke at spanierne blir fremstilt mer negativt enn andre europeiske land. Derfor vil jeg, for å ha et sammenlikningsgrunnlag, også se på fremstillingen av den portugisiske ekspansjonen.

Britten John Huxtable Elliott, professor i historie, har skrevet og forsket mye om det spanske imperiet, og har blant annet sammenliknet Storbritannias og Spanias kolonihistorie i Amerika i boken *Empires of the Atlantic World : Britain and Spain in America 1492-1830*, fra 2006. Han mener at en analyse av eksempelvis spansk, britisk eller annen europeisk kolonihistorie

må inneholde elementer av sammenlikning. Komparativ historie er et nyttig hjelpemiddel til å sette sammen den fragmenterte historien til et mer oversiktlig og sammenhengende mønster.¹ Komparativ historie er således opptatt av både likheter og forskjeller.

Gitt de mange koloniseringslandene, og mangfoldigheten av samfunn de grunnla i Amerika, vil en gjennomført sammenlikning som tar for seg hele den Nye Verden være en for stor utfordring for enhver historiker, konstaterer Elliot.² En mer avgrenset gjennomførelse, der denne oppgaven begrenser seg til sammenlikning av to europeiske koloniimperier, vil beholde noe av potensialet som bor i en komparativ tilnærningsmåte og det blir enklere å kunne gå mer i dybden.

Valget med å sammenlikne Spanias ekspansjon med Portugals er i første rekke tatt fordi begge landenes oppdagelser, ekspansjon og kolonisering ligger tett opp i hverandre i tid. Jeg mener det ville blitt en vanskeligere oppgave å sammenlikne med nederlandsk, fransk eller britisk ekspansjon siden deres respektive ekspansjoner og kolonisering foregikk på et senere tidspunkt enn Spanias. Derfor er det mest nærliggende for meg å sammenlikne med Portugal. Dets ekspansjon foregikk ikke bare rundt samme tid som Spanias, men begge hadde også de samme religiøse forutsetningene. For å kunne sammenlikne disse to landene er det viktig å være klar over at det er snakk om to ulike koloniimperier; Portugal med et handelsimperium i Asia og Spania med et okkupasjons- eller erobringssimperium i Amerika.

Jeg kommer til å legge vekt på to hovedpunkter i analysene av lærebøkene. Først og fremst vil fremstillingen av spanierne bli satt opp i forhold til fremstillingen av portugiserne. Det er likevel viktig å ha i bakhodet at det er snakk om to ulike koloniimperier. Jeg vil også legge til at dersom en lærebokforfatter ikke omtaler portugisernes erobringer, møter med de innfødte, eller beskriver portugisernes fremferd i Asia, vil dette fremheve spaniernes fremferd. Portugisernes suksess innen handel Asia var ikke bare et resultat av forhandlinger.³ Deretter vil jeg ved hjelp av forskningslitteratur om emnet og kritikk av britisk historieskriving fra tre forskjellige historikere se om fremstillingen i de ulike lærebøkene stemmer overens med det disse historikerne hevder har preget britisk historieskriving. Sentralt i kritikken fra William Maltby og Charles Gibson står den såkalte *svarte legende*, en seiglivet forestilling om at

---

¹ Elliott, 2006: s. 16

² Elliott, 2006: s. 17

³ Nils Steensgaard, 2000: s. 223-233

spanierne var så mye mer blodtørstige og hungrige etter edelt metall enn andre folkeslag og at deres fremferd i den Nye verden skilte seg radikalt ut fra alle andre europeiske land.

Den vestindiske politiker og historiker Eric Williams har også rettet kritikk mot britiske historikers holdninger og fordommer mot andre folkegrupper, samt synet på slavevirksomheten. Gjennom Williams sin kritikk og Maltby og Gibson sine fremstillinger av innholdet i den svarte legende får jeg konkrete holdepunkter i å analysere lærebøkene. Jeg vil likevel også være åpen for at fremstillingen i lærebøkene kan være påvirket av andre holdninger enn det disse forskerne fremhever.

Jeg vil imidlertid understreke at jeg ikke er ute etter å se på hvor godt egnet de ulike lærebøkene er til undervisning i dette temaet. Jeg vil altså ikke ta for meg de pedagogiske sidene ved lærebøkene. Selvfølgelig vil en lærebok som fremstiller spanierne svært negativt i forhold til andre land ikke fortelle en nyansert og pålitelig historie, og den vil av den grunn egne seg dårlig til å formidle historie. Mitt søkelys er lagt på selve fremstillingen av spanierne for å avdekke om kritikken som er reist mot britisk historieskriving er i samsvar med det som står skrevet i de ulike britiske lærebøkene, og om det finnes elementer og/eller spor av den svarte legende i de ulike tekstene. Til slutt blir det da interessant å se om fremstillingen av spanierne har utviklet seg over tid.

Før jeg tar for meg kildene og kommer til selve analysedelen i oppgaven vil jeg først gjøre rede for hvorfor mange nasjoner, særlig Storbritannia, har omtalt Spania og spanierne så negativt i historieskrivingen. Dette gjelder spesielt den svarte legende, men det vil også komme frem enkelte elementer i kritikken som har vært reist mot britisk historieskriving.

1.1 Forskningslitteratur og synspunkter på historieskriving

Ved å se på fremstillingen av spanierne i lærebøkene i sammenheng med den svarte legende og kritikken mot britiske historikere mener jeg det blir enklere å indikere hva slags holdninger og tendenser som kommer frem i fremstillingen av spanierne.

1.2.1 Den svarte legende og kritikk av britisk historieskriving

Den svarte legende

Synet på spaniernes fremfærd i den Nye Verden har vært gjenstand for diskusjon og endret seg mye oppgjennom historien. Jeg har valgt å ta utgangspunkt i to utgivelser som omhandler den svarte legende, begge fra 1971. Det er William Maltbys *The Black Legend in England, The development of anti-Spanish sentiment, 1558-1660*, og Charles Gibsons *The black legend, Anti-Spanish attitudes in the Old World and the New*. Begge forfatterne forklarer hva som menes med begrepet *den svarte legende* og hvordan flere ulike historieverk og utgivelser oppgjennom tidene er blitt brukt for å sette Spania og spanierne i et dårlig lys. Gibson oppgir at den svarte legende er et uttrykk som først ble brukt av den spanske forfatteren Juliàn Juderías, i hans bok *La leyenda negra y la verdad histórica. Contribución al estudio del concepto y de la tolerancia religiosa y política en los países civilizados* fra 1914, for å beskrive den tilsynelatende urettferdige fremstillingen av Spania og spanierne på 1500-tallet som brutale, intolerante og fanatiske i anti-spansk litteratur.⁴

I følge Gibson angrep Juderías i sin bok den urettferdige historiske behandlingen av Spania, og forsvarte spansk politikk, vitenskap og kulturelle ferdigheter helt siden middelalderen. Han mente at det spanske folks religiøse og politiske karakter var tragisk misforstått.⁵ Både Juderías, Gibson og Maltby er enige i at Spania på 1400- og 1500-tallet var en fanatisk og intolerant nasjon. Brutal til tider også. Men dette var i en periode der alle folk i Europa var intolerante og fanatiske.⁶ Juliàn Juderías har definert den svarte legenden slik:

The environment created by the fantastic stories about our homeland that have seen the light of publicity in all countries, the grotesque descriptions that have always been made of the character of Spaniards as individuals and collectively, the denial or at least the systematic ignorance of all that is favourable and beautiful in the various manifestations of culture and art, the accusations that in every era have been flung against Spain.⁷

Flere forfattere har definert den svarte legende. Philip Wayne Powell har blant annet, i sin bok *Tree of Hate: Propaganda and Prejudices Affecting United States Relations with the Hispanic World* fra 1971, definert den slik:

---

⁴ Gibson, 1971: s. 7-8 På engelsk er boken kalt *The Black Legend and Historical Truth*.

⁵ Gibson, 1971: s. 8

⁶ Gibson, 1971: s.8

⁷ Juderías, 2003: s. 11

An image of Spain circulated through late sixteenth-century Europe, borne by means of political and religious propaganda that blackened the characters of Spaniards and their ruler to such an extent that Spain became the symbol of all forces of repression, brutality, religious and political intolerance, and intellectual and artistic backwardness for the next four centuries. Spaniards ... have termed this process and the image that resulted from it as 'The Black Legend,' la leyenda negra".⁸

William Maltby legger mest vekt på å forklare hvorfor og hvordan den svarte legende oppsto, og sto så sterkt, i England og Storbritannia. I innledningen skriver han at det først og fremst er i lærebøker for historie den svarte legende som oftest kommer til uttrykk. De fleste britiske historikere og vitenskapsmenn hadde, da hans bok kom ut, et langt mer nyansert syn.⁹

Maltby trekker frem flere elementer som var med på å forme den såkalte svarte legende i England. Det var en sterk tradisjon i England på 1500- og 1600-tallet for nasjonale stereotypier og utgjorde en viktig del av den engelske nasjonale bevissthet. Dette, hevder han, førte til at den negative beskrivelsen av, og holdningen mot spanierne kunne få en slik grobunn som den fikk.¹⁰ Maltby tar også til orde for at man må se på fordommene helt fra begynnelsen av for å komme til bunns i hvordan den svarte legende oppsto. Han hevder at den svarte legende vokste frem i en tid da nasjonalstater og nasjonale holdninger var forholdsvis nye, og knyttet til religion, noe som førte til rivalisering mellom katolske og protestantiske land. I tillegg hadde den intense oversjøiske rivaliseringen mye av skylden for fremveksten av et negativt syn på Spania og spanierne. Spania var en rik nasjon og sjalusi og hat mot Spania var essensen i opphavet til den svarte legende.¹¹

Maltby trekker også frem at mangelen på ytringsfrihet på 1500- og 1600-tallet, ikke gav noen motvekt mot Tudor-dynastiets propaganda om Spania og spanierne i denne perioden. Derfor reflekterte ikke det skrevne ord bare holdninger og oppfatninger de ulike forfatterne sto for, men også hva den populære og allmenne holdningen til engelskmennene skulle være, og følgelig også ble.¹²

Den mest innflytelsesrike og bredest publiserte kilden til den svarte legende er *Brevissima relación de la destrucción de las Indias*, skrevet av Bartolomé de Las Casas i 1552. Dette

---

⁸ Powell, 1971: s. 8

⁹ Maltby, 1971: s. 7

¹⁰ Maltby, 1971: s. 8

¹¹ Maltby, 1971: s. 9

¹² Maltby, 1971: s. 10

brevet ble sendt til den spanske Kronen for å fortelle hvor brutalt og inhumant spanierne behandlet indianerne i den nye verden. Las Casas er selve hjørnesteinen i den svarte legenden, skriver Maltby. Ytringsfrihet var faktisk et privilegium i Spania i landets storhetstid(1500-1600-tallet). Derfor ble det ikke lagt skjul på den brutale fremferden til enkelte spaniere. I andre land ble derimot de negative sidene ved oppdagelsene og koloniseringen nedtonet. Las Casas sine beretninger, samt andre utgivelser av samme sort, ble oversatt til flere andre språk, blant annet engelsk. Kritikerne hevder at disse da kan ha blitt tolket slik at det skulle passe inn i en anti-spansk agenda. Las Casas sine brev hadde dessuten en tendens til å dukke opp på ny hver gang det var konflikt med Spania.¹³ De ble trykket i stadig nye opplag i England, blant annet i 1665, da Storbritannia var i krig med Spania og den spanske kolonien Jamaica hadde kommet i britiske hender.¹⁴

Det var Las Casas sine engelske oversettere som bestemte seg for at spanierne var eksepsjonelt brutale og en barbarisk nasjon, hevdes det. Conquistadorene var ofte skremmende, men i følge Maltby er det lite som tyder på at deres opptreden eller holdninger var unike. Dette passet selvfølgelig ikke med oppfatningen til den Elisabethanske eliten. De så på Spania som en trussel for både sitt hjemland og sin religion. En brite eller en engelskmann var derfor forberedt på å tro det verste om spanierne, og brevene til Las Casas forsterket bare hans fordommer. Tilfeldigheter kunne sikkert ha produsert en svart legende uten Las Casas, men han, en spanier, bidro kraftig til den svarte legendes form og innhold, hevder Maltby.¹⁵

Et eksempel Maltby trekker frem fra Las Casas sine brev er historien om hunder som ble foret med indianske babyer, og at spanierne sendte sine fæle hunder på indianerne bare for å more seg. Beretninger om Hernan Cortes brutale fremferd mot aztekerne er også mye brukt. Men det var også andre som skrev samtidig med Las Casas. Gomora og Bernal Diaz del Castillo, for eksempel, mener Cortes ikke hadde til hensikt å skade eller utrydde indianerne. De mente han måtte gjøre det han gjorde for å komme indianernes angrep i forkjøpet. Disse forfatterne setter den spanske brutaliteten, slik den ofte er beskrevet, i et annet lys. Fortellingene fra andre forfattere fra denne perioden har i liten grad blitt en del av historiene som er blitt fortalt om spanierne, og hadde heller ikke noen fremstående plass da Maltby ga ut sin bok.¹⁶ Disse

---

¹³ Maltby, 1971: s. 12

¹⁴ Gibson, 1971: s. 73

¹⁵ Maltby, 1971: s.13

¹⁶ Maltby, 1971: s.17

andre beretningene, med en annen tendens, er heller ikke blitt lagt til grunn når historikere har skrevet om spansk ekspansjon på 1500-tallet, hevdes det.

Gibson poengterer at det er blitt lagt for stor vekt på beretningene til Las Casas i historieskrivingen. Derfor tok det lang tid før synet på spaniernes brutale, hyklerske og løgnaktige væremåte forandret seg noe særlig i historieskrivingen. Gibson hevder at den negative fremstillingen av Spania og spanierne eksisterte helt frem til midten av 1900-tallet.¹⁷

Maltby legger i tillegg vekt på at britene, samt andre erobrere, førte mye av den samme politikk og brukte en del av de samme maktmidlene som Cortes i sine egne erobringer.¹⁸ I propagandaen ble Cortes kritisert, mens de gravde ned og pyntet på sine egne erobringmetoder. Ikke-spanske forfattere glemte ofte at Las Casas var spanier, noe som også taler mot at alle spaniere kun tenkte på gull, ære og heder.¹⁹

Selv om mange indianere i starten av den spanske erobringen ble slaktet ned, gikk Spania aldri inn for myrderier for å skaffe seg makt, hevder Maltby. Derfor må Las Casas anslag på at mellom tretti og femti millioner indianere mistet livet på denne måten oppfattes som en sterk overdrivelse. Men, som Maltby sier: ”New lands are rarely conquered by the meek and gentle, and the Spanish colonies were no exception to this rule”.²⁰ Spanias ugjerninger er ofte blitt overdrevet av landets fiender, mens disse fiendene var skyldig i de samme handlingene.²¹

Las Casas skrev sine brev ut fra en egen agenda, påpekes det.²² Brevene fortalte om hans landsmenns grådighet, og han mente at denne, samt brutaliteten sto i veien for å konvertere indianerne til kristendommen. Med sine fortellinger, om enn feilaktige, klarte Las Casas å få frem sitt syn hos Kronen og folket i Spania. Han visste at de hadde en ortodoks religiøs tankegang. Maltby hevder også at Spania, tidlig på 1500-tallet, var det eneste landet i Europa som anerkjente offisielt at Kronens nye undersåtter hadde sjel og dermed kunne omvendes til kristendommen. Den offisielle intensjonen til Spania innebar at indianernes frelse skulle stå i forgrunnen. Med frelse mentes indianernes velvære, samt at de fikk kjennskap til en ny og bedre religiøs tro. Med tanke på lovbelagte regler om hvordan man skulle behandle sine

---

¹⁷ Gibson, 1971: s.14

¹⁸ Maltby, 1971: s.17

¹⁹ Maltby, 1971: s.15

²⁰ Maltby, 1971: s.18

²¹ Maltby, 1971: s.11

²² Maltby, 1971: s.28

undersotter i nye koloniland, var denne en av de mest humane og lå langt foran det andre erobrere og koloniland kunne vise til.²³

Maltby hevder at ingen historiker fullt og helt vil stå bak Las Casas sine opplysninger om spaniernes fremferd, men at få likevel vil bestride at det var en viss sannhet i hva han tok opp, selv hvor overdrevet fortellingene var. Maltby mener det bør konkluderes med at en slik fremferd som spanierne viste i den nye verden oppstod hver gang europeere kom i kontakt med svake eller ikke-militære folkeslag, og at dette er med på å svekke troverdigheten til den svarte legende.²⁴ Et siste argument fra Maltby sin side er at britene ikke ville ha skrevet om ”de stakkars indianerne” hvis de ikke hadde kommet over brevene til Las Casas. Trolig ville de da ha skrevet like ille om dem som de i starten skrev om negrene.²⁵

Den svarte legende ble i følge Gibson også brukt i propaganda av flere andre fiender av Spania enn Storbritannia. Han nevner for eksempler William av Oranien sin kamp for nederlandsk uavhengighet fra det *brutale* Spania²⁶, nordamerikansk patriotisme som ser ned på Sør- og Mellom-Amerika på slutten av 1700-tallet og spanske koloniers uavhengighetskamper i Amerika på 1800-tallet^{27 28}.

Maltby legger for sin del til at britene så, og fortsatt ser på det nederlandske opprøret mot Spania som kampen mellom det gode, det sanne og liberale mot maktens ondskap, intoleranse og overtro.²⁹ De nederlandske rebellenes syn på spanierne og Spania ble opprettholdt av senere historikere fordi dette synet ble assosiert med et moderne system av verdier. Man antok at nederlenderne søkte religiøs toleranse og personlig frihet, mens sannheten i følge Maltby egentlig var at mange av de nederlandske opprørslederne ville prakke på nederlenderne ett annet religiøst syn og et tyrannisk styresett, i tillegg til å sikre sine aristokratiske privilegier.³⁰

De teologiske termene på 1500- og 1600-tallet var viktige i skapelsen av den svarte legende. Og Spania hadde en veletablert religionsteologi, mens England innførte protestantismen og

---

²³ Maltby, 1971: s.19

²⁴ Maltby, 1971: s.20

²⁵ Maltby, 1971: s.69

²⁶ Gibson, 1971: s.45

²⁷ Gibson, 1971: s.155

²⁸ Gibson, 1971: s.151

²⁹ Maltby, 1971: s.44

³⁰ Maltby, 1971: s.59

måtte argumentere for dette synet.³¹ Dermed hevder Maltby at man ikke kommer utenom det religiøse aspektet, noe som spilte en stor rolle når det gjaldt utviklingen av den britiske holdningen til Spania. Det Elisabethanske England ble sett på som den naturlige lederen av den reformerte kirken, mens Spania var den naturlige lederen av den katolske.³² Konseptet spansk katolisisme, som vokste frem på 1500-tallet, skrev seg både fra den protestantiske holdningen og fra England sine mislykkede forsøk på å bli Spanias likemann i verden. Spansk katolisisme ble sett på som hyklersk, skinnhellig eller fortapt. Walter Raleigh, som aldri sa fra seg muligheten til å kritisere Spania, blir sitert av Maltby:” For matter of religion it would require a particular volume, if I should set down how irreligiously they [spanierne] cover their greedy and ambitious pretences with that veil of piety”. Andre hevdet at spanierne ikke var noe bedre enn ateistene, de brukte bare Paven til å fronte sine egne ambisjoner, og for å legitimere religiøst at de hadde krav på slaver”.³³

Man finner gjenskinn av den svarte legende også når det gjelder historieskrivingen om den spanske inkvisisjonen, en institusjon som ble et populært symbol på spansk tro, og som hadde et svært dårlig rykte utenfor Spania. Sammenlikner man den spanske med den romersk-katolske inkvisisjonen på midten av 1500-tallet var metodene imidlertid mildere, og prosedyrene relativt rettferdige. Den tyske heksejakten var også mye mer brutal enn den spanske inkvisisjonen, hevder Maltby.³⁴

En annen anklage Maltby hevder var vanlig mot spanierne var at de brukte inkvisisjonen for å nå egne mål. Derfor gikk inkvisisjonen også utover velstående katolikker fra andre land. Denne anklagen kan diskuteres, mener Maltby. Det er noe i det som er skrevet om den spanske inkvisisjonen, men den var ikke like brutal som det er blitt hevdet.³⁵ Det er heller ikke riktig at man ikke kunne få endret en dom dersom man kunne skaffe nye bevis for at man var uskyldig, mener Maltby.³⁶

Tekster skrevet for engelskmennene gav også et slett bilde av fengslene i Spania. Poenget Maltby her trekker frem er at inkvisisjonens fengsler ikke var noe verre enn i England. Skildringene er sterkt overdrevet og stammer fra protestanter som beskrev inkvisisjonen.

---

³¹ Maltby, 1971: s.136

³² Maltby, 1971: s.29

³³ Maltby, 1971: s.30

³⁴ Maltby, 1971: s.31

³⁵ Maltby, 1971: s.34

³⁶ Maltby, 1971: s.37

Praksisen ved forhør var veldig lik over alt i Europa på denne tiden og var ikke spesielt for inkvisisjonen.³⁷ Dette spørsmålet unngikk engelske forfattere behendig. Hvis andre nasjonaliteter, for eksempel portugisere, var brutale var det bare snakk om at de gjorde det ”after the fashion of Spain”, oppgir Maltby.³⁸

Den spanske armadas angrep på England nørte også opp under den svarte legenden. Hadde ikke spanierne angrepet England, hadde heller ikke den svarte legende blitt en like stor del av den engelske tankegangen, mener Maltby.³⁹ Spanias kriminelle ambisjon om å herske over verden var nå bevist, i britiske øyne hvert fall. Protestantene fikk dermed større motivasjon til å gjøre noe med opinionen. Spania var nå ikke bare grådig, tyrannisk og et land med store ambisjoner. Spania hadde i tillegg vist seg som feige, inkompetente, ettersom ”verdens største” krigsflåte ikke klarte å overliste England.⁴⁰ Men ble egentlig armadaen jaget vekk av den lille britiske flåten spør Maltby? Svaret hans er nei. Ved Gravelines var armadaen i mindretall, de hadde færre våpen og de hadde ikke vinden med seg. De var ikke feige og de var ikke inkompetente, konstateres det. Engelske historikere lot selvfølgelig alt fokus ligge på de modige engelske sjømennene. I de mange pamfletter som ble laget i tiden etter armadaen, ble det skrevet mye rart om Spania og spanierne. Det meste usant, hevder Maltby.⁴¹

I følge kritikerne av den svarte legenden er det meste av det som ble skrevet om spansk historie, utgitt på engelsk på 1600-tallet, ren og skjær propaganda med sterk anti-spansk tendens.⁴² I Spania fantes det i følge Maltby ikke noen anglophobia, selv om spanierne hadde like mye grunn til en tilsvarende holdning⁴³ Den britiske historieskrivingen og propagandaen var således nokså ensidig, og den hadde heller ingen paralleller i briteres holdninger til andre land. Hvorfor hadde så ikke britene den samme holdning til andre folkeslag og nasjoner som de hadde til spanierne, spør Maltby? England utkjempet jo like mange kriger og hadde like mange konflikter med Frankrike, uten at det utviklet seg en tilsvarende ”svart legende”.⁴⁴

Noe av svaret ligger i den vidstrakte spanske aktiviteten, ikke bare mot England, men også Nederland, Frankrike og Italia. Den førte til at Spania fikk et veldig dårlig rykte og høstet

---

³⁷ Maltby, 1971: s.38

³⁸ Maltby, 1971: s.40

³⁹ Maltby, 1971: s.76

⁴⁰ Maltby, 1971: s.77

⁴¹ Maltby, 1971: s.80-81

⁴² Maltby, 1971: s. 133-134

⁴³ Maltby, 1971: s. 135

⁴⁴ Maltby, 1971: s.138

hard og fiendtlig kritikk fra flere hold. De tre andre landene har sin egen svarte legende om Spania. Derfor fikk britene, når de spurte sine naboer om hvordan spaniernes var, det svaret de allerede kjente. Englands kulturelle bånd med Frankrike og Nederland har, til tross deres ulikheter, vært nære, og deres anti-spanske tankegang bare forsterket hverandres.⁴⁵ Derfor, mener Maltby, kunne den svarte legende få slik grobunn rundt om i verden selv om den hadde et tynt grunnlag.

Det var imidlertid ikke bare det skrevne ord som kastet skygge over spaniernes fremferd i Amerika. På 1500- og 1600-tallet ble også billedkunstnere influert av den svarte legende. Det er blitt hevdet at Las Casas sine fortellinger om spaniernes brutalitet ble popularisert i rivaliserende og protestantiske land. Blant annet Johann Theodor de Bry, en flamskfødt gravør og tegner er i dag kjent for sine levende avbildinger av tidlige europeiske ekspedisjoner i Amerika. Hans illustrasjoner av den spanske brutaliteten under koloniseringen av Amerika er ofte blitt assosiert med historiene som er blitt fortalt av Las Casas.⁴⁶

Kritikk av britisk historieskriving

På 1800-tallet forandret måten å skrive om spaniernes historie i Amerika seg. Selve vinklingen på erobringen utviklet seg til et mer romantisk syn på spaniernes erobringer. Dette var det som regel amerikanske historieforfattere som sto for, og kan ha med å gjøre at USA hadde sine egne imperialistiske planer på denne tiden, og at disse derfor måtte legitimeres, hevder den amerikanske historikeren Benjamin Keen. Her blir også synet på indianerne annerledes. Indianerne var en underordnet rase, og et hinder for den anglosaksiske og kristne sivilisasjonen.⁴⁷

Flere av de samme tingene Keen satt fingeren på, blant de amerikanske historieforfatterne, kommer også til syne hos den vestindiske historikeren Eric Williams. Dr. Eric Williams, utdannet på Oxford University, er professor i samfunnsvitenskap på Howard University i Washington D.C.. På slutten av 1960-tallet var han styreformann i The Caribbean Research Council, der han hadde ansvaret for all forskningsaktivitet i den karibiske kommisjonen på Trinidad. Han var også president i The Historical Society i Trinidad og Tobago.⁴⁸

---

⁴⁵ Maltby, 1971: s.139

⁴⁶ McDonnell, 10.05.09:

⁴⁷ Keen, 1985: s. 73

⁴⁸ Williams, 1968: s. V.

Eric Williams beskriver i *British historians and the West Indies* fra 1966 hvordan britiske historikere fra 1500-tallet og frem til 1960-tallet har forsøkt å legitimere britisk ekspansjon, kolonisering og slaveri. Han mener det fantes mange elementer fra både nasjonalistiske og etnosentriske holdninger i britisk historieskriving. Williams hevder at den britiske historieskrivingen, helt frem til 1960-tallet, var preget av positiv omtale av den hvite rase, briternes siviliserte og intelligente væremåte og britisk nasjonalisme og merkantilisme helt frem til 1960-tallet.⁴⁹

Riktignok hevdet britiske historikere i mellomkrigstiden at man måtte ta et oppgjør med overgrepene mot menneskeheten gjennom historien. Ifølge Williams tok britiske historikere likevel bare et oppgjør med alle andre enn britene selv i denne perioden.⁵⁰ Det var bare enkelte britiske historikere som så smått begynte å endre holdningene sine. Disse hevdet blant annet at slaveriet ”is a great outrage against humanity”, og at man ikke kunne slappe av før man hadde kommet til bunns i alt det gale man før hadde gjort.⁵¹ Williams mente likevel at det typiske for britiske historikere i mellomkrigstiden var å rettferdiggjøre kolonisering og slaveri. Fremstillingen av historien, og da spesielt av britisk historie, skulle inneholde argumenter for at det var andre og ikke britene som var brutale og ondskapsfulle, altså et nasjonalistisk og etnosentrisk synspunkt.

I den nære etterkrigstiden var tradisjonen med å legitimere britisk kolonisering og slaveri fortsatt inntakt. Britene prøvde å presse andre nasjoner til å gi slipp på slaveriet. Men her, mener Williams, at det var en brist i argumentasjonen ettersom det bare var i koloniene i det Karibiske hav at britene fjernet slaveriet, og ikke for eksempel i India.⁵² Britene så på seg selv som det beste og mest siviliserte folket.⁵³ Slaver i det britiske imperiet hadde bare godt av å bli sivilisert av de intelligente og siviliserte britene. Spanierne derimot hadde bare utnyttet slavene for økonomisk gevinst.⁵⁴ I denne perioden var det også en tendens i britisk historieskriving å rettferdiggjøre landets tidligere handlinger.

Etter 2.verdenskrig var holdningen i britisk historieskriving at britene var det ”overlegne” folket ingen kunne måle seg med. Det var fortsatt ulikheter mellom rasene. Som indikasjon på

---

⁴⁹ Williams, 1966: s. 15- 29

⁵⁰ Williams, 1966: s. 195- 196

⁵¹ Williams, 1966: s. 195- 195.

⁵² Williams, 1966: s. 216- 217.

⁵³ Williams, 1966: s. 216- 217

⁵⁴ Williams, 1966: s. 225

dette fremhever Williams at det ble skrevet om slavenes tilværelse at: "Forced migration though it was, looked at from the Negro's point of view, it has been a good adventure". I den vestlige sivilisasjon var slavene nå blitt "en hvit mann med et svart ansikt".⁵⁵

Det ble dessuten hevdet at Britene aldri hadde hatt noen tradisjon for slaveri før spanierne og portugiserne introduserte det. Derfor hadde Storbritannia heller ingen lov mot slaveri i tidligere tider. Slik Williams fremstiller britenes historieskriving var formålet med slaveriet at slavene skulle få innføring i god moral, mens spanierne bare var ute etter økonomisk gevinst. Britene hevdet at de utdannet slavene til å bli bedre mennesker gjennom introduksjon til kristendommen og dens levesett og moral. Slike etnosentriske og nasjonalistiske holdninger var ifølge Williams en tendens i britisk historieskriving en god stund etter 2.verdenskrig. Det ble fremdeles skilt mellom oss og "de andre", og det ble fortsatt gjort forsøk på rettferdiggjørelse av kolonisering og slaveri. Likevel kan det jo tenkes, slik enkelte historieforfattere har hevdet, at britene i likhet med spanierne hadde samme motivasjon, nemlig gull, sølv og attributter.⁵⁶

Jeg vil se etter flere av de omtalte punktene i analysene under. Det er beskrivelsen av spaniernes fremferd som først og fremst vil bli satt under lupen, og jeg vil hovedsakelig se etter spor av tre elementer fra den svarte legende i de ulike lærebøkene; brutalitetselementet, det religiøse elementet med spansk fanatisme, og gulltørsteelementet. I tillegg vil jeg undersøke om det kommer frem at spanierne blir fremstilt som forræderske, hyklerske, inkompetente eller feige. I forbindelse med dette vil jeg påpeke at disse punktene i sin helhet vil bli analysert i sammenheng med eventuelle positivt eller negativt ladede beskrivelser av spanierne, i tillegg til å bli satt opp mot fremstillingen av portugiserne. Det siste for å undersøke om det er store kontraster i omtalen av de to landene.

Angående kritikken mot britisk historieskriving vil jeg ta for meg hvordan de ulike forfatterne omtaler slavehandelen og slaveriet. Deretter blir funnene satt i sammenheng med de tidsepokene Williams har skissert opp, og om kritikken hans stemmer overens med det som faktisk står i teksten. Altså om det virkelig blir forsøkt å ta et oppgjør med slaveriet. Selv om hans kritikk stammer fra en bok fra 1966 trenger ikke dette være en svakhet i analysene. Tre av lærebøkene som er tatt med i denne oppgaven er gitt ut etter Williams sitt verk, men jeg vil

---

⁵⁵ Williams, 1966: s. 225.

⁵⁶ Williams, 1966: s.38

likevel bruke hans kritikk i analysene av disse. Dette kan gi to utfall; at kritikken også stemmer med de tre nyeste læreverkene, eller at det har skjedd en utvikling i måten å omtale slaveriet og at det blir tatt et oppgjør med slaveriet, muligens også det britiske slaveriet.

1.1.2 Historietradisjoner i den britiske skolen

Storbritannia har ikke den samme tradisjonen med både valg av lærebøker og nasjonale læreplaner som for eksempel i Norge. I følge Ingvild Ruhaven hadde den enkelte skole og lærer før 1991 stått relativt fritt til å bestemme både undervisningsopplegg og innhold. Med innføringen av *National Curriculum* ble det for første gang spesifisert fra sentralt hold hva som skulle læres bort i de ulike fagene i skolen.⁵⁷ Dette trådte i kraft i 1991. I perioden fra det ble bestemt at det skulle lages en britisk nasjonal læreplan i 1988 til den ble en realitet i 1991 hersket det en stor debatt i det britiske historiemiljøet rundt denne innføringen. Dette er omtalt som *the Great History Debate*. Grunnen til at jeg omtaler de britiske læreplanene, selv om oppgaven verken tar for lærebøker og læreplaner fra 1990-tallet, er at dette muligens kan forklare hvorfor britiske lærebøker er forskjellig skrevet og bygget opp. Når det ikke fantes læreplaner, og lærebokforfattere og lærere sto ganske fritt til selv å velge det de syntes var viktig, kan dette ha gitt utslag i form av ulike fremstillinger i ulike lærebøker.

I sin hovedfagsoppgave har Ingvild Ruhaven skrevet om *the Great History Debate*, og hevder at selv om det ikke var en læreplan i Storbritannia før 1991 fantes det likevel tradisjoner for hvordan man skulle undervise i historie. Storbritannia trengte ikke å tenke på nasjonsbygging som tema i lærebøker på starten av 1900-tallet ettersom det allerede fantes en sterk nasjonal bevissthet. Følgelig er derfor den britiske historieskrivingen ikke preget av dette. Før 1970 ble det lagt vekt på tilegning av historisk kunnskap, spesielt politisk og konstitusjonell historie, som oftest gjennom enkeltpersoner og såkalte *heltefortellinger*, og i 1960 ble det lagt vekt på historie nedenfra, "*History from below*".⁵⁸ Rundt 1970 da de fleste av de britiske koloniene var gått tapt måtte Storbritannia redefinere den nasjonale identiteten.⁵⁹

Etter 1970 kom en ny undervisningsmetode inn i det britiske skolesystemet, nemlig *New History*. Denne tradisjonen la vekt på kildeevaluering, tolkning og empati, og satte til side den tradisjonelle læremåten som hadde vært i bruk siden slutten av 1800-tallet. Da den britiske

---

⁵⁷ Ruhaven, 2002: s.1

⁵⁸ Ruhaven, 2002: s. 25

⁵⁹ Ruhaven, 2002: s. 26

regjeringen bestemte seg for å utarbeide en nasjonal læreplan i 1988 førte dette til den store historiske debatten mellom de som var for den tradisjonelle historieundervisningen og de som var for New History- tradisjonen.⁶⁰

1.2 Lærebokanalyse som forskningsfelt

1.2.1 Hvorfor er det viktig med lærebokanalyse i den historiske forskningen?

Skolen er en viktig arena for folks møte med historie. Det en lærebok formidler vil ha stor innvirkning på folks oppfatning og holdinger til en historie. Jan Bjarne Bøe hevder at lærebøker er grunnlaget for hvordan en lærer fremstiller en historisk begivenhet.⁶¹ I følge Stuart Foster gjelder dette også i Storbritannia, og legger dessuten til at lærebøker er med på å forme elevers og folks holdninger og verdisyn.⁶² Analyse av lærebøker er derfor nødvendig i lærebøkernes utvikling, og fører til utvikling i historiefaget og i undervisningen. Det har også blitt hevdet at det er nettopp lærebøkene som styrer mye av lærerens undervisning. I en evaluering av samfunnsfaget i den norske skole i 1997 kom det frem at to tredjedeler av lærerne bruker læreboken som mal for sin undervisning.⁶³ Lærebøker står således sentralt i historieformidlingen i skolen, og er fremdeles viktig i læringsprosessen til elevene, selv om man i dag har fått nye læremidler som for eksempel internett.

I følge en artikkel av Magne Angvik er læreboken fundamentet for undervisning og læring i skolen.⁶⁴ Følgelig, hevder Angvik, blir det da viktig for en lærer å ha innsikt i lærebokanalyse for å få mest mulig ut av læreboken.⁶⁵ Samtidig blir det vel så viktig for læreren å følge med på forskningsfronten for å undersøke om lærebøkene henger etter den historiske forskningen. Derfor blir lærebokanalyse viktig, spesielt for kommende lærere, siden man da får innsikt i lærebokens mange funksjoner, særlig dette med at en lærebok kan fremme holdninger som leseren som oftest vil se på som ”sannheter”.

Historie kan formidles og fremstilles på mange ulike måter. Fullstendig objektivitet er derimot umulig når det blir skrevet historie, enten det er snakk om faglitteratur, historiske

---

⁶⁰ Ruhaven, 2002: s. 2-4

⁶¹ Bøe, 1995: s. 117.

⁶² Foster, 2007: s. 1

⁶³ Christoffersen, Aarre, & Børhaug, 2003: s. 89.

⁶⁴ Angvik, 1982: s. 367-368.

⁶⁵ Angvik, 1982: s. 368.

oversiktsverk eller lærebøker. Når jeg velger å se på holdninger og tendenser i fremstillingen av et gitt historisk tema i lærebøker er det etter min mening inneforstått at historien kan fremstilles og sees på mange ulike måter og at det ikke er mulig for en forfatter å være fullstendig objektiv. Det er nettopp disse ulike måtene å fremstille en historisk hendelse som blir interessant i forhold til fremstillingen av spanierne i de ulike lærebøkene. I tilknytning til dette kan man for eksempel spørre seg: Hva kan være grunnen til at man fremstiller et tema på en bestemt måte? Har fremstillingene forandret seg over tid? Hva slags holdninger og tendenser kan vi spore i de ulike fremstillingene? Innsikt i svarene på disse spørsmålene er viktig å ta i betraktning når man skal analysere lærebøker. Derfor er det også viktig at det faktisk blir forsket på lærebøker.

Et av de mest betydningsfulle poengene er som sagt at lærebøker er med på å skape holdninger og tanker om ulike land og folkeslag. Den generelle holdningen mennesker har tilegnet seg har de som oftest lært på skolen. Derfor er holdningene til lærebokforfatterne med på å forme holdningene til de som leser disse lærebøkene. I denne oppgavens tilfelle er forfatterens holdninger til spanierne og Spania med på å forme holdningene leserne vil sitte igjen med. Er spanierne positivt fremstilt blir holdningen leseren har til spanierne positiv, og omvent hvis negativt fremstilt.

1.2.2 Tidligere lærebokforskning

Lærebokanalyse som akademisk disiplin har ikke stått særlig sterkt i Norge. Når lærebøker har blitt analysert har man ofte tatt for seg bare en bok eller en forfatter. I senere tid har det vært eksempler på hovedfagsoppgaver som har gitt en bredere analyse av lærebøker, der man har valgt ut ett tema og tatt et større utvalg av lærebøker enn tidligere. Dette er noe jeg også har tenkt å gjennomføre i min analyse i 350-oppgaven.

På slutten av 1800-tallet begynte pasifistiske og sosialistiske bevegelser å arbeide for en lærebokrevisjon for å avdekke feil, rasediskriminering og annet konfliktfremmende stoff. Dette førte imidlertid ikke til særlig mye før etter første verdenskrig, da det kom et nytt forsøk på en større lærebokundersøkelse særlig i Tyskland og Frankrike. I Norge var det Foreningen Norden som stod for vurdering av lærebøker. Historikere fra Danmark, Sverige og Norge (senere også Island og Finland) var aktive i disse undersøkelsene. De tok opp spesielle tema

og vurderte behandlingen av stridsspørsmål i nordisk historie.⁶⁶ Kriterier som ble utarbeidet av Foreningen Norden ble forbilder for senere analyser.

Etter andre verdenskrig kom en ny interesse for lærebokforskning, spesielt etter UNESCOs analysehåndbok ble til i 1949. I 1951 ble det internasjonale lærebokinstituttet i Braunschweig grunnlagt, som i dag er ledende innenfor europeisk lærebokforskning. Dermed fikk Tyskland en egen institusjon som skulle stå for lærebokforskning i lærebøker fra alle land, og fikk i 1975 navnet *Georg-eckert-Institut für internationale Schulbuchforschung*.⁶⁷ På 1960-tallet ble det økte kritikker av og kontroll av lærebøkernes innhold og formidling, spesielt i samfunnsfag og historie. I Norge prøvde Pax- og Liberitas-korrektivene, seriehefter om lærebokanalyse fra 1970-tallet, å korrigere det henholdsvis venstreradikale og konservative grupper mente var skjevheter og feil i lærebøkene.

1.3 Kilder og analysemetoder

1.3.1 Primærkilder: Lærebøker

Analysedelene vil bestå av lærebøker fra mellomkrigstiden og frem til 1980-tallet. I tillegg til å se hva slags bilde som blir tegnet av spanierne blir det også interessant å undersøke om det har skjedd en utvikling i fremstillingen av dem i nyere tid, eller om lærebokforfatterne rett og slett ikke har ”fulgt med i timen” når det gjelder utviklingen innen historiefaget.

Jeg har valgt å ta for meg lærebøker fra Storbritannia. Grunnen til dette er at Storbritannia selv har vært en stor kolonimakt, og av den grunn kan være interessant å se om det er ulikheter i fremstillingen av den spanske ekspansjonen. De britiske lærebøkene er fra Keystage 3, som er for elever i alderen 11-14 år. Det må imidlertid nevnes at man i Storbritannia har en annen ordning når det gjelder valg av lærebøker som blir tatt i bruk i undervisningen. Eksempelvis i Norge er det ofte den samme historielæreboken som går igjen ved de fleste skoler, eller i hvert fall utvalgte lærebøker som er i samsvar med læreplanene. I Storbritannia er det imidlertid mer valgfrihet. Grunnen til dette er at det ikke fantes en offisiell nasjonal læreplan(National Curriculum) i Storbritannia før 1991, og at det var en tradisjon i

---

⁶⁶ Angvik, 1982: s. 369

⁶⁷ Angvik, 1982: s. 369.

Storbritannia at hver enkelt skole og hver enkelt lærer selv sto friere til å velge ut hva slags litteratur som skulle benyttes i skolen.⁶⁸

Å bruke lærebøker som kilde innebærer for en historiker å se på læreboken som *levning*. Dermed kan en lærebok fortelle oss noe om samtiden den ble skrevet i og hvordan lærebokforfatterne har presentert et emne. Måten lærebokforfatterne fremstiller en historisk hendelse kan si noe om hva slags tendenser, holdninger og tanker som gjaldt i perioden en lærebok ble skrevet. I tillegg kan en lærebok gi noen svar på om historiefaget i den britiske skolen har klart å henge med i samtidens historieforskning og i de ulike historiske tradisjonene. I denne oppgavens anliggende vil lærebøkene fra hver utvalgte periode kunne vise en tendens i hva slags holdninger som var rådende, og om det er blitt en fremvekst av ulike syn på spanierne i de ulike lærebøkene. Like viktig blir det da å sammenlikne fremstillingen av den spanske ekspansjonen med den portugisiske slik at det blir enklere å kunne se om det forekommer forskjellige fremstillinger og holdninger.

Når man snakker om britiske lærebøker er det også verdt å nevne måten britene bruker læreboken i undervisningen. Enkelte britiske lærebøker kan være mer omfattende enn lærebøkene vi er vant til her i Norge, og elever på stage 3 i Storbritannia får mer frihet til å *forske* selv, noe som i britisk tradisjon, og i pedagogikken, blir kalt *do history*.⁶⁹

Illustrasjonene og bildene i lærebøkene er også viktige når man skal se på holdninger og tendenser i fremstillingen. Noen bilder kan for eksempel vise en spanier som en brutal og hensynsløs person, eller omvendt. Hvis det i tillegg finnes eksempler på negativ språkbruk i fremstillingen av spanierne vil et slikt bilde bare forsterke et negativt syn på spanierne og Spania.

Det må imidlertid understrekes at det nærmest er umulig å få til et fullstendig representativt utvalg. De britiske lærebøkene har jeg fått tilgang til gjennom Georg Eckert institutt for lærebokforskning i Braunschweig. Instituttet har skaffet seg lærebøker gjennom kontakt med skoler og lærere rundt om i Europa, og så å si alle lærebøkene de har i hyllene har vært gaver fra disse skolene. Dette indikerer at de aller fleste lærebøkene utvalget mitt består av sannsynligvis vil ha vært i bruk av en eller flere skoler i Storbritannia. Lærerveiledninger

---

⁶⁸ Ruhaven, 2002: s. 5

⁶⁹ Key Stage 3 i Storbritannia er for elever fra 11-14 år og tilsvarer i Norge 7.-10. klasse.

fantas det lite av når det gjaldt lærebøkene jeg var ute etter, spesielt for lærebøkene før 1990-tallet. Det kunne vært hensiktsmessig å få tak i disse, ettersom dette også kunne være en indikasjon på at læreboken har vært i bruk.

Det hadde også vært praktisk om jeg hadde tilgang til en oversikt over lærebøker som er utgitt i Storbritannia helt fra tidlig 1900-tallet og frem til i dag. Oppslagstallene til disse lærebøkene vil kunne vært til stor hjelp for å gi en pekepinn på hvilke bøker som kan ha blitt brukt mest i skolen. Lærebøker med høye oppslagstall vil mest sannsynlig være de bøkene som har vært mest i brukt. Dessverre finnes det ikke en slik oversikt over utgitte lærebøker, og når de ulike forlagene til tider holder oppslagstallene hemmelige på grunn av markedshensyn vil det bli vanskelig å finne ut hvilke lærebøker som var mest utbredt til enhver tid.⁷⁰ Likevel kan analysen jeg vil gjennomføre ha et brukbart representativt utvalg, ettersom jeg har muligheten til å ta for meg minst to lærebøker fra vært tiår/periode, helt fra 1920-tallet og frem til 1980-tallet. En lærebokanalyse vil aldri kunne ha full representativitet, men i denne oppgaven vil lærebøkene gi en indikasjon på hva slags tendens fremstillingen av spanierne har i de ulike periodene.

Jeg mener også at lærebøkene er offer for etterslep. Det vil si at de fleste lærebøkene i denne oppgaven både henger etter den nyeste historieforskningen innenfor hver periode, og at de muligens ikke vil være helt i samsvar med tidsperspektivet som Eric Williams har lagt frem. Likevel vil jeg undersøke om det som er hevdet om den svarte legende og kritikken mot britisk historieskriving gjør seg gjeldende i lærebøkene innenfor Williams sin periodeinndeling.

Det har blitt hevdet at studiet av lærebøker befinner seg mellom to ulike typer forskning, der man enten vektlegger begrepet *lærebok* eller *historie*. Lærebokbegrepet tar for seg den pedagogiske siden ved en analyse, og historiebegrepet den historievitenskapelige.⁷¹ Jeg vil fokusere på den historievitenskapelige vinklingen i denne oppgaven.

Jeg har delt lærebøkene inn i fire ulike perioder, og hver periode inneholder to hovedanalyser. Valget av lærebøker til denne oppgaven er tatt fordi det i første rekke var tilgang til flere enn to lærebøker innenfor hver periode, noe som gjør at det blir enklere å påvise en tendens i

---

⁷⁰ Sæle, 2005: s. 11

⁷¹ Poulsen & m.fl., 1998: s. 100.

disse. Jeg ville helst hatt med nyere lærebøker, men det fantes kun en lærebok fra 1990-tallet og en fra 2000-tallet på Georg Eckert Institutt for lærebokforskning. Dessuten manglet disse to lærebøkene omtale av Portugal, og tar kun for seg Spania og Storbritannia. Således blir de nyeste lærebøkene i denne oppgaven fra 1980-tallet.

Jeg skulle gjerne hatt flere læreverk fra 1920-tallet, men det eneste Georg Eckert Instituttet i Braunschweig hadde av britiske lærebøker som omtaler Spania og Portugal fra denne perioden, var bokserien *Lands and their stories*. Jeg har også fra samme perioden tatt med en lærebok fra 1942. I utgangspunktet hører den ikke inn i mellomkrigstiden. Grunnen til at jeg likevel har valgt å ta den med her er at det, som nevnt, ofte er etterslep i historielærebøker, og kan derfor indikere at forfatteren, fortsatt på 1940-tallet, skrev innunder historietradisjonen fra mellomkrigstiden. Dessuten har forfatteren av denne læreboken utgitt flere lærebøker på 1920-tallet. Læreboken passer uansett ikke inn i etterkrigstiden. Læreverkene fra 1950-tallet er valgt ut på bakgrunn av at de er utgitt rett etter andre verdenskrig, og fordi jeg vil undersøke om dette kan ha gitt utslag i endringer i måten å fremstille et historisk emne på, og da spesielt i forhold til lærebøkene fra mellomkrigstiden. Alternativt er også 1960-tallets læreverk tatt med for å kartlegge om samfunnsendringene i Storbritannia på 1960- og 1970-tallet har hatt noen innvirkning i forhold til lærebøkene fra 1980-tallet.

Jeg vil ikke konkludere med at funnene i analysene viser holdningene til andre lærebokforfattere fra samme periode. I sin helhet vil denne oppgaven kun indikere en tendens innenfor hver periode, samt se om tendensen i synet på spanierne har endret seg over tid.

1.3.2 Utvalgte metoder

Jeg omtaler kun de metodene jeg mener passer best i min analyse, og tar ikke for meg de andre analysemetoder som tidligere har vært tatt i bruk. Magne Angvik presenterer i en artikkel i *Pedagogisk Tidsskrift* fra 1982 ulike analyse-typer og -metoder. Jeg har valgt å ta utgangspunkt i disse metodene. Det første Angvik ser på når man skal gruppere lærebøker er antallet. Her skilles det mellom enkeltanalyser og gruppeanalyser. Enkeltanalyse tar for seg en lærebok der målsettingen kan være å se etter eventuelle feil eller forvrenginger, eller å se på om læreboken er korrekt i forhold til undervisningen.⁷² Gruppeanalysen tar for seg flere bøker. Her kan det igjen deles inn i *horisontal* og *vertikal* gruppeanalyse. Horisontal analyse

---

⁷² Williams, 1966: s. 371.

kan også kalles tverrsnittundersøkelse, der man ser på lærebøker fra samme tid eller periode. Den vertikale tar man et såkalt lengdesnitt og ser for eksempel på fremstillingen av et spesielt tema over tid.

I begge disse gruppeanalysene vil den mest vesentlige delen være det komparative.⁷³ Jeg kommer til å bruke enkeltanalyse på ulike lærebøker. Disse frittstående enkeltanalysene vil senere bli satt sammen i en horisontal gruppeanalyse. Det er først da jeg kan sammenlikne lærebøkene, der jeg sammenlikner lærebøker fra samme årstall/periode. Når jeg vil se etter om det har skjedd en utvikling i historieskrivingen benytter jeg meg av den vertikale gruppeanalysen. I mitt tilfelle å undersøke om fremstillingen av den spanske ekspansjonen har forandret seg over tid.

I selve analysen er det to metoder som i særlig aktuelle, den *hermeneutiske* eller *deskriptiv-analytiske* metoden og den *innholds-analytiske* metoden. Den hermeneutiske eller den deskriptive metoden omtales også som den historiske metode og brukes når man skal vurdere helheten i innhold eller fremstilling for enkeltbøker eller grupper av bøker.⁷⁴ Den innholds-analytiske metoden kan deles inn i en *kvantitativ* og en *kvalitativ* del. Den kvantitative metoden bygger på empirisk forskningsmetode og er, i følge Angvik, utviklet innen samfunnsvitenskapene. Han skiller her mellom *romananalyser* som måler omfanget av fremstillingen ved å se på vektleggingen lærebokforfattere har på ulike begivenheter, og *frekvensanalyse* som går mer på konkret å telle hvor mange ganger for eksempel et begrep eller et navn forekommer. I denne oppgaven vil for eksempel hyppigheten av negativt ladede ord være en del av analysen.

Angvik hevder at den kvantitative metoden i seg selv ikke er nok i en analyse, men er mer til hjelp sammen med andre metoder.⁷⁵ Videre blir det også lagt vekt på at den kvalitative metoden ligger mellom den deskriptiv-analytiske- og den kvantitative metoden. Det vil si at man benytter et system som går på innhold, fremstilling, kilder, bilder, kart og arbeidsoppgaver i læreboken. Man forsøker på en måte å kvantifisere de kvalitative utsagnene i læreboken, eller å sette disse utsagnene inn i et system for å få en bedre oversikt over de

---

⁷³ Williams, 1966:

⁷⁴ Angvik, 1982: s. 374

⁷⁵ Angvik, 1982: s.374- 375.

elementene man ser etter i analysen.⁷⁶ Dette er noe jeg også vil forsøke å gjøre i mine analyser i denne oppgaven. I korte trekk vil de ulike analysedelene i denne oppgaven bestå av flere enkeltanalyser for å kunne gå i dybden, og til slutt samle funnene fra disse i en gruppeanalyse for å se om fremstillingen av spanierne har endret seg, og i så fall hva slags endringer som har funnet sted.

1.3.3 Fordeler og ulemper med metodene

Selv om en lærebokforfatter makter å fremstille en historisk begivenhet objektivt er det ikke sikkert vi som analyserer klarer å tolke det som er skrevet objektivt. Det er fort gjort å bli preget av hvilke tradisjoner som var gjeldende i en periode og tolke en lærebok ut fra det. For lærebokanalytikeren er det viktig å være klar over at man må se på en lærebok *utenfra*, uten egne tolkninger om hvordan man selv føler det skulle ha vært.

Ved bruk av den hermeneutisk-deskriptive metoden alene kan det være vanskelig å få frem en objektiv analyse. Derfor er det viktig å benytte andre metoder i tillegg, slik at funnene kan etterprøves. Det jeg vil prøve ut i min analyse er altså å bruke en blanding av den hermeneutisk-deskriptive metoden og den innholds-analytiske metoden. Det er viktig å være så objektiv som overhode mulig, og det er nettopp her det kan være avgjørende med forskningslitteratur i tillegg til disse metodene. I denne oppgaven vil den svarte legende og kritikken mot britisk historieskriving være med på å hjelpe til med tolkningen. Slik har jeg noen retningslinjer å følge og jeg kan finne ut om det som er skrevet om den britiske historieskrivingen stemmer overens med det som står skrevet i de ulike lærebøkene. I sammenheng med de omtalte analysemetodene blir analysen av hver enkelt lærebok todelt. Først presenteres innholdet i teksten, og deretter blir innholdet analysert.

---

⁷⁶ Angvik, 1982: s.375.

Kapittel 2:

Mellomkrigstiden

2.1 Lands and their stories (1928)

Jeg har valgt ut to britiske lærebøker i dette kapitlet. Begge er del av samme lærebokserie fra 1928. Jeg tar for meg bok nummer 5 *Europe and its peoples*, og bok nummer 6 *Our empire overseas*. Begge lærebøkene er skrevet av Henry William Palmer. Den første læreboken tar for seg Europa og dets folk, mens den andre tar utgangspunkt i Englands ekspansjon i møte med, og forhold til, andre land og andre nasjoners ekspansjon.

I bok 5 vil jeg ta for meg kapitlene *Spanish fanaticism* og *The Iberian peninsula*, som omhandler Spania, og *The land of the early navigators*, som tar for seg Portugal. Hvert kapittel går over tre sider. Fra bok 6 trekker jeg ut kapitlet *Det age of discovery*, og underkapitlene *The Buccaneers* som består av to sider, og *The British West Indies* som går over fire. Lærebøkene blir omtalt samlet. Jeg presenterer først det som blir skrevet om Spania, deretter Portugal. Strukturen i læreverkene er veldig ulikt resten av lærebøkene i denne oppgaven, men presentasjonen av lærebokteksten vil likevel bli tatt for seg på samme måte som de andre.

2.1.1 Presentasjon og analyse av læreboktekst

Presentasjon

Innledningsvis forteller Palmer om forhistorien til Spania. Det blir hevdet at Spanias storhet hører fortiden til. Dette landet, som ville tvinge sin vilje på Europa på 1500-tallet, og som innførte sine egne lover i Amerika, har fått liten betydning blant verdens nasjoner i senere tid, skriver Palmer. Han tar også for seg ulike konflikter Spania var delaktige i, helt frem til seieren over Maurerne i 1492. På den tiden var spanierne tapre, og hadde styrke og utholdenhet. Men etter denne seieren og fremdeles i dag, hevdes det, er spanierne mest kjent for sitt hovmod, latskap og brutalitet.⁷⁷

Forfatteren forklarer også hvorfor spanieren fikk sitt lynne og væremåte. Han hevder at "in fighting with the Moor, the Spaniard had neglected all the arts but that of war". De hadde også "lost all sympathy for other religions".⁷⁸ De var blitt fanatiske, og de foraktet handel.

---

⁷⁷ Palmer, 1928a: s. 68

⁷⁸ Palmer, 1928a: s. 69.

”The same feeling is alive in the country to this day”, hevder Palmer. Han legger også vekt på at spanieren måtte være enten soldat, prest eller bonde for å kunne bli sett på som en ærefull person.⁷⁹

Kong Ferdinands og dronning Isabellas maktovertakelse i Spania blir også nevnt. Dette ga mer makt og nye landområder til den spanske Kronen.⁸⁰ Videre rettes fokus mot den Nye Verden, Amerika. Forfatteren setter fokus på to momenter i erobringen av Amerika. Det ene er Amerikas rikdommer, og det heter at etter Columbus sine oppdagelser gav plyndringen av Mexico og Peru store inntekter til den spanske statskassen. Samtidig med den spanske ekspansjonen, ekspanderte også styrken til den spanske inkvisisjonen, hevder Palmer. Den spanske katolisismen ble påtvunget ”*by fire and sword*”. De som ikke var av den spanske religionen ble sett på som kjettere og uverdige.⁸¹ Det andre momentet er spaniernes fremferd i Amerika, som blir beskrevet slik: ”The relentless cruelty of his [Kongens] soldiery in the New World made the name of Spaniards a term of horror and hatred.”⁸²

Til slutt tar Palmer for seg perioden til kong Filip II. Det fortelles at under hans regjeringstid mistet Spania makten i Nederlandene. Giftemålet med Maria Stuart ga heller ingen innflytelse over England, og ”his[Filip] subsequent attempt to subjugate it[England] by means of his ”Invincible Armada” in the reign of Elisabeth only met with failure. From that time Spain began to decline.”⁸³ De eneste som sto igjen i Spania var bøndene, som i følge Palmer, ennå i hans samtid var tålmodige, glade og uvitende.⁸⁴

Kapitlet *The Buccaneers* åpner med hvordan det Vest Indiske hav fikk sitt navn på grunn av Columbus og at de ulike øyene var enkle å erobre. Palmer beskriver spaniernes fremferd slik: ”The Spaniards did their best to convert, massacre, or enslave the native population; which, gentle and unwarlike, could offer only a poor resistance. Human life was held cheap by these conquerors. Their cold-blooded cruelties were as revolting as they were frequent.”⁸⁵

---

⁷⁹ Palmer, 1928a: s. 70

⁸⁰ Palmer, 1928a: s. 71

⁸¹ Palmer, 1928a: s. 71

⁸² Palmer, 1928a: s. 71

⁸³ Palmer, 1928a: s. 71-72

⁸⁴ Palmer, 1928a: s. 72

⁸⁵ Palmer, 1928b: s. 19

For indianerne gjorde slaveri, lidelse og håpløshet likevel mer skade enn spaniernes angrep, påpeker Palmer. Hele familier av innfødte tydde til selvmord for å komme seg unna de grusomme arbeidsoppgavene.⁸⁶ Men spanierne satt ikke lenge med ubestridt makt over de karibiske øyer: “Bands of hardy freebooters, chiefly British, French, and Dutch, united in a common hostility to the Spaniards, and in a desire for revenge upon them made their headquarters in the West Indies.”⁸⁷ Eventyrerne og fribytterne hevnet altså ikke bare spaniernes urett, de tvang dem også til å betale i blod og penger for all torturen, lidelsen og de mange dødsfallene spanierne hadde påført de forsvarsløse innfødte.

De innfødte så på disse ikke-spanske eventyrerne som deres hevnerne, og ga ofte assistanse i konflikter mot spanierne⁸⁸ Palmer legger ikke skjul på at fribyttene utsvevende levesett førte til overgrep mot spanierne, og at de britiske og franske regjeringene gjorde det eneste rette da de endelig fikk en slutt på dette på slutten av 1600-tallet. Likevel, hevder han, er det disse mennene man må takke for beskyttelsen og den tidlige velstanden britene opplevde i for eksempel Jamaica. Med tapperhet forsvarte disse gruppene øyen mot angrep fra sitt lands fiender.⁸⁹

Det siste kapittelet som omtaler spanierne begynner slik: “In few regions of the world was the evil handiwork of the Spaniards more marked than in the West Indies”.⁹⁰ Videre presiserer Palmer at det knapt nok fantes gjenlevende indianere på de Vest Indiske øyer etter spaniernes ugjerninger. For å skaffe arbeidskraft til plantasjene måtte britene se seg om andre steder. Forfatteren forklarer starten på britisk slaverivirksomhet med at “following the bad example set by the Portuguese and Spaniards, they bought slaves or imported them from Africa”.⁹¹ Palmer hevder også at det for oss([briter]) sikkert virker rart at engelskmenn kunne være engasjert i denne skammelige trafikken av mennesker. Likevel fastslår han at “slavery was a clear advance on the savagery that tortured, sacrificed, or fed on captured foes. It was a necessary stage in civilization; but we may be justly proud that it was Britain which put an end in 1834 to slavery in her dominions, and so began the present better state of things”.⁹²

---

⁸⁶ Palmer, 1928b: s. 19

⁸⁷ Palmer, 1928b: s. 19

⁸⁸ Palmer, 1928b: s. 20

⁸⁹ Palmer, 1928b: s. 21

⁹⁰ Palmer, 1928b: s. 21

⁹¹ Palmer, 1928b: s. 21

⁹² Palmer, 1928b: s. 21

Kapitlet *The land of the early navigators* omhandler Portugal. Forfatteren tar for seg tiden før Columbus, da portugisiske seilere sto i front for de oversjøiske eventyrene. Under Vasco da Gamas lederskap oppdaget portugiserne Kapp det gode håp, og var de første europeere som fant sjøveien til India.⁹³ Portugiserne grunnla mange kolonier rundt om i verden, og på et tidspunkt, hevder Palmer, kunne det se ut som om Portugal skulle bli en stor nasjon. Slik ble det aldri.⁹⁴

Forfatteren påstår at grunnen til at Portugal ikke ble noen stormakt hovedsaklig kom av dårskapen til Kong Sebastian, som førte et korstog mot maurerne i Marokko i 1578. Der gikk portugiserne, selv om de var modige krigere, på et stort nederlag. Tapet medførte at Portugal sto igjen uten soldater. Derfor var de forsvarsløse og landet ble erobret av Filip II av Spania. Portugal ble ikke selvstendig før et århundre senere, oppgis det.⁹⁵ Mer enn dette tar ikke forfatteren opp i sammenheng med portugisisk oversjøiske ekspansjon. Palmer hopper deretter over 200 år frem i tid, da Portugal ble erobret av Napoleon, og senere frigjort av britene i 1809.⁹⁶

I læreboken *Our empire overseas*, bok 6, nevner ikke Palmer Portugal med ett ord, selv om bokens første kapittel har tittelen *The age of discovery*. Derimot tar han for seg India, og hvordan britene tok seg dit, men uten å nevne portugiserne. Palmer har ikke tatt med mange bilder eller illustrasjoner. Han har et portrettbilde av Francis Drake, mens resten er illustrasjoner av kart. Ingen av disse blir tatt med i betraktning i analysen.

Analyse

Lærebøkene som her er presentert tar utgangspunkt i engelskmennenes og britenes historie, mens andre lands historie blir trukket frem i sammenheng med dette. Spania og Portugal har ikke fått like mye omtale i teksten. Spaniere omtales i fire kapitler, mens portugiserne kun er med i ett. Dette kan selvfølgelig ha noe å gjøre med at England har vært i flere konflikter med Spania enn med Portugal, og er et poeng Maltby også setter fingeren på i sin bok om den svarte legende. For det første måtte engelskmennene skape et hat mot fienden sin; Spania. Den letteste måten å gjøre dette på var å fremstille spanierne nedsettende. Dette medførte at britiske forfattere, for å sette britisk kolonisering i et bedre lys, ofte fokuserte mer på Spanias

---

⁹³ Palmer, 1928a: s. 89

⁹⁴ Palmer, 1928a: s. 89

⁹⁵ Palmer, 1928a: s. 89

⁹⁶ Palmer, 1928a: s. 89

ekspansjons- og kolonihistorie fremfor ekspansjonen til eksempelvis Nederland, Frankrike eller Portugal.⁹⁷ Dette tydeliggjøres også i denne læreboken, og fremhever slik fremstillingen av spanierne.

Hvis man ser på det som faktisk er skrevet i lærebokteksten om Spania og Portugal kan man finne flere ulikheter i fremstillingen. For det første er frekvensen av negativt ladede ord gjennomgående større i Spanias omtale enn Portugals, noe som også kan komme av at det er skrevet mer om Spania. I én setning, der både portugiserne og spanierne blir omtalt sammen, sies det at begge hadde satt et dårlig eksempel med slaveriet i Amerika.⁹⁸ Det er kun ett negativt ladet ord som omtaler Portugal, og det er ordet "*folly*", som blir brukt om den portugisiske kongens angrep på maurerne.⁹⁹ Portugiserne erobringer i Asia blir ikke beskrevet i det hele tatt, og viser således ingen negative karakteristikk av portugiserne og deres fremferd. Dette er nok en gang med på å forsterke et negativt inntrykk av spanierne.

Spanierne får flere negative hentydninger. I slutten av den spanske omtalen i bok 6 blir det lagt vekt på spaniernes "evil handiwork" i Vestindia.¹⁰⁰ Ordet brutal dukker også opp en rekke ganger i teksten. De gangene Palmer kommer inn på spaniernes væremåte i den Nye Verden, blir de omtalt som brutale, motbydelige og kaldblodige, enten i forbindelse med deres religiøse fanatisme eller når det gjelder plyndringen under letingen etter rikdom i Amerika.¹⁰¹ Dette svekker spaniernes renommé betraktelig.

Når Palmer i tillegg hevder at spanierne bare var ute etter å konvertere, massakrere eller gjøre de innfødte til slaver. eller at "their cold-blooded cruelties were as revolting as they were frequent",¹⁰² synes det å være tatt rett ut av Las Casas sine beretninger. Muligens for å få frem kontrasten til spaniernes fremferd legges det også vekt på at de innfødte var "gentle and unwarlike" og at de "could offer only a poor resistance".¹⁰³ Dette er ikke i samsvar med hva som er dokumentert av andre personer fra Las Casas sin tid. Atferden til spanierne er i andre dokumentasjoner fremstilt mindre brutal enn hos Las Casas.¹⁰⁴ For eksempel Bernal Diaz del Castillo skildrer på ingen måte de innfødte som fredelige, snille og lydige. De fremstiller

---

⁹⁷ Maltby, 1971: s. 16

⁹⁸ Palmer, 1928b: s. 21

⁹⁹ Ordet folly er på norsk oversatt til dårskap, galskap eller tåpelig.

¹⁰⁰ Palmer, 1928b: s. 21

¹⁰¹ Palmer, 1928a: s. 71

¹⁰² Palmer, 1928b: s. 19

¹⁰³ Palmer, 1928b: s. 19

¹⁰⁴ Maltby, 1971: s. 17

heller ikke spanierne som like hensynsløst brutale som i beretningene til Las Casas. Hernan Cortes, for eksempel, måtte ty til våpen for i det hele tatt overleve mange av angrepene fra indianerne.¹⁰⁵

På en annen side sier Palmer at spanierne en gang i tiden viste tapperhet, styrke og utholdenhet, men dette gir ingen indikasjon på at synet på spanierne er spesielt positivt. For i neste setning forteller Palmer at spanierne er mest kjent for sitt hovmod, sin latskap og brutalitet.¹⁰⁶ Dermed blir de eneste positivt ladede ordene om spanieren på en måte utvisket. Som leser sitter man derfor igjen med et inntrykk av at spanierne er fremstilt langt mer negativt enn portugiserne.

De innfødte får dessuten en romantisk fremstilling. Maltby hevder at dersom den svarte legende ikke hadde oppstått ville indianerne fått en mye verre omtale av britiske historikere.¹⁰⁷ Dette er i tråd med Palmers fremstilling. Kontrasten mellom de brutale spaniere og de snille indianere er med på å forsterke det negative synet på spanierne, og føyer seg inn i rekken av elementer fra den svarte legende. Dette fremtredende momentet vises også i den nedsettende karakteristikken spanierne får av fremferden sin mot de innfødte.

Fokuset på spaniernes brutalitet fremtones ytterligere når Palmer forklarer hvorfor fribytterne, fra henholdsvis både England, Nederland og Frankrike angrep spanierne i Amerika; de slo seg sammen for å hevne spaniernes urett mot indianerne. Han legitimerer dessuten fribrytternes og sjørøvernes fremferd med at det var disse som reddet de stakkars indianerne og som heroisk sto i mot de mange angrepene fra de brutale spanierne.¹⁰⁸ Fribytternes motiver blir således misvisende; de var da sannelig like opptatt av å skaffe seg rikdom som den mest brutale conquistador.¹⁰⁹ Denne fremstillingen gir derfor ikke bare et nedslående bilde av spanierne, den viser også en unyansert og etnosentrisk holdning hos forfatteren og er helt i tråd med kritikken til Williams. Det var de andre og ikke britene som var brutale.

I teksten oppdager man dessuten at spaniernes fremferd er omtalt i de fleste kapitlene som tar for seg Amerika. Når Palmer skal ta for seg britenes erobringer i Amerika tar han for seg

---

¹⁰⁵ Thomas, 2003: s. 1-3. (Oversettelse av Bernal Diaz sine erindringer i Amerika; Han var soldat under flere av generalene og admiralene i Amerika på 1500-tallet, deriblant Hernan Cortes).

¹⁰⁶ Palmer, 1928a: s. 68

¹⁰⁷ Maltby, 1971: s. 69

¹⁰⁸ Palmer, 1928b: s. 19

¹⁰⁹ Niels Steensgaard, 2001: s. 79-80

forhistorien, med Spanias erobringer. Dette er ikke tilfellet når det gjelder Portugal. På samme måte som Spania er omtalt i Amerikas historie ville det være nærliggende å tro at Portugal var med i forhistorien til India. Men her er Portugals handlinger helt utelatt. Det blir heller ikke nevnt at Portugal oppdaget eller erobret Brasil. Således fremheves igjen den spanske erobringen.

Poenget her er ikke å avvise at spanierne før brutalt frem i Amerika, men at denne fortellingen, som Palmer går god for, bare viser en side av historien. Maltby hevder at Las Casas ofte overdrev i sine beretninger.¹¹⁰ Palmer har i læreboken med flere beskrivelser som samsvarer med Las Casas sine beskrivelser, noe som indikerer at den svarte legende står sterkt hos forfatteren.

I den lille omtalen av slaveriet eller slavehandelen er det Spania og ikke Portugal som blir behandlet i forbindelse med slaverivirksomheten.¹¹¹ Spanierne var ute etter å slavebinde de innfødte.¹¹² Palmer hevder også at slaveriet som ble holdt av spanierne var så grusomt at de innfødte måtte ty til selvmord for å komme seg unna.¹¹³ Ses disse betegnelsene i forhold til at Portugal er nevnt i sammenheng med slaveri kun en gang, og da i samme setning som spanierne, understrekes igjen det negative synet på spanierne. Brutalitetsmomentet fra den svarte legende preger tydelig Palmers fremstilling. I tråd med det Williams har hevdet preger britisk historieskriving i mellomkrigstiden blir det således tatt et oppgjør med slaveriet i Amerika. Det var grusomt og fælt. Men det er bare spaniernes slavervirksomhet som blir kritisert.

Sistnevnte poeng kommer tydeligere frem når Palmer fortsetter: “[i]t seems strange to us that Englishmen could ever have been engaged in this disgraceful traffic in human lives”. Men som han så fint sier det: “Slavery was a clear advance on the savagery that tortured, sacrificed, or fed on captured foes. It was a necessary stage in civilization”.¹¹⁴ Det var ikke noe galt med britenes “siviliserte” bruk av slaveriet. Kritikken av britisk historieskriving stemmer slik overens med Palmers fremstilling. Alle andre enn britene selv ble kritisert. Britenes slavevirksomhet blir legitimert, og det påpekes dessuten at det var britene som satte

---

¹¹⁰ Maltby, 1971: s. 17

¹¹¹ Niels Steensgaard, 2001: s. 8 Portugal var de første som begynte å frakte slaver fra Afrika, ikke Spania, og burde tilsynelatende nevnes i sammenheng med omtalen av Portugal og portugisernes erobringer.

¹¹² Palmer, 1928b: s. 19

¹¹³ Palmer, 1928b: s. 19

¹¹⁴ Palmer, 1928b: s. 21

en stopper for den. Samme holdning kommer frem når det også blir presisert at det ikke fantes innfødte igjen til å jobbe på øyene britene hadde befridd fra Spania. De måtte derfor hente arbeidskraft utenfra ved å følge "[...]the bad example set by the Portuguese and Spaniards, they bought slaves or imported them from Africa."¹¹⁵

Et annet eksempel på legitimering av britisk kolonisering finnes i kapitlet som har tittelen *Our struggle with Spain*. Her snakkes det bare om hvor brutale og fanatiske spanierne var, og at det bare var på sin plass at britene tok affære. "Spanish pride could stand no more.", hevder Palmer.¹¹⁶ Her skinner det også gjennom litt av britisk nasjonalisme og etnosentriske holdninger, ved å hevde at britene var det eneste siviliserte folket som kunne gjøre noe positivt med de landeområder og folkeslag Spania satt med makten over i den nye verden. Dette samsvarer også med Williams kritikk.

Det settes ikke direkte fokus på spaniernes motiver, men indirekte kan man lese at det først og fremst var søken etter rikdom som motiverte til oppdagelsene. Dessuten skinner spaniernes religiøse motiv gjennom når Palmer beskriver hvordan spanierne konverterte andre til kristendommen. I sammenheng med dette blir også inkvisisjonen trukket frem. Således blir spaniernes religiøse fanatisme indirekte satt i fokus. Portugisernes motivasjon kommer derimot ikke frem, ettersom det kun legges vekt på hvor sjøreisene gikk.

Spaniernes fanatiske tankegang blir mer tydelig når Palmer påpeker at spanierne var trangsynte når det gjaldt sin religion og i sitt krigerske lynne. Han sier rett ut at de hadde blitt fanatikere.¹¹⁷ Dette fremtones også i neste kapittel, som til og med er kalt *Spanish fanaticism*. Tittelen i seg selv indikerer en nedsettende holdning mot spanierne. Igjen tas tråden med spansk krigersk tankegang opp, der det fortelles at kong Ferdinand, med rikdommen som rant inn fra Amerika, kunne hjelpe hans krigerske planer. Dette er en av to karakteristikkene Ferdinand får. Den andre beskrivelsen er av religiøs karakter, der Palmer trekker inn inkvisisjonen. Her vil jeg imidlertid stoppe litt opp. Forfatteren skriver at spanierne både forfulgte andre religiøse grupper for å omvende de, eller at de drev mange av disse ut av landet. Dette er riktignok en legitim historie, men i Palmers tekst som går inn på spansk fanatisme, skriver han dette i sammenheng med beskrivelsen av Ferdinand:

---

¹¹⁵ Palmer, 1928b: s. 21

¹¹⁶ Palmer, 1928a: s. 80

¹¹⁷ Palmer, 1928a: s. 69-70

The same hand which sent Columbus forth to add a new world to Castile signed the edict for the expulsion of the Jews, and sent two hundred thousand Spaniards, men, women and children, rich and poor, able and infirm, forth from their homes to suffer and die in exile.¹¹⁸

Det finnes kun to karakteristikk av Ferdinand i læreboken, begge med nedsettende undertone. Men i dette tilfellet er det ikke Palmers beskrivelse som er bemerkelsesverdig. Sitatet ovenfor er ordrett hentet fra en bok som heter *Land of the Castanet*, av Hobart Chatfield-Taylor, fra 1896.¹¹⁹ Palmer oppgir faktisk bare denne ene kilden i kapitlene som omtaler Spania. For det første antyder dette at han er influert av et historisk verk som er over tretti år gammelt. Derfor er det også nærliggende å tro at flere historiske hendelser kan ha blitt omtalt på bakgrunn av fremstillinger til eldre historiebøker, noe som også kan forklare den negative vinklingen av spanierne generelt.

Det spesielle i denne fremstillingen av spanierne er at Cortes og Pizarro ikke blir nevnt ved navn. Det er spanierne som folkeslag som blir rammet hardest i den negative fremstillingen.

2.2 “The building of the modern world; Book II The age of discovery” (1942)

Dette læreverket er skrevet av John Adams Brendon, og kom ut i 1942. Den er en del av en bokserie bestående av fire bøker som er kalt *The building of the modern world*. To kapitler er tatt ut, hvor begge tar for seg spanierne og portugiserne. Det første kapitlet er kalt *The year 1500: in Spain and Portugal*, bestående av fem sider, og det andre *East and the West* på 21 sider. Av disse er syv sider brukt på portugiserne og 14 på spanierne. Som i forrige kapittel tar jeg først for meg omtalen av Spania, og deretter Portugal.

2.2.1 Presentasjon og analyse av læreboktekst

Presentasjon

I likhet med Palmer trekker Brendon frem at Spania hadde blitt et sterkt rike etter å ha kastet ut *de mauriske åkene*.¹²⁰ Det oppgis at Ferdinand og Isabella, som sto for denne bragden ga økonomiske midler til Columbus sine sjøreiser. Rikdommen som kom til å havne i spaniernes

---

¹¹⁸ Palmer, 1928a: s. 70

¹¹⁹ Taylor, 1896: s. 14

¹²⁰ Brendon, 1942: s. 10 (Brendon bruker ordet *yoke* om Maurerne)

hender fra erobringen av Amerika, gjennom de glimrende kvalitetene til Spanias soldater og sjømenn, førte med seg frykt og respekt over alt, hevdes det ¹²¹ Brendon omtaler Columbus sine sjøreiser grundigere enn Palmer. Han hevder at "[...] the Queen, persuaded by certain of her ladies whose good graces Columbus had won, had decided to take up his scheme".¹²² Lovnader om overdådige belønninger holdt imidlertid ikke til å rekruttere erfarne sjøfolk, og derfor var de fleste mennene Columbus fikk med seg fengselsfugler, hevder Brendon.¹²³

Det legges vekt på at den første reisen til Columbus var preget av mange vanskeligheter og mistro blant hans menn.¹²⁴ "Unshaken in courage and conviction, Columbus would not listen to suggestions of abandoning the enterprise".¹²⁵ Det heter at Columbus fikk nyheter fra de innfødte på Hispaniola om at det fantes gull lenger vest. Videre oppdagelser ble imidlertid utsatt på grunn av tap av to skip; ett ble tatt av spanske desertører og ett gikk på grunn.¹²⁶ Columbus tok på hjemreisen med seg et par innfødte og nok gull til å vekke grådigheten til hans spanske herskere. Gull, hevder Brendon, var høyt aktet av både villmenn, så vel som siviliserte folk. "Spanish conquerors greedily seized the gold and silver which the natives had been accumulating for hundreds of years."¹²⁷ I tillegg legges det vekt på at Europa, etter fallet av det Romerske imperiet, trengte et praktisk instrument for valuta.¹²⁸ Columbus blir beskrevet som en uovervinnelig sjømann, men dårlig guvernør. " [H]e soon incurred the suspicion and hatred of the Spaniards; and in 1500 the king appointed a viceroy-[...]- to supersede him". Magellan blir trukket frem som den første som oppdaget at Amerika var et nytt kontinent, og at Amerigo Vespucci var mannen som fikk kontinentet oppkalt etter seg.¹²⁹

I forbindelse med erobringen og koloniseringen av Amerika fremhever Brendon at britene var handelsmenn på denne tiden, og at Storbritannia ervervet kontinental besittelse, imidlertid i nyere tid, gjennom naturlig ekspansjon som ikke var et resultat av erobring og aggresjon. "This was not the Spaniard method of empire-building", påpeker han. For spanierne var oppdagelse og herredømme en og samme ting, og suksessen ble derfor kortvarig.¹³⁰

---

¹²¹ Brendon, 1942: s. 10

¹²² Brendon, 1942: s. 61

¹²³ Brendon, 1942: s. 61-52

¹²⁴ Brendon, 1942: s. 62 (Ettersom spanierne seilte i ukjent farvann oppførte kompasset seg annerledes enn det gjorde i Spania. Dette skapte engstelse blant mennene, skriver Brendon.)

¹²⁵ Brendon, 1942: s. 63

¹²⁶ Brendon, 1942: s. 64

¹²⁷ Brendon, 1942: s. 66

¹²⁸ Brendon, 1942: s. 66

¹²⁹ Brendon, 1942: s. 66-67

¹³⁰ Brendon, 1942: s. 73

Spaniernes enkle erobring av de vestindiske øyer forklares med at de innfødte for det meste var villmenn. Aztekerne og inkaene blir derimot beskrevet som høyt siviliserte folkeslag, bortsett fra deres religiøse tradisjon med skrekkelig behandling og ofring av mennesker.¹³¹ Spanierne styrtet likevel disse to rikene med få liv tapt, hevdes det.¹³²

I omtalen av Mexico legges det vekt på at de innfødte så på Cortes og hans menn som guder på grunn av deres kanoner og hvite ansikter, og at spanierne utnyttet denne situasjonen til tross for mangel på en stor hærstyrke.¹³³ Cortes brant dessuten skipene sine, slik at det var meningsløst for spanierne å i det hele tatt tenke på å flykte. Forfatteren hevder at Montezuma tok godt i mot spanierne, men at Cortes "[...] entered into a conspiracy with certain of the nobles who were hostile to the king. Aided by these rebels, he seized Montezuma and his ministers, and had them put publicly to death". Cortes vendte seg så mot sine allierte, og selv om Aztekerne var modige menn, hevder Brendon, kunne de ikke motstå spaniernes kanoner.¹³⁴

Det hevdes at Pizarro, erobreren av Peru, hadde en enklere oppgave enn Cortes. Dette begrunnes med at Inkariket var midt i en borgerkrig og at den ene parten, ledet av Atahualpa, søkte Pizarros hjelp.¹³⁵ Som Cortes, vendte også Pizarro seg mot sine allierte etter å ha hjulpet dem til seirer. Videre oppgis det at Pizarro til slutt ble drept av sine egne. Hans erobring blir i sin helhet skildret slik: "The barbarities he practised on the natives were too horrible even for sixteenth-century Spaniards to countenance".¹³⁶ Brendon påpeker at også portugiserne viste liten respekt ovenfor de innfødte i Asia, men at spaniernes håndtering likevel var mye verre. Han hevder også at det var spaniernes hensynsløse brutalitet som førte til utryddelsen av de innfødte. Indianernes spanske herskere nøyde seg ikke bare med å arbeide dem til døde, de "[...] slaughtered them, we are told, 'to keep their hands in use'". Dermed måtte negerslaver fra Afrika ta over som arbeidskraft i Amerika.¹³⁷

I omtalen av Portugals sjøreiser sier forfatteren at landets "[...] bold sailors year by year advanced farther and farther down the Afrikan coast". Bartholomew Dias blir trukket frem i

---

¹³¹ Brendon, 1942: s. 74

¹³² Brendon, 1942: s. 74

¹³³ Brendon, 1942: s. 75

¹³⁴ Brendon, 1942: s. 75

¹³⁵ Brendon, 1942: s. 75-76

¹³⁶ Brendon, 1942: s. 76

¹³⁷ Brendon, 1942: s. 76

forbindelse med oppdagelsen av Kapp det gode håp, som medførte at sjøveien mellom Europa og landene i øst ble åpnet. Portugiserne påbegynte slik en lysende karriere i utforskning og erobring, forklarer Brendon.¹³⁸ Han er dessuten betraktelig mer detaljert i fortellingen om Portugal i forhold til læreboken fra 1928. Det heter at den venetianske handelen med Lisboa førte til forretningsmessig og maritim virksomhet i Portugal.¹³⁹ Det legges vekt på Prins Henriks ambisjon om å opprette handelsmonopol i Asia og at det var hans begjær for nye oppdagelser som drev portugisiske sjøfolk til kolonisering av tidligere oppdagede øygrupper.¹⁴⁰

Brendon er også mer utførlig i beskrivelsen enn Palmer når han legger vekt på det Ottomanske rikets inntog i middelhavsregionen, som medførte handelsstopp for den europeiske handelen i middelhavet. Nettopp dette, hevder han, frembrakte nødvendigheten av en ny rute østover.¹⁴¹ Vasco da Gama beskrives som en mann fast bestemt på å finne sjøveien rundt Afrika, "whatever might be the cost".¹⁴² Portugiserne ble i følge forfatteren overrasket over at østafrikanernes skip var fylt med ulike verdifulle varer; "[...] gold and silver, pepper, cloves and cloth".¹⁴³ Det portugisiske inntoget i Asia blir så tatt grundig for seg. Araberne som styrte byen Calicut så med mistro på Vasco da Gamas ankomst.¹⁴⁴ "But Vasco da Gama proved too clever for them when they tried to rouse the princes of India against them", hevdes det. Portugiserne sendte flotte gaver, og spredte ryktet om at de var en fortropp til en stor flåte. Ettergivende for smigeren og frykt for konflikt gikk flere av de indiske herskerne inn for fred og vennskap med portugiserne, og handelsavtaler ble således inngått.¹⁴⁵

Brendon tar også for seg portugisernes anstrengelser for å få kontroll over handelen i Østen. Skjønt kongen av Portugal ikke kunne gjøre krav på noe territorium, tok han straks tilnavnet "[...] Lord of the navigation, conquest and commerce of Æthiopia, Persia, Arabia and India", hevdes det.¹⁴⁶ Det heter at i løpet av de neste årene tilegnet portugiserne seg "[...] in some cases, by force of arms; in others, by peaceful persuasion-[...]" fotfeste ved flere punkter

---

¹³⁸ Brendon, 1942: s. 10

¹³⁹ Brendon, 1942: s. 57

¹⁴⁰ Brendon, 1942: s. 57

¹⁴¹ Brendon, 1942: s. 57-58

¹⁴² Brendon, 1942: s. 68

¹⁴³ Brendon, 1942: s. 68

¹⁴⁴ Brendon, 1942: s. 70

¹⁴⁵ Brendon, 1942: s. 70

¹⁴⁶ Brendon, 1942: s. 70

langs Indias kyst.¹⁴⁷ Det legges også vekt på at araberne så handelen sin såpass truet at de organiserte et forbund mot portugiserne. ”But when it came to fighting, the ships of the Arabs were no match for those of the Portuguese”.¹⁴⁸ Portugiserne tok en avgjørende seier, og gjorde store fremskritt i Østen, forteller Brendon. Albuquerque får æren for Portugals tilegnelse av flere områder utenfor India. Den viktigste, hevdes det, var Mololukkene; *Krydderøyene*.¹⁴⁹

Portugisernes motiv og inspirasjon for oversjøisk ekspansjon forklares først og fremst med økonomisk profitt, men Brendon trekker også frem portugisernes hevn mot arvefienden; Maurerne. Det siste motivet er fokusert rundt portugisernes begjær etter å spre kristendommen. Forfatteren skildrer videre at portugiserne ville vært mer suksessrike, både med handel og misjonsdrift, hadde metodene deres vært mindre hensynløse. Brendon fortsetter slik: “The cruelties they practised earned for them the hatred of eastern peoples, and that the latter should have found little to attract them in the creed professed by tyrants is hardly a matter of surprise.”¹⁵⁰ Forfatteren sier også at Portugal ikke var et folkerikt land, og at det derfor var umulig for portugiserne å kolonisere landene de invaderte. I stedet måtte de opprette handelsstasjoner, samt å sikre handelen sin gjennom traktater.¹⁵¹ Brasil, som ble oppdaget av sjømannen Cabral, var unntaket, påpeker Brendon.¹⁵²

Avslutningsvis hevdes det at delingen av verden mellom Spania og Portugal ofte er blitt sett på som et eksempel på pavelig arroganse. Dette fornektes av Brendon, og medgir at Spania og Portugal på denne tiden var de eneste store sjømaktene. Motivet paven hadde for å gi disse to landene hvert sitt avgrensede område var kun for å promotere fred, hevdes det.¹⁵³

Brendon har kun med illustrasjoner av ulike kart i omtalen av Spania og Portugal. De vil imidlertid ikke være med i analysen under.

Analyse

---

¹⁴⁷ Brendon, 1942: s. 70

¹⁴⁸ Brendon, 1942: s. 71

¹⁴⁹ Brendon, 1942: s. 71

¹⁵⁰ Brendon, 1942: s. 71

¹⁵¹ Brendon, 1942: s. 72

¹⁵² Brendon, 1942: s. 72

¹⁵³ Brendon, 1942: s. 73

Brendon har brukt nesten like mye plass på omtalen av Spania som Portugal, og sånn sett fremheves ikke ett av landene. Hvis vi først tar for oss omtalen av historiske personer ser vi at det er spanierne som får tildelt karakteristikk. Columbus blir fremstilt som en god sjømann, modig og standhaftig, samtidig som han blir beskrevet som en dårlig leder. Pizarro får imidlertid en mer krenkende omtale. Fremferden hans er offer for hard kritikk, der ord som brutal og grufull forekommer. Cortes får derimot en mer nøktern fremstilling. Samtidig legger Brendon vekt på at kongeparet Ferdinand og Isabella var grådige; et negativt ladet ord. Portugiseren Vasco da Gama blir beskrevet som en smart mann, mens Albuquerque og Cabral ikke får noen betegnelser. Prins Henrik er fremstilt som en mann med høye ambisjoner og begjær for oppdagelser. Sett i lys av dette får de spanske historiske personene en mer nedsettende omtale enn portugiserne, men kontrasten er ikke påfallende stor.

Det legges dessuten vekt på at portugiserne enkelte ganger brukte væpnet makt for å få gjennomslag for sine handelsambisjoner. I forhold til omtalen av spanierne forekommer det ikke negativt ladede ord i denne fremstillingen, men det kan leses mellom linjene at også portugiserne for voldsomt frem mot de innfødte. En portugisisk brutal fremferd kommer derimot tydeligere frem senere i læreboken, spesielt når det angår portugisernes møte med de innfødte. Her får portugiserne karakteristikk som hensynsløse og brutale. Og selv om hyppigheten av negativt ladede ord er større i omtalen av spanierne klarer likevel Brendon enkelte ganger å fremheve at det ikke bare var spanierne som var brutale, noe som også viser et mer nyansert bilde av den europeiske ekspansjonen. I tillegg trekkes det frem at det var vanskeligere for portugiserne å få kontroll over et folk som var like godt utrustet som dem selv. Der hadde spanierne en fordel, ettersom det teknologiske overtaket var større. Både spaniernes og portugisernes suksess blir forklart med bedre våpen og kanoner.

Ettersom språkbruken i omtalen av spanierne nesten utelukkende er av negativ art blir det likevel tegnet et slett bildet av spanierne. Men i motsetning til Palmer trekker Brendon frem flere faktorer enn spaniernes brutale fremferd under erobringen. Det var ikke bare det teknologiske overtaket til spanierne som førte til rask erobring, det var også alliansen med enkelte aztekere og andre indianerstammer, noe som gir et mer nyansert syn på denne hendelsen. På en annen side får spaniernes brutale fremferd skylden for utryddelsen av indianerne. Sykdom eller epidemier blir ikke nevnt. Brendon hevder også at spanierne slaktet ned indianerne bare for å få brukt hendene sine. Akkurat denne ytringen kan minne om en av

Las Casas sine historier, og gir inntrykk av at forfatteren er påvirket av den svarte legende, særlig brutalitetselementet.

Indianerne blir beskrevet som høyt siviliserte og modige, men også brutale i sin religiøse fremferd. Dette medfører at det ikke skapes et sterkt motsetningsbilde av spaniernes og indianernes væremåte. Denne beskrivelsen bærer preg av å være nyansert skrevet, spesielt i forhold til Palmers beskrivelse av indianerne.

Omtalen av slavehandelen eller slaveriet er så og si fraværende. Brendon nevner i en bisetning at spanierne fikk behov for arbeidskraft i form av negerslaver, men trekker ikke direkte frem slavevirksomheten. Det mest interessante er imidlertid at slavehandelen ikke nevnes med et ord i forbindelse med portugisernes oppdagelser, ekspansjon eller erobringer, særlig i Afrika. Siden slaveriet ikke blir omtalt, kan heller ikke forfatteren ta et oppgjør med det. Det Williams i sin kritikk hevder har preget britisk historieskriving i mellomkrigstiden forbindelse med slaveriet, stemmer derfor ikke med kritikken når det gjelder slavevirksomheten.

Til gjengjeld legger Brendon stor vekt på ulikhetene Spanias og Storbritannias kolonisering. Det blir således gjort et forsøk på å legitimere det britiske koloniimperiet, gjennom å påpeke spaniernes krigerske erobringer i kontrast til britenes kolonisering som noe som skjedde naturlig og ikke ved å tvinge til seg makt. Jeg mener dette er en sterk overdrivelse. Britene brukte vitterlig makt og tvang i sin kolonisering og erobring de også.¹⁵⁴ Man får imidlertid inntrykk av to ting i Brendons tekst; i første rekke at spanierne var mye mer krigerske og brutale enn de siviliserte britene, i tillegg til at britene var det mest siviliserte folkeslaget som med rette kunne gjøre krav på koloniene sine. Dette samsvarer med kritikken som er reist mot britiske historikere fra denne perioden, nemlig at historieskrivingen var preget av en etnosentrisk holdning. Når spaniernes fremferd blir omtalt som mer brutal enn både britenes og portugisernes fremferd vil jeg hevde at også den svarte legende har påvirket Brendons fremstilling, spesielt når det gjelder spaniernes brutale fremferd.

Spaniernes og portugisernes motivasjoner for både sjøreiser og erobringer blir vektlagt forskjellig av forfatteren. Motivasjonen til portugiserne blir forklart med å skaffe seg økonomisk profitt og å spre kristendommen. Hevn mot Maurerne nevnes også som et motiv.

---

¹⁵⁴ Niels Steensgaard, 2001: s. 201

Spaniernes motivasjon, derimot, blir forklart med at de kun var ute etter gull og rikdom. Det legges ikke vekt på det religiøse aspektet, eller at det også var et mål å finne sjøveien til Asia.¹⁵⁵ Det legges altså kun vekt på spaniernes gulltørste som motivasjon. Dette kommer også til uttrykk i behandlingen av det spanske kongeparet i sammenheng med at Columbus tok med gull for å vekke deres grådighet. På bakgrunn av dette er omtalen av portugiserne mer nyansert enn omtalen av spanierne.

Brendon skriver også at Montezuma ble drept av spanierne. Dette gir ikke utslag i et direkte nedsettende syn på spanierne, men som vi senere skal se skiller denne historien seg ut fra det andre forfattere hevder; at det var aztekerne selv som sto bak hans død. Brendon forsøker også i enkelte tilfeller å trekke linjer til det som foregikk ellers i Europa, som for eksempel at det var behov en ny form for valuta. Men selv om hans lærebok er mer nyansert skrevet og det legger vekt på flere begivenheter og faktorer enn Palmers nokså ensidige fremstilling av spanierne, sitter man likevel igjen med et forholdsvis negativt bilde av spanierne.

2.3 Oppsummering av funn

De omtalte kapitlene til Palmer (1928) er preget av et svært negativt syn på spanierne. De fleste elementene som Maltby og Gibson trekker frem fra den svarte legende kommer til syne i teksten. Kritikken til Williams, som hevder at britene tok et oppgjør med alle andre enn seg selv, stemmer også overens med holdningene som kommer frem. Brendon (1942) gir også uttrykk for en britisk etnosentrisk holdning. Det finnes også enkelte spor av den svarte legende i hans tekst, men på langt nær så hyppig som i Palmers lærebok. Begge lærebøkene forsøker å legitimere britisk kolonivirksomhet, og hos Palmer også slaverivirksomheten. Utenom Brendons utelatelse av omtale av slaveriet, rammer kritikken til Williams også fremstillingen hans.

Den viktigste forskjellen mellom de to lærebøkene består i at Palmer gjennomgående har et negativt syn på spanierne, og legger all skyld for det som gikk galt i Amerika på spanierne, mens Brendon til tider gir et mer nyansert bilde av erobringen av Amerika. Dessuten omtaler han Portugal mer grundig enn Palmer gjør. Dette medfører at kontrasten mellom Spanias og Portugals erobringer ikke blir like stor som hos Palmer.

---

¹⁵⁵ Nils Steensgaard, 2000: s. 235 (Et av hovedmålene var å seile vestover for å finne en annen rute til Asia)

Alt i alt gir lærebøkene i denne perioden generelt et negativt bilde av spanierne. Negative karakteristikk forekommer i begge lærebøkene, om enn hyppigst i Palmers læreverk. Det som kan tale for at det har foregått en utvikling i synet på spanierne innenfor perioden er i første rekke Brendons mer varierte og nyanserte fremstilling av de ulike hendelsene. Han trekker for eksempel frem flere faktorer enn spaniernes brutalitet. I tillegg finnes det ikke like mange spor fra den svarte legende i Brendos tekst. Beskrivelsen av indianerne som siviliserte og modige står også i kontrast til de stakkars indianerne som Palmer skildrer. Jeg regnet med at fremstillingen kunne gå mot et mer nyansert og mindre negativt syn på spanierne, men at det skulle være et såpass markant skille med fjorten års mellomrom er overraskende.

Kapittel 3:

Etterkrigstiden (1950-tallet)

Lærebøkene som blir tatt hand om i dette kapitlet er valgt ut på bakgrunn av at begge behandler både Spania og Portugal. Det ene læreverket er fra 1951 og det andre fra 1954.

3.1 “Significant events in British and European History” (1951)

Læreboken er skrevet av John Mackintosh, og går over 207 sider. Boken er inndelt i tidsepoker. Britisk og europeisk historie blir omtalt hver for seg i hver epoke. I forordet skriver Mackintosh at han i tillegg til de betydningsfulle historiske begivenhetene supplerer med mindre viktige detaljer og opplysninger som vil gjøre den narrative fremstillingen mer fullstendig. I presentasjonen under blir dette kalt *tilleggsopplysninger*.

I følge forfatteren tar læreboken kun for seg de største historiske begivenhetene innenfor hver tidsepoke, og derfor vil enkelte ting falle ut. Både Portugal og Spania blir imidlertid omtalt, og selv om deler av historien mangler, vil jeg kunne se på hvordan teksten fremstiller disse to landene i den grad de blir omtalt.

Jeg kommer her til å ta for meg kapittel 3 *Renaissance and reformation 1485-1603*. Kapitlet består av 24 sider, men kun seks av sidene er relevante seg i denne analysen. Jeg presenterer først det som står skrevet om Spania, deretter Portugal.

3.1.1 Presentasjon og analyse av læreboktekst

Presentasjon

Omtalen av Spania starter med året 1492. Her fortelles historien om Ferdinand og Isabella sin kamp mot maurerne, som ble drevet ut av deres siste høyborg, Granada. Slik ble Spania samlet under den spanske Kronen, skriver forfatteren.¹⁵⁶ Deretter tar han for seg Columbus sin første oversjøiske reise.

Om årsaken til ferden heter det at Columbus ”[...]was convinced that by sailing westwards from Europe he could reach Asia”.¹⁵⁷ Videre blir hans vanskeligheter med å få økonomisk

---

¹⁵⁶ Mackintosh, 1951: s. 59

¹⁵⁷ Mackintosh, 1951: s. 59

støtte omtalt, og at han til slutt fikk tilslag hos dronning Isabella av Spania. Om den oversjøiske reisen blir det sagt at til tross for ulydigheten til mannskapet klarte Columbus å holde reisen gående til land var i sikte. Fra San Salvador, den første oppdagede øyen, seilte de til Cuba og Hispaniola. Ettersom de trodde de var i nærheten av India, oppkalte de øygruppene for de Vestindiske øyer, meddeler Mackintosh.¹⁵⁸

Tilleggsopplysningene til dette avsnittet kan fortelle at Pave Aleksander 6. sendte ut en bulle som tildelte den Nye Verden til Spania og Portugal. Det snakkes også om at Columbus senere var innen rekkevidde til fastlandet i Sør-Amerika. To berømte spanske soldater som hjalp til i utvidelsen av det spanske imperiet blir også presentert: ”[...]Cortes, who conquered Mexico, and Pizarro, who made himself master of Peru”.¹⁵⁹ Forfatteren trekker også frem ”[...] the Portuguese adventurer, Balboa” som ”[...] marched across the isthmus of Darien and sighted the Pacific Ocean”.¹⁶⁰

I forbindelse med oppdagelsen av den Nye Verden nevnes Amerigo Vespucci og hans utforskning av Sør-Amerikas kyst, samt at Amerika ble oppkalt etter ham tross i Columbus sitt tidligere krav om navnerett.¹⁶¹ Ferdinan Magellan er den andre. Det heter at han var den første europeer som seilte over Stillehavet. Han ble i følge Mackintosh drept i løpet av sjøreisen, men ett av hans skip vendte tilbake til Spania ved å seile videre vestover, og ble dermed det første skipet som seilte rundt jorden.¹⁶²

Forfatteren retter så oppmerksomheten mot to portugisiske begivenheter. Sjøreisen til Bartolomeu Dias er en av dem, og det legges vekt på én ting; det var han som oppdaget og rundet Kapp det gode håp. Det er ingen tilleggsopplysninger om Portugal eller portugiserne i dette avsnittet.¹⁶³

Vasco da Gamas reise er den andre begivenheten. Han seilte tvers over det Indiske hav og havnet i Calicut. Der ble en handelsstasjon opprettet. Tilleggsopplysningene oppgir at portugiserne åpnet en ny handelsrute til øst. Dette forklares med at det Ottomanske riket, som strakk seg innover sørøst Europa, kom i veien for ”[...]the overland trade between Europe and

---

¹⁵⁸ Mackintosh, 1951: s. 59

¹⁵⁹ Mackintosh, 1951: s. 59

¹⁶⁰ Mackintosh, 1951: s. 59

¹⁶¹ Mackintosh, 1951: s. 60

¹⁶² Mackintosh, 1951: s. 61

¹⁶³ Mackintosh, 1951: s. 58

India”.¹⁶⁴ Det var Vasco da Gama sin sjøreise som gjorde det mulig for portugisiske handelsmenn å handle direkte med landene i øst, opplyser Mackintosh.¹⁶⁵ Det finnes ingen bilder eller illustrasjoner i teksten.

Analyse

Læreboken inneholder kun momenter av historien som forfatteren mener er viktige historiske begivenheter. Portugiserne og spanierne får to avsnitt hver, noe som tilsier at det ikke legges mer vekt på ett land fremfor noe annet. Amerigo Vespucci og Ferdinand Magellan får i tillegg hvert sitt avsnitt.

Det som er skrevet om Spania og Portugal gir inntrykk av en saklig men noe oppramsende fremstilling av de ulike hendelsene. Spanierne får ingen nedsettende ytringer av forfatteren. Det samme gjelder portugiserne. I avsnittene om Vasco da Gama og Columbus er noen tilleggsopplysninger lagt til. Den korte og oppramsende fremstillingsmåten til forfatteren tydeliggjøres også her. For Vasco da Gamas vedkommende forklares det kun at det var han som gjorde det mulig å reise en annen rute til India.¹⁶⁶ Samme type fremstilling gjøres også gjeldende når Mackintosh rett og slett ramser opp navnene på spanske eventyrere og hva de klarte i den Nye Verden; Cortes erobret Mexico og Pizarro Peru etc.¹⁶⁷

Lærebokteksten går i liten grad inn på motivasjonen for oppdagelsene. Ut i fra tilleggsopplysningene i teksten om Vasco da Gama kan vi lese mellom linjene at det var behov for en ny handelsvei til India, men handel med India som motivasjon blir ikke fremstilt som noe portugiserne eksplisitt var ute etter. Det samme gjelder teksten om Dias. Spanierne, representert ved Columbus, blir ved oppstarten av oppdagelsesvirksomheten bare tildelt ett eneste motiv; å finne sjøveien vestover til Asia. Det legges ikke vekt på handel med Asia, eller motivasjonen ønsket om rikdom og gull. Teksten inneholder ingen elementer som kan tilsi at forfatteren er preget av den svarte legende. Da ville for eksempel motivasjonen spansk gulltørste blitt lagt mer vekt på, slik vi så i beskrivelsene av spanierne i de eldre lærebøkene.

Det som er interessant i fremstillingen av både spanierne og portugiserne er at Mackintosh, i motsetning til så å si alle andre lærebøker i denne oppgaven, ikke har nevnt slaveriet med ett

---

¹⁶⁴ Mackintosh, 1951: s. 60

¹⁶⁵ Mackintosh, 1951: s. 60

¹⁶⁶ Mackintosh, 1951: s. 60

¹⁶⁷ Mackintosh, 1951: s. 59

eneste ord. Dette viser at kritikken Williams har reist mot britisk historieskriving ikke kan rettes mot denne læreboken. Det legges ingen vekt på å ta et oppgjør med slaveriet, noe som dessuten blir vanskelig når slavevirksomheten ikke er omtalt i det hele tatt. For å kunne ta et oppgjør med slaveriet må det omtales. Det at forfatteren velger å ikke omtale slaverivirksomheten viser imidlertid at han ikke synes det er en viktig historisk begivenhet. Dette samsvarer likevel ikke med kritikken til Williams, men det kan jo settes et spørsmålstegn ved valget av å utelate slaveriet.

Mackintosh har heller ikke gitt spanierne en brutal karakteristikk i forbindelse med erobringen av Amerika. Til og med Pizarro, som ofte er blitt fremstilt som den mest brutale spanieren under erobringen, er kun omtalt som mannen som ble hersker i Peru.¹⁶⁸ Et annet element som er utelatt er det religiøse motivet. Begge landene er ofte skildret i forbindelse med eksempelvis konvertering av hedninger, være seg innfødte i Amerika, India eller Afrika. Heller ikke det at spanierne var et forrædersk og hyklersk folkeslag er det fokusert på. Dette tydeliggjør tendensen i fremstillingen av spanierne; forfatteren er ikke influert av brutalitetselementet, heller ikke omtaler han spaniernes fanatiske religiøse tankegang, som også har preget den svarte legende.

Alt i alt er teksten lite forklarende og er verken grundig eller detaljert, samtidig som avsnittene som omtaler Spania ikke viser noen som helst nedsettende fremstilling. Dette gjelder også i forhold til omtalen av Portugal og portugiserne. Spanierne blir ikke fremstilt mer negativt enn portugiserne. Det er i praksis nesten umulig å spore en holdning. Jeg vil til slutt også nevne at Mackintosh, i tillegg til den lite varierte beskrivelsen, har beskrevet Vasco Nunes de Balboa som portugiser, noe som ikke stemmer.¹⁶⁹

3.2 “A textbook of modern European History 1453-1661” (1954)

Denne læreboken er på 283 sider og er skrevet av George W. Southgate. Kapitlet som er av interesse er kapittel 5 *Exploration at the beginning of modern times*, og består av åtte sider. Kapitlet og boken er valgt ut av den enkle grunn at den tar for seg både Spanias og Portugals

---

¹⁶⁸Jf. Prescott, 2004: s. XIV Introduksjonen av Mary.P. Commager tar opp nettopp Pizarros mange karakteristikk, og at Prescotts verk har blitt brukt av mange historikere.

¹⁶⁹ Niels Steensgaard, 2001: s. 42 (Balboa var en spansk conquistador, som forøvrig ble dømt til døden i 1519)

oversjøiske oppdagelser i ett og samme kapittel. Dette forenkler presentasjonen og analysen. De historiske begivenhetene blir presentert med omtalen av Spania først.

3.2.1 Presentasjon og analyse av læreboktekst

Presentasjon

Innledningen forteller at oppdagelsene av jordens overflate knapt var kommet i gang før 1400-tallet. Store deler av verden, eksempelvis det meste av Afrika, samt kontinentene Australia og Amerika var ukjente for europeerne.¹⁷⁰ Det kommenteres også at det var de italienske havnebyene som sto for kontakten med det asiatiske kontinentet, og at handelsfolkene fra Venezia og Genova monopoliserte handelen med India. Forfatteren legger vekt på at dette skapte misnøye i de andre europeiske landene. Eneste måte å bryte italienernes handelsmonopol var å finne alternative ruter til India.¹⁷¹

Columbus søkte en annen reiserute enn portugiserne, skriver Southgate. Denne ruten gikk vestover. Columbus sin anstrengelse for å få gjennomslag for sin idé, om at man kunne nå India, blir forklart som vanskelig. Han fikk til slutt tilslag hos det castillanske hoffet.¹⁷²

Det blir opplyst at Columbus oppdaget flere øyer på sin første reise, deriblant Haiti og Cuba. Forklaringen på sjøreisens suksess var hans urokkelige vilje og nerver av stål, spesielt mot den opprørske stemningen blant mennene hans. Hjem til Spania brakte han med seg varer og noen få innfødte, i den tro at han hadde nådd Sørøst-Asia, sies det. Derav navnet de Vest Indiske øyer.¹⁷³

Amerigo Vespucci, Ponce de Leon og Balboa nevnes i forbindelse med andre oppdagelsesreisende i Amerika etter Columbus. Magellan blir kreditert for å ha funnet ut av de geografiske relasjonene de nyoppdagede områdene hadde, nemlig et nytt kontinent. Hans sjøreise blir omtalt på samme måte som hos Mackintosh.¹⁷⁴ Southgate legger dessuten til at denne reisen viste at jorden var rund, og var derfor av stor betydning. Og til tross for at sjøveien til India i praksis var funnet ved å seile vestover, hevder Southgate at Spania i stedet hadde kommet over noe som var av mye større verdi; det nye kontinentet Amerika.¹⁷⁵

---

¹⁷⁰ Southgate, 1954: s. 37

¹⁷¹ Southgate, 1954: s. 38-39

¹⁷² Southgate, 1954: s. 40

¹⁷³ Southgate, 1954: s. 40-41

¹⁷⁴ Southgate, 1954: s. 41

¹⁷⁵ Southgate, 1954: s. 41

At Spania fikk herredømme over den Nye Verden, uten særlig motbør fra andre europeiske land, forklares med den pavelige bullen fra 1492-93. Den fastslo Spanias besittelse over alle nye land, fra nord til sør, som lå vest for Kapp Verde. Southgate går mer detaljert til verks enn læreboken fra 1951 og legger også til at Tordesillas-traktaten mellom Spania og Portugal i 1494 førte til flytting av denne linjen, som innebar at Brasil ble en del av det portugisiske riket.¹⁷⁶

Forfatteren forteller at Spania, til tross for traktaten, rådde over det meste av Amerika, Videre legges det vekt på at funnet av gull og sølv medførte at spanierne ble ivrige etter å bosette seg.¹⁷⁷ Det ble grunnlagt atskillige kolonier i Sentral- og Sør-Amerika. De spanske erobringene kommenteres med at "Mexico was conquered by Cortez, Peru by Pizarro" og at "[n]ative races were subjugated and enslaved".¹⁷⁸

Videre omtaler Southgate de spanske bosetterne, hvor de som produserte "[...] sugar, spices and other tropical products" drev plantasjene ved hjelp av slavearbeid. Den største verdien lå imidlertid i overfloden av dyrebare metaller. De årlige visittene av spanske skip til Amerika hadde to formål, meddeler forfatteren, og det var å opprettholde handel og frakte skatter. Handel med andre land ble også forbudt.¹⁷⁹

I likhet med Mackintosh hevder Southgate at det primære motivet for oppdagelsesreisene på 1400- og 1500-tallet var ønsket om å finne nye veier til Asia. Spørsmålet om hvordan man kunne få til dette blir derimot grundigere forklart og kulminerte i følge forfatteren i to teorier. Den første var at jorden var rund og at det kunne være mulig å seile vestover. Den mest praktiske løsningen var imidlertid å utforske vestkysten av Afrika for å se om man kunne seile rundt dette kontinentet og til India, skriver Southgate.¹⁸⁰

Oppmerksomheten rettes så mot Portugal, som i følge forfatteren var plasseringsmessig best egnet for å gjøre et forsøk på å runde Afrika. Southgate fokuserer på prins Henrik som drivkraften bak portugisernes sjøreiser.¹⁸¹ Motivet hans var imidlertid ikke å finne sjøveien til India, men å få portugiserne til å opprette handel med de vestafrikanske innfødte, og "he was

---

¹⁷⁶ Southgate, 1954: s. 43

¹⁷⁷ Southgate, 1954: s. 43

¹⁷⁸ Southgate, 1954: s. 43

¹⁷⁹ Southgate, 1954: s. 43-44

¹⁸⁰ Southgate, 1954: s. 39

¹⁸¹ Southgate, 1954: s. 39

pleased when his captains returned with ivory and gold-dust, and especially so when they brought a few negroes to be sold as slaves".¹⁸² Videre heter det at utforskningen av den afrikanske kysten fortsatte, selv etter Henriks død.

Southgate trekker så frem tre portugisiske sjøfarere: Først Bartolomeu Dias, som rundet Kapp det gode håp, deretter Vasco da Gama som til slutt havnet i Calicut. Om sistnevntes møte med India skrives det: "He found the natives by no means willing to trade, but a show of force enabled him to secure cargoes for his ships".¹⁸³ Cabral blir nevnt i forbindelse med oppdagelsen av Brasil. Til tross for forsinkelsen ankom han omsider India, der det blir skildret at "after much treatening and some fighting Cabral was allowed to trade".¹⁸⁴ Dette medførte at andre portugisere, år etter år, fulgte opp og utvidet den nye fjernhandelen, forteller Southgate.¹⁸⁵

Til slutt meddeles det at i løpet av 1500-tallet opprettet portugiserne flere små bosetninger i Afrika, Persia, India og i Sørøst-Asia. Skjønt ruten rundt Kapp det gode håp tilsynelatende lå åpen for alle, ble den kun brukt av Portugal i nesten hundre år etter dets oppdagelse.¹⁸⁶ Viktigheten av oppdagelsene også blir trukket frem. Dette begrunnes med den nyoppdagede sjøveien til India og at en ny verden var funnet, som dessuten førte med seg rikdom til "den gamle" verden. Konsekvensene av oppdagelsene er konsentrert rundt verdenshandelen, for uansett hvor på kloden man befant seg kunne man dra nytte av denne nye handelen. Ny kunnskap om jordens geografiske ordning blir også trukket frem som et gode. Southgate avslutter med å si at helt siden det sekstende århundret, har mennesker fortsatt å utforske og oppdage nye ting, "and if the work is now slowing down it is only because it is approaching completion".¹⁸⁷ I forbindelse med teksten har ikke forfatteren lagt til bilder eller illustrasjoner.

Analyse

I likhet med læreboken fra 1951 er Southgates bok også preget av en oppramsende og lite detaljert fremstilling. Han er imidlertid litt mer nyansert i omtalen av spanierne i Amerika, og trekker frem flere historiske begivenheter enn Mackintosh sin lærebok. Et eksempel på dette er at han legger vekt på betydningen av oppdagelsene (at jorden var rund), samt

---

¹⁸² Southgate, 1954: s. 39

¹⁸³ Southgate, 1954: s. 39-40

¹⁸⁴ Southgate, 1954: s. 40

¹⁸⁵ Southgate, 1954: s. 40

¹⁸⁶ Southgate, 1954: s. 40

¹⁸⁷ Southgate, 1954: s. 44

konsekvensene som fulgte i Europa. Han legger også vekt på flere hendelser i sammenheng med spanierne i Amerika. På den annen side tar han ikke for seg konsekvensene av erobringen i Amerika, med eksempelvis indianernes høye dødelighet. Således kan dette gjenspeile et eurosentrisk syn hos forfatteren. Det fokuseres bare på hva europeerne fikk ut av oppdagelsene i form av rikdom, og han legger spesielt vekt på verdenshandelen, både i forbindelse med omtalen av portugisernes og spaniernes ekspansjoner.

På samme måte som Mackintosh blir det ikke fokusert på spaniernes brutalitet eller religiøse fanatisme. Og selv om Southgate kan indikere en gulltørste hos spanierne, ved at han hevder at grunnen til den spanske bosetning i Amerika kom av at de hadde funnet gull, er teksten likevel ikke preget av å beskrive spanierne i negative ordelag. Fremstillingen hans av spanierne er generelt fri for nedsettende ordbruk. Det eneste som kan minne om en kritisk undertone, riktignok uten bruk av ufordelaktige ord i forbindelse med spaniernes rolle, er at indianerne ble underlagt spanierne og at de ble gjort til slaver. Dette er for øvrig det eneste som blir sagt om slavevirksomheten til spanierne. Slaverhandelen blir også nevnt kun en gang i omtalen av portugiserne, og det i sammenheng med deres oppdagelsesreiser i Afrika. Dette viser at heller ikke Southgate gjør et forsøk på å ta et oppgjør med slaveriet.

Forklaringen på spaniernes og portugisernes motivasjon for oppdagelsesreiser er den samme; de ville finne en alternativ rute til India. Prins Henriks motiv blir imidlertid forklart med å opprette handel med Vest-Afrika, men gjennomgående er det handelsmotivet som står i fokus hos forfatteren, både i omtalen av Spania og Portugal. Han trekker ikke frem spaniernes hunger etter gull og rikdom, og er således lik Mackintosh sin fremstilling. Derfor ser det ut til at heller ikke Southgate, i sin fremstilling av spaniernes erobringer, er påvirket av den svarte legende.

Det kan også nevnes at det er et punkt i beskrivelsen av de spanske bosetterne i Amerika som ikke stemmer, og det er at forfatteren hevder at spanierne drev handel med krydder fra sine plantasjer i Amerika.¹⁸⁸ Det har ingenting å si på selve fremstillingen av spanierne, men det virker rart at Southgate, som har gitt ut flere historiebøker ikke har alle fakta på plass.¹⁸⁹

---

¹⁸⁸ Niels Steensgaard, 2001: s. 61. (Handel og plantasjedrift med krydder foregikk i Asia, ikke i Amerika).

¹⁸⁹ Southgate har blant annet gitt ut *The British Empire*(1936), *A shorter European history 1756-1943*(1944) og *A textbook of modern European history 1789-1960*(1961).

Når dette er sagt er læreboken i sin helhet imidlertid preget av å være lite detaljert i beskrivelsen av spanierne i Amerika. Det samme gjelder omtalen av portugiserne. Det finnes ingen åpenbare spor fra den svarte legende, eller fra kritikken som er rettet mot britisk historieskriving.

3.3 Oppsummering av funn

Ved å se på hovedpunktene som er skissert av de to lærebøkene, finner man en del likhetstrekk. Begge forfatterne har en relativt oppramsende fortellermåte. Det finnes svært lite negativ språkbruk om spanierne, for Mackintosh (1951) sin del er det vanskelig å finne en eneste negativt ladet omtale. I forhold til fremstillingen av Portugal er det lite som skiller fremstillingene fra hverandre. Begge land har fått en fortellende og nøktern fremstilling. Det er dessuten lagt vekt på flere av de samme historiske hendelsene i de forskjellige lærebøkene fra denne perioden til tross for at lærebøkene er veldig ulike i både oppbygning og struktur. Forfatterne fokuserer lite på spaniernes brutalitet, religiøse fanatisme, feighet eller hyklerske væremåte. Hos Mackintosh er disse punktene faktisk fraværende. Av den grunn vil jeg hevde at forfatterne ikke er preget av den svarte legende i måten de fremstiller spanierne og Spania.

Slaveriet får heller ingen omtale hos Mackintosh, mens Southgate (1954) kun nevner at portugiserne tok med seg noen få slaver hjem fra Afrika og at indianerne i Amerika ble gjort til slaver. Derfor blir det vanskelig å avgjøre hvilke holdninger forfatterne har til slavevirksomheten. Ut i fra kritikken til Williams, som hevder at britene på denne tiden var opptatt av å ta et oppgjør med slaveriet, ville jeg ha ventet at britene ville ha fremstilt slaveriet som noe europeerne burde stått til rette for. Dette er ikke tilfellet i de lærebøkene fra 1960-tallet som jeg har undersøkt.

Southgate er mer nyansert i sin fremstilling av spanierne, og portugiserne får en mer kritisk omtale enn i Mackintosh sin lærebok. Funnene i analysene viser likevel at spanierne ikke blir fremstilt i noe dårlig lys av noen av forfatterne. Det blir heller ikke portugiserne, men det må understrekes at den korte teksten og den nøkterne fortellerstilen ikke levner rom for mange utfyllende karakteristikk eller for utdypende detaljer og nyanser.

Kapittel 4:

1960-tallet

Dette kapitlet presenterer lærebøker fra 1960-tallet, og består av to lærebøker, en fra 1965 og en fra 1969. Læreverkene i dette kapitlet er valgt ut fordi den ene er gitt ut før, og den andre etter, Eric Williams sin bok om britisk historieskriving. I tillegg omtaler begge lærebøkene både Spania og Portugal.

4.1 ”The British Empire and Commonwealth” (1965)

Denne læreboken er skrevet av James A. Williamson. Tittelen på læreboken tilsier at hovedvekten ligger på britisk kolonihistorie, men forfatteren legger likevel vekt på andre europeiske lands ekspansjon og kolonihistorie. Spanias og Portugals oppdagelser og ekspansjon blir omtalt i ett og samme kapittel; *The Great Discoveries*. Jeg tar utgangspunkt i fire underkapitler: *The voyages of Columbus* og *The great Spanish conquest* som omhandler Spania, samt *the Portuguese in the Atlantic* og *Portuguese in the East* som tar for seg Portugal. Underkapitlene består av 13 sider, der Spania får åtte sider og Portugal fem. Williamson tar først for seg de oversjøiske reisene og så erobringen til begge landene i kronologisk rekkefølge. Jeg vil likevel presentere det som står skrevet om Spania først, deretter Portugal.

4.1.1 Presentasjon og analyse av læreboktekst

Presentasjon

Innledningsvis hevder Williamson at briteres koloniimperium ble grunnlagt i regioner og områder som allerede var gjort krav på av spanierne og portugiserne. Dette, fortsetter han, gjaldt alle europeiske land som ville tilrive seg nye landområder. For å forstå koloniseringsprosessen til England mener Williamson at det er viktig å forstå hvordan det spanske og portugisiske imperiet ble til.¹⁹⁰

Som de foregående lærebøkene legger forfatteren vekt på at giftemålet mellom Ferdinand og Isabella, og seieren over maurerne førte til at spanierne endelig kunne se utover sine egne landegrenser. Williamson karakteriserer Columbus som en ulærd sjømann, men ”[h]e did, however, form an ambition, to wich he clung tenaciously”; å oppdage landene som lå vest for

---

¹⁹⁰ Williamson, 1965: s. 13

Europa i Atlanterhavet.¹⁹¹ Forfatteren hevder at Columbus så for seg at han skulle bli en mektig og rik mann, som hersket over flere områder, og at han så på seg selv som den Gud hadde utvalgt til å omvende millioner av hedninger.¹⁹²

Historien om Columbus er preget av suksess på sjøen og en rekke feilgrep på land, hevder Williamson.¹⁹³ Målet for hans andre reise var å grunnlegge en bosetting på Hispaniola som base for videre oppdagelser. Med på denne reisen var gullsøkende menn, handelsmenn, arbeidere, håndverkere og ridderlige eventyrere.¹⁹⁴ Det legges vekt på at de innfødte ble utryddet i løpet av erobringene, men en følelse av lidelse og skuffelse rammet også spanierne. Mange spaniere døde eller ble ruinert, mens noen få var så heldige å bli rike. Columbus viste seg dessuten å være en dårlig leder, og fikk skylden for alt som gikk galt.¹⁹⁵ Mistroen blant spanierne blir forklart med at “[...] the explorers found only ignorant savages and a country which could be made rich only by years of Spanish labour”. Spanierne var kommet for å få rikdom, ikke for å jobbe for den, hevdes det.¹⁹⁶

Williamson hevder også at Columbus ble mentalt ustabil, og at hans undersåtter ble behandlet dårlig. Han ble derfor fratatt rollen som guvernør og sendt hjem.¹⁹⁷ Forfatteren hevder at det eneste spanierne fikk ut av sjøreisene var et nytt kontinent. Den forventede profitten i form av gull og sølv var liten, og de innfødte ble utryddet. Spanierne måtte derfor finne arbeidskraft på andre nærliggende øyer.¹⁹⁸ I tillegg bød fastlandskysten spanierne på valget mellom å dø av feber eller å dø av giftige piler.¹⁹⁹

Da spanierne omsider utrustet en ekspedisjon i Mexico heter det at de, med stor interesse, fant at indianerne var mye mer siviliserte enn de innfødte på øyene.²⁰⁰ Williamson fokuserer så på spaniernes begeistring over indianernes rikdommer, og at folket langs kysten hatet herskerne fra innlandet. ”Here was the possibility of a great conquest”, legger han til. Det heter at Cortes, i lys av disse nyhetene, ga seg i vei med å erobre Mexico, og med mye besvær, døde

---

¹⁹¹ Williamson, 1965: s. 17

¹⁹² Williamson, 1965: s. 17

¹⁹³ Williamson, 1965: s. 17-18

¹⁹⁴ Williamson, 1965: s. 18

¹⁹⁵ Williamson, 1965: s. 18

¹⁹⁶ Williamson, 1965: s. 19

¹⁹⁷ Williamson, 1965: s. 19

¹⁹⁸ Williamson, 1965: s. 19-20

¹⁹⁹ Williamson, 1965: s. 20

²⁰⁰ Williamson, 1965: s. 23

og sårede, klarte spanierne bragden. Forfatteren hevder også at Spania med stolthet kan feire erobringene til Cortes og hans conquistadorer, og hevder videre at "[t]heir heroism is a prouder record than the sordid brutality which had exterminated the poor savages of Hispaniola".²⁰¹

Ryktet om et rikt og sivilisert Peru førte til en sterkere spansk eventyrlyst, og Williamson forklarer Pizarro sin enkle erobring av Peru med at inkaene var et svakere folkeslag enn aztekerne. Inkaene overga seg uten særlig motstand og kampen om deres rikdommer kom raskt i gang. Det legges også vekt på at spanierne i Peru var mindre hederlige enn mennene til Cortes; "[t]hey fought one another, murdered Pizarro, and committed terrible crimes upon the Indians".²⁰²

Læreboken tar i motsetning til de eldre lærebøkene for seg spanierne i Chile. Innbyggerne der var krigerske, og forfatteren hevder at spanierne aldri helt klarte å fullføre erobringen. Williamson forklarer også ulikhetene mellom den spanske og den portugisiske oversjøiske ekspansjonen, og legger vekt på at spaniernes erobringer gav en mer solid struktur fordi de var kolonister og bosettere, mens portugiserne hovedsakelig var handelsmenn og embetsmenn som kontrollerte handelen i Asia.

Spanierne satte sitt preg på samfunnet i den Nye Verden til tross for at flertallet av innbyggerne var indianere og at det dessuten ble innført et stort antall negerslaver. Presteskapet får en del av æren for at spanierne gjorde det så godt i Amerika. De konverterte indianerne til kristendommen og beskyttet dem mot overgrep og undertrykkelse. Det legges dessuten vekt på at tilintetgjørelsen av indianerne på øyene ikke ble videreført til fastlandet, og at "the Spanish government devised just laws and was partially successful in having them observed".²⁰³

Omtalen av Portugal begynner med en inngående beskrivelse av landets geografiske fordeler. Williamson forklarer portugisernes mot med at de i likhet med spanierne tradisjonelt var et stridende folkeslag. Det legges også vekt på at portugiserne gikk gjennom samme konfliktfylte historie som Spania før de kunne konsentrere seg om oppdagelsesreiser.

---

²⁰¹ Williamson, 1965: s. 23

²⁰² Williamson, 1965: s. 24

²⁰³ Williamson, 1965: s. 25

Portugiserne blir karakterisert som godt skikket, fulle av styrke, og ivrige etter å fare voldsomt frem mot hedningene og deres eiendeler. De var korsfarere i ånd og sjel, og var ute etter å innta nye områder i kirkens og den portugisiske kronens navn.²⁰⁴

Prins Henrik, sjøfareren, blir omtalt som en mann som var fast bestemt på å dedikere sitt liv til oversjøiske oppdagelser, samt omvendelse av hedninger, grunnleggelse av kolonier og krig mot muhammedanerne.²⁰⁵ Det legges også vekt på at hans mål med de oversjøiske reisene var å oppdage den ukjente kysten av Afrika, omvende negrene der til kristendommen, og til sist å arbeide seg videre østover for å danne en allianse med det sagnomsuste kristne landet til prestekongen Johannes. Driften av de portugisiske oppdagelsesreisene skulle i følge Williamson bli finansiert gjennom handel av Afrikas gull, elfenben, vegetabiliske produkter og ved å ta med seg negrer for å selge dem som slaver. Koloniseringen av øyene i Atlanterhavet, med påfølgende produksjon av sukker, fargestoff og vin, skulle også gi profitt.²⁰⁶

I følge forfatteren var det ikke før portugiserne hadde oppdaget Kapp Verde at sjøreisene for alvor kom i gang. Det heter dessuten at portugisiske handelsmenn, i Marco Polos ånd, tok føringen og ville inn i krydderhandelen i India, at portugisernes største problem, å seile rundt sørspissen av Afrika, ble løst av Bartolomeu Dias.²⁰⁷

Etter oppdagelsen av Kapp det gode håp fokuserer forfatteren på at Portugal ble tildelt en bulle av paven, som innebar Portugals monopol til erobring og konvertering i Afrika og så langt som til India. Men det var Tordesillastraktaten som førte til at Brasil ble en del av det portugisiske imperiet, legges det til.²⁰⁸ Vasco da Gama ble i følge forfatteren valgt ut til å lede en ekspedisjon til India. Det blir også fokusert på at India ikke skapte skuffelse blant portugiserne, slik de vestindiske øyene gjorde for Columbus.²⁰⁹

Williamson legger også vekt på at portugiserne ikke forsøkte å opprette et koloniimperium, men et handelsimperium. For å få herredømme over handelen i Asia heter det at portugiserne måtte kjempe mot "[...]overwhelming numbers of men as cunning as themselves". Omsider fikk de kontroll over handelen i det Indiske hav, først ved å okkupere hovedhavnene, så ved å

---

²⁰⁴ Williamson, 1965: s. 13-14

²⁰⁵ Williamson, 1965: s. 14

²⁰⁶ Williamson, 1965: s. 14-15

²⁰⁷ Williamson, 1965: s. 15

²⁰⁸ Williamson, 1965: s. 21

²⁰⁹ Williamson, 1965: s. 22

legge om krydderhandelsruten til sjøveien. Forfatteren meddeler til slutt at han ikke vier plass til detaljene om Portugals erobringer i læreboken, og ramser i stedet opp de ulike havnebyene portugiserne tok kontroll over.²¹⁰ Læreboken inneholder for øvrig ingen bilder.

Analyse

Forfatteren innleder med å si at man lettere vil forstå helheten i den britiske kolonihistorien ved å se på den spanske og portugisisk ekspansjon. Dette viser en mer nyansert vektlegging enn de foregående lærebøkene, og indikerer en holdning som tilsier at det ikke bare var britenes kolonimakt som skapte den siviliserte verden. Spanias omtale, sett i forhold til den portugisiske, er derimot ikke like nyansert. Dette kommer i første rekke frem når man tar for seg hyppigheten av nedsettende ord og ytringer og hvor mye omtale den spanske erobringen får i forhold til den portugisiske.

Selv om Williamson hevder at Columbus var en dyktig sjømann blir han fremstilt som en sta, og enkelte ganger naiv, mann. Det legges vekt på at han var en dårlig leder og vi får et mye mer negativt bilde av ham enn av Henrik sjøfareren, som blir omtalt som en dedikert oppdager og sterkt religiøs. Omtalen av Columbus preges av flere negativt ladede ord, der forfatteren til og med hevder at han var mentalt ustabil. Selv om Henriks konvertering av hedninger og krig mot muslimer antyder en aggressiv væremåte, forekommer det ingen direkte ufordelaktige uttrykk om ham.

Karakteristikk av eksempelvis Balboa, Pizarro, Dias eller Vasco da Gama er fraværende i teksten. Portugiserne som folk blir nesten utelukkende fremstilt med positivt ladede ord, unntatt når det hevdes at de var ivrige etter å fare hardt frem mot hedningene. I følge Williamson viste spanierne derimot en skitten brutalitet som utryddet indianerne på Hispaniola, i tillegg til at de fremstilles som lite hederlige, forræderske, krigerske og grusomme i Peru. Frekvensen av negativt ladede ord blir høyere enn i fremstillingen av portugiserne.

En viktig grunn til at portugisernes erobringer får lite kritikk har med å gjøre at forfatteren har valgt å utelate en grundig beskrivelse av erobringen i Asia. Dette medfører at Portugals ekspansjon blir fremstilt mindre nyansert og detaljert enn Spanias. Forfatteren viser ikke til

---

²¹⁰ Williamson, 1965: s. 22

noen eksempler fra fremferden til portugiserne. Dette gjør spaniernes fremferd tydeligere, siden den får omtale. Portugisernes slavehandel blir omtalt, men heller ikke her finner vi en negativt ladet ordbruk.

Selv om brutaliteten til spanierne kommer frem i fremferden mot de innfødte på øyene, blir imidlertid ikke alle spanierne fremstilt slik. Det var ikke bare conquistadorer og gullsøkende menn som dro over til Amerika. Forfatteren nevner også håndverkere, arbeidere og prester. Litt overraskende blir Cortes og hans menn nesten rost opp i skyene av forfatteren. Han hevder at spanierne i Mexico var heroiske i forhold til spaniere andre steder i Amerika. Slikt sett er Williamson i liten grad preget av brutalitetselementet i den svarte legende. Dette tydeliggjøres dessuten når det i siste avsnitt trekkes frem at spanske prester beskyttet indianerne mot overgrep og undertrykkelse, og at den spanske kongemakten utskrev lover om at indianerne skulle skjermes. I tillegg til dette legges det vekt på spaniernes lidelser, ikke bare indianernes.

Williamson hevder at inkaene var et svakere folk enn aztekerne, men det sies ingenting om hva slags lynne de hadde. Indianerne fra Mexico og Chile blir derimot fremstilt som krigerske. Derfor blir det ikke en stor kontrast mellom fredelige indianere og brutale spaniere. Det at indianerne rundt aztekerriket ikke sto i ledtog med aztekerne viser også en mer nyansert fremstilling enn tidligere læreverk. Skylden for aztekerrikets fall legges ikke kun på spanierne.

På en annen side oppgir ikke Williamson epidemier og sykdom som faktorer i utryddelsen av indianerne på Hispaniola. Han hevder spanierne utryddet indianerne. Han har heller ikke lagt vekt på at det var borgerkrig da Pizarro ankom Peru, men at det var inkaenes svakhet som folk som førte til en lett erobring av riket, noe som igjen gir et slett bilde av indianerne. Det trekkes derimot frem at spanierne også hadde tøft i Amerika. Mange døde i strid eller av epidemier. Forfatteren viser her flere sider av historien, og selv om fremferden til spanierne blir skildret som brutal, legger han ikke kun vekt på det.

Motivasjonen til spaniernes oppdagelser og ekspansjon blir først og fremst forklart med å finne rikdom. Dette kommer frem både i omtalen av Columbus, Cortes og Pizarro. Dette synet underbygges også ved at Williamson hevder at spanierne ikke var kommet for å arbeide for

rikdom, de skulle få rikdom, og gjenspeiler slik spaniernes såkalte gulltørste.²¹¹ Det legges derimot liten vekt på den religiøse motivasjonen, og dermed fremhever ikke forfatteren en spansk fanatisk religiøsitet. Religiøse motiver kommer kun frem i forbindelse med at Columbus så på seg selv som Guds utvalgte til å konvertere hedninger, og i omtalen av prestene i Amerika. Men prestenes konvertering av indianerne står i sammenheng med at de beskyttet indianerne, og tegner således et mer positivt bilde enn negativt.

Portugisernes religiøse overbevisning blir imidlertid understreket flere steder i teksten, og det blir skapt et inntrykk av at portugiserne var mer fanatiske enn spanierne når det gjaldt religion. Det religiøse motivet blir trukket frem både i omtalen av Henrik sjøfareren, i sammenheng med Pavens bulle med portugisisk plikt til å omvende hedninger, og i fremstillingen av portugiserne generelt. De er dessuten karakterisert som korsfarere i ånden.²¹² Sett under ett preger ikke den spanske fanatiske og religiøse væremåten, slik den er fremstilt i den svarte legende, forfatterens fremstilling.

Det blir heller ikke, slik Williams har hevdet, tatt et oppgjør med slaveriet. Slaveri nevnes kun i forbindelse med at spanierne trengte mer arbeidskraft, men det skinner ikke gjennom noen holdning til slaveriet. Det blir bare nøkternt nevnt. I forhold til omtalen av portugiserne får slaveriet mer plass, men det blir heller ikke her gjort et forsøk på å ta et oppgjør med det. Forfatteren oppgir kun at slaver ble solgt for å oppnå profitt. Det stilles ingen spørsmålsteget ved det å drive slavehandel. Brasil blir kun nevnt i en bisetning som forteller om delelinjen mellom Spania og Portugal. De fleste av de eldre lærebøkene har i hvert fall poengtert at det var Cabral som ved en tilfeldighet oppdaget Brasil, eller at de drev med plantasjer også her. Slavehandelen fikk dessuten stor plass i Brasil, noe forfatteren ikke har kommentert. Dette forsterker også at det ikke blir tatt et standpunkt ovenfor slaveriet.

Teksten er noen få steder preget av at forfatteren lager sine egne tolkninger. Han sier blant annet at spanierne kun hadde valget mellom å dø av giftige piler eller av feber på det amerikanske fastlandet. Poenget var vel opprinnelig at spanierne på denne tiden var så få at de ikke kunne trenge lenger inn i fastlandet.²¹³ Synet på Columbus står i sterk kontrast til de eldre lærebøkene omtale, der han som oftest blir fremstilt som en modig, heroisk og

---

²¹¹ Williamson, 1965: s. 19

²¹² Williamson, 1965: s. 14

²¹³ Niels Steensgaard, 2001: dette blir hevdet her. (sidetall kommer)

standhaftig mann. Williamson skiller seg også ut med å applaudere spaniernes innsats i Mexico. Til tross for fravær av enkelte elementer av historien, og at det forekommer nedsettende ytringer mot spanierne, er teksten relativt mangesidig og nyansert. Forfatteren nevner at spanierne slet med både sykdom og angrep, og at de fikk hjelp av indianerstammer i kampen mot aztekerne. Han trekker også frem motsetningene mellom det spanske og det portugisiske koloniimperiet. Dette indikerer at forfatteren har klart å få frem ulike nyanser i fortellingen om den europeiske kolonihistorien.

4.2 "World history in colour" (1969)

Jeg valgt ut ett britisk læreverk fra bokserien *World History in colour* som består av tre bind. Dette er bind 3, *The beginning of European supremacy ad.1500-1750*, fra 1969. Læreboken er skrevet av Nigel Heard, med Gordon Keith Tull som medforfatter.

Kapitlene jeg tar for meg, og som omtaler både Spania og Portugal, er *Section 1: The geographical discoveries*, og *Section 4 The spread of European influence*. Omtalen av Spania består av 17 sider, Portugals 12. I tillegg tar jeg med et underkapittel på to sider, som er kalt *Chapter 5: The slave trade*. Kapitlet er tatt med for å undersøke hvordan forfatteren fremstiller spanierne og portugiserne i sammenheng med slavehandelen.

4.2.1 Presentasjon og analyse av læreboktekst

Presentasjon

Innledningsvis blir det slått fast at det var naturlig at Spania var sjalu på rikdommen Portugal hadde fått fra Asia. Heard omtaler Columbus og hans reiser relativt likt som Williamson, og trekker frem ambisjonen om å seile vestover for å finne Asia.²¹⁴ Tilbakekomsten til Hispaniola, hans andre reise, får imidlertid en annen vinkling. Det legges vekt på at spanierne som var igjen lå døde, og det heter videre at "[i]t was immediately thought that they had been murdered by the natives, and the islanders were almost exterminated. This was the first instance of the Spanish policy of indiscriminate slaughter in the New World".²¹⁵

Heard trekker også frem Columbus sitt elendige lederskap og at den spanske kongemakten derfor begynte å miste troen på ham. Det heter at han døde i den tro at han hadde funnet

---

²¹⁴ Heard & Tull, 1969: s. 12

²¹⁵ Heard & Tull, 1969: s. 12-13

Asia.²¹⁶ Pavens bulle og Tordesillas-traktaten blir også presentert på samme måte som i læreboken fra 1965.²¹⁷ I tillegg omtales flere personer som seilte under spansk flagg; Amerigo Vespucci som Amerika er oppkalt etter, og Ferdinand Magellan som sto for den første jordomseilingen, men som mistet livet etter å ha blitt angrepet av "[...]fierce cannibals". Balboas reise gjennom Panama og oppdagelsen av Stillehavet blir også nevnt.²¹⁸

Erobringen av Mellom-Amerika innledes med Hernan Cortes, og får en bredere omtale enn Williamson gir. Det heter at Cortes på Cuba ble rastløs og ledet en uautorisert ekspedisjon mot Vera Cruz i Yucatán. "Seizing as much treasure as possible from around Vera Cruz, he sent one of his ships to Spain with a message to the king asking to be made governor of the region. Then Cortés sank the remainder of his ships so that his men could not desert".²¹⁹ Heard tar også for seg aztekerne og deres leder Montezuma, som blir omtalt som "[...] a brave warrior", men "[...] completely under the influence of the powerful priesthood". Aztekerne blir karakterisert som et sivilisert men overtroisk folk som ofret mennesker til sine guder.²²⁰ Det at spanierne enkelt klarte å erobre Mexico forklares med at aztekerne først trodde at spanierne var guder, og at Montezuma reagerte for sent. I stedet tok spanierne ham til fange. Det heter videre at aztekerne omsider gikk lei spaniernes grådighet og gjorde opprør. De ga Montezuma skylden for nederlaget og steinet ham til døde.²²¹ I det påfølgende spanske felttoget fikk aztekerne "[...]no help from the other nations in Mexico, and were quickly defeated".²²²

I motsetning til læreboken fra 1965 beskrives også Francisco de Montejo sin erobring av Mayariket. Det forklares at flere spaniere mistet livet på grunn av epidemier og trefninger med mayafolket før de omsider erobret riket. Videre hevder forfatteren at "[t]he Spaniards treated the Mayas with great brutality". Tusenvis av mayaer ble henrettet for å forhindre opprør, prestskapet ble oppløst, og deres sivilisasjon ble ødelagt.²²³

Forfatteren tar også detaljert for seg erobringen av Peru. Heard legger vekt på at Pizarro og hans menn ankom Peru da landet lå i borgerkrig. Det heter videre at Pizarro arrangerte et møte

---

²¹⁶ Heard & Tull, 1969: s. 13

²¹⁷ Heard & Tull, 1969: s. 15

²¹⁸ Heard & Tull, 1969: s. 15

²¹⁹ Heard & Tull, 1969: s. 17

²²⁰ Heard & Tull, 1969: s. 17

²²¹ Heard & Tull, 1969: s. 18-19

²²² Heard & Tull, 1969: s. 19

²²³ Heard & Tull, 1969: s. 20

med inkaenes leder, Atahualpa, der spanierne”[...]concealed themselves around the square, and [...]attacked without warning”. Løsepenger ble krevd for å utlevere inkalederen, men han ble i stedet henrettet for ugjerninger mot spanierne. Spanierne var nå de nye herskerne. I følge forfatteren ble gullet fra Peru kun brukt til å betale Karl 5. sin krigsgjeld.²²⁴

Heard går grundig til verks i beskrivelsen av spanierne i Sør-Amerika generelt, og hevder at de var ”[u]nscrupulous men who were intent in winning for their own fortunes. Although Cortés at least admired the Aztec civilisation, Pizarro and Montejó despised the native civilizations they destroyed”.²²⁵ Hovedmålet for ekspedisjonene var, i følge Heard, å finne de enorme mengdene av gull og sølv som trengtes til den spanske kongens mange kriger i Europa. Spanierne brydde seg ikke om at en fantastisk sivilisasjon i prosessen ble jevnet med jorden.²²⁶ Det hevdes også at kongen av Spania var veldig opptatt av å fremme den kristne katolske tro. Prester som ble sendt til Sør-Amerika ble forferdet over indianernes blodtørstige religion. Derfor måtte de innfødte religiøse lederne utryddes eller miste sin makt og de religiøse symbolene ødelegges. Selv om prestene ”[...] regretted the destruction of so many beautiful objects, [...]their religious fervour overcame any scruples.”²²⁷

Problemene i de spanske koloniene blir forklart med at conquistadorene, i tillegg til å ha ødelagt de amerikanske rikene, viste seg å være inkompetente til å styre. Det hevdes også at de var ”[...] unwilling to obey orders sent out from Spain, and often quarreled among themselves”, og at det derfor ble nødvendig med strengere lovverk for å regulere forholdene i de nye koloniene.²²⁸ Etter hvert ble det også forbudt å bruke indianere som slaver i Sør-Amerika, og landeiere var dessuten pliktige til å beskytte sine undersåtter og gi dem utdanning. Men i følge Heard ble indianerne fortsatt behandlet dårlig. Etter hvert ble arbeidskraften erstattet av negrer fra Afrika, en utvikling som ikke slo udelt heldig ut for spanierne selv. ”The growth of slavery had a bad effect on the colonials, who grew lazy and even more inefficient”.²²⁹ Hovedmålet med erobringen av Amerika var å føre rikdom og råmaterialer til moderlandet, derfor utviklet de nye koloniene seg langsomt.²³⁰

---

²²⁴ Heard & Tull, 1969: s. 21

²²⁵ Heard & Tull, 1969: s. 21

²²⁶ Heard & Tull, 1969: s. 21-22

²²⁷ Heard & Tull, 1969: s. 22

²²⁸ Heard & Tull, 1969: s. 93

²²⁹ Heard & Tull, 1969: s. 95

²³⁰ Heard & Tull, 1969: s. 95-96

Henrik sjøfareren innleder omtalen av Portugal, og blir beskrevet som ekstremt nysgjerrig. Det heter at han fikk troen på nye oppdagelser etter å ha erobret byen Ceuta. Målet med videre oppdagelsesreiser til sjøs var å bringe rikdom til Portugal, og den første innbringende ekspedisjonen"[...] brought back gold dust and Negro slaves[...], which showed that there was a possibility of trade".²³¹ Heard trekker frem to portugisiske strategier i jakten på rikdom; å velge side i kamper mellom to afrikanske stammer i bytte med gull, elfenben og fanger, eller å skaffe seg slaver gjennom å angripe uforberedte innfødte og selge dem til andre stammer eller andre portugisere.²³²

Forfatteren hevder at handel med mennesker ble "[...] even more important when Spain established plantations in South America, and there was a great demand of Negro slaves to work in the tropics".²³³ Det var først da slavehandelen for alvor begynte, hevder Heard. Portugiserne fikk dessuten støtte fra Paven i konverteringen av de innfødte til kristendommen.²³⁴ Bartholomeu Dias blir i likhet med Williamsons læreboktekst bare nevnt i forbindelse med rundingen av Kapp det gode håp, men Vasco da Gama sjøreise får en mer utførlig omtale. Heard bruker en del plass på å beskrive det venetianske handelsmonopolet og at direkte handel med Asia var vanskelig på denne tiden. Han hevder videre at portugiserne derfor var interessert i å få kontroll over krydderhandelen. Men ankomsten til India"[...] caused great hostility among the Arab merchants, and da Gama`s men were fortunate to escape a plot to murder them".²³⁵

Den første ekspedisjonen etter at Vasco da Gama hadde oppdaget Brasil blir også omtalt, men det hevdes at portugiserne var for opptatt med å etablere sitt handelsimperium i Asia til å konsentrere seg om denne oppdagelsen. For å få bukt med den arabiske fiendtligheten var de nye portugisiske ekspedisjonene tungt bevæpnet, hevder Heard, og ved hjelp av sine kanoner, fikk kontroll over de viktigste handelssentrene i Asia. Portugal fikk dermed store inntekter av handelen.²³⁶

Det legges vekt på at den portugisiske imperiebyggingen i Asia begynte i områder som ble kontrollert av svake ledere, samt at disse ulike smårikene var i konflikt med hverandre. Dette

---

²³¹ Heard & Tull, 1969: s. 6

²³² Heard & Tull, 1969: s. 8

²³³ Heard & Tull, 1969: s. 8

²³⁴ Heard & Tull, 1969: s. 8

²³⁵ Heard & Tull, 1969: s. 9

²³⁶ Heard & Tull, 1969: s. 11

utnyttet portugiserne. I tillegg hadde de innfødte i India ingen kunnskap om krutt, hevdes det. Albuquerque blir også trukket frem. Han blir beskrevet som en god strateg, og får æren for å ha utvidet det portugisiske imperiet.²³⁷ Videre beskriver forfatteren de ulike stedene portugiseren fikk fotfeste; fra Afrika til Japan, men medgir at Portugal bare gjorde krav på råderett i disse regionene og at det for det meste bare var snakk om små kystområder. Likevel hevdes det at Portugal "[...] ruled an empire with a population of several hundred millions in the East, as well as the colony of Brazil in South America".²³⁸

Portugisernes handel førte med seg en enorm profitt, og landet ble et av de viktigste landene i Europa. Men det førte også til sjalusi, hevder Heard, spesielt fra de protestantiske landene som "[...] resented the Portuguese and Spanish monopoly of the New World". Nedgangen til det portugisiske imperiet blir forklart med mangel på ressurser og menn, og da andre europeiske aktører kom på banen, spesielt britene, franskmennene og nederlenderne, maktet ikke Portugal å stå i mot.²³⁹

I motsetning til de andre lærebøkene i denne oppgaven har Heard viet et lite kapittel til slavehandelen. Det heter at slaverhandelen eksisterte i Afrika lenge før portugiserne tok del i den, og at den senere, i kraft av portugisernes monopol, spredte seg til Nord- og Sør-Amerika. Det hevdes at flere europeiske land prøvde å bryte det portugisiske slavehandelsmonopolet. Spaniernes forsøk på å slavebinde indianerne var ikke vellykket, mens britene fikk problemer med de nordamerikanske indianerne. Begge ble derfor nødt til å importere negerslaver ettersom det var umulig å holde hvite mennesker som tjenere. Spesielt vanskelig ble dette i Nord-Amerika; "[n]o white man would work as a hired hand on a farm when he could move west and do the same work for himself on his own land".²⁴⁰ Spanierne brukte derfor negerslaver på plantasjene, og det samme gjorde britene i Nord-Amerika. Det hevdes at enkelte slaver ble behandlet brutalt, mens andre ble tatt godt vare på av eierne sine. Slavehandelen ble etter hvert en viktig del av den engelske trekanthandelen.²⁴¹

---

²³⁷ Heard & Tull, 1969: s. 99-100

²³⁸ Heard & Tull, 1969: s. 100

²³⁹ Heard & Tull, 1969: s. 102

²⁴⁰ Heard & Tull, 1969: s. 112

²⁴¹ Heard & Tull, 1969: s. 113

Bildebruken i denne læreboken består først og fremst av portrettbilder av spanske og portugisiske historiske personligheter, og kart som viser deres oversjøiske reiseruter. Det er ingen tekst til bildene utenom navnene til de som er avbildet.

Analyse

Språkbruken til Heard viser en påfallende forskjell i måten å behandle spanierne og portugiserne på. Portugiserne blir ikke fremstilt med et eneste negativt ladet ord, mens spanierne gjentatte ganger er gjenstand for nedsettende karakteristikk. Forfatteren hevder at spanierne kjørte en vilkårlig brutal linje ovenfor indianerne, de var grådige og brutale mot mayaene, de angrep inkaene uten forvarsel, de var hensynsløse, de sloss seg i mellom, de foraktet de innfødte og ødela deres imperier. Det hevdes også at de hadde en glødende religiøs tro og at de var late og inkompetente. Den eneste positive beskrivelsen som kan spores er at spanierne innførte lover som skulle beskytte indianerne og at slaveriet etter hvert ble forbudt. Isolert sett viser likevel bruken av negativt ladede ord at spanierne får en mye mer krenkende beskrivelse enn portugiserne.

I motsetning til læreboken fra 1965 blir portugisernes erobringer i Asia tatt grundig for seg av Heard. Forfatteren omtaler både Vasco da Gama og Albuquerque, men bruker ikke krenkende eller nedsettende ytringer om dem eller om portugiserne i deres inntog i Asia. Albuquerque blir fremstilt som en god strateg, mens Vasco da Gama ikke blir tildelt noen karakteristikk i det hele tatt. Dette forsterker det brutale inntrykket vi får av spanierne. Heard nevner riktignok at portugiserne brukte kanoner og geværer i sine erobringer, og er på den måten mer nyansert enn de foregående lærebøkene i omtalen av deres erobringer. Dette inntrykket blekner likevel når vi ser på Heards beskrivelse av spanierne.

Heard hevder dessuten at spanierne førte en linje med å slakte indianerne ned for fote, noe som blir eksemplifisert ved de Montejos erobring av Mayariket og spaniernes fremferd i Peru. Riktignok rammet sykdom og trefninger med indianerne også spanierne, men dette blir ikke fremhevet like sterkt som i Williamsons fremstilling. Selv om Heard oppgir at det ble opprettet lover for å skjerme indianerne, legger han likevel til at de ikke fungerte. Til og med prestene omtales som hensynsløse. Forfatterens fremstilling av spanierne tyder på at den svarte legende har satt sine spor, særlig når det gjelder spaniernes brutale fremferd. Det er bare Cortès som kan sies å få en hederlig omtale når det hevdes at han beundret aztekernes sivilisasjon.

I motsetning til læreboken fra 1965 blir ikke indianerne omtalt som et ekstremt krigersk folkeslag. Grunnen til aztekernes opprør forklares med spaniernes grådighet, og vi får inntrykk av at de i utgangspunktet ikke var klare for strid. Dermed skapes det også en kontrast mellom spanierne og indianerne, der spanierne fremstår som de krigerske.

Når det gjelder motivasjonen for ekspansjon og oversjøiske reiser, er forfatteren mer nyansert, men bare i omtalen av den portugisiske ekspansjonen. Spanierne bare var ute etter gull og rikdom for å finansiere den spanske kongens kriger i Europa. I tillegg ville de vinne ære. Denne vektleggingen av motiver minner om den svarte legendes fremstilling av gulltørste spaniere. Han legger riktignok også vekt på at portugiserne var ute etter rikdom, men denne skaffet de seg gjennom handel. Dermed unnlater han å beskrive portugiserne i nedsettende ordelag. I sannhet kom en del av deres profitt fra salg av slaver og de kidnappet afrikanere for videresalg. Det siste kan leses som en brutal atferd, og er med på å minke kontrasten til hvordan spanierne behandlet indianerne.

Det nevnes flere motiver, som for eksempel å fremme den kristne troen og omvendelse av hedninger. Dette gjelder begge landene. Men vektleggingen til forfatteren gir inntrykk av at det er spanierne som var mest fanatiske. Dette aspektet av den svarte legende gjenspeiler seg på den måten i teksten. Konvertering av hedninger nevnes i forbindelse med Portugal, og når Heard tar for seg spanierne hevdes det at den spanske kongen ville fremme kristendommen i Amerika. Dette er i og for seg en jevnbyrdig beskrivelse av begge landenes religiøse motiv. De spanske prestene derimot, som skulle utføre jobben, får en slett fremstilling. De var hensynsløse og utslettet all form for indiansk religiøs praksis og materiale. Deres religiøse overbevisning var hensynsløs, og de blir satt i samme bås som conquistadorene. Denne vinklingen er interessant, og skiller seg ut fra de aller fleste læreverker i denne oppgaven; Heard er den eneste forfatteren som har et negativt syn på prestene i Amerika.

Omtalen av slavehandelen er imidlertid preget at det var portugiserne som startet den. Likevel legges det vekt på at slavehandelen først fikk et stort omfang da spanierne trengte negerslaver. Nok en gang får således spanierne hovedskylden for mye av det grusomme europeerne har

gjort. Egentlig skulle Portugal med sine sukkerplantasjer ha stått i fokus for utviklingen av slavehandelen.²⁴²

I kapitlet som omhandler slaveriet eksplisitt, forklarer Heard både hvorfor europeerne hadde behov for slaver, og hvilke land som drev med slavehandel og slavevirksomhet. Selv om han hevder at enkelte slaver ble brutalt håndtert, sier han også at andre ble godt behandlet. Kapitlet er preget av en oppramsende fortellerstil, og det tas ikke noe oppgjør med slaveriet. Forfatteren nevner ikke at det var galt, inhumant eller fryktelig av europeerne. Spaniernes fremferd mot slavene blir ikke fremstilt spesielt negativt, noe som står i motsetning til resten av den spanske omtalen.

En viktig forskjell fra eldre lærebøker er at flere historiske skikkelser, som for eksempel Magellan, Pizarro og De Montejó, får større plass enn tidligere. Heard har også trukket frem at aztekerne ikke fikk assistanse fra andre indianerstammer, noe som ikke er tatt med i tidligere lærebøker. Han har dessuten, enkelte plasser, satt andre europeiske land i sammenheng med både kolonisering og slavehandelen, noe som kunne gitt grunnlag for en mer nyansert fremstilling. Sett under ett får likevel spanierne svært negativ omtale i forhold til portugiserne, der det kun legges vekt på spansk brutalitet, gulltørste og religiøs fanatisme. Den svarte legende har satt sine spor i teksten.

4.3 Oppsummering av funn

Lærebøkene fra denne perioden preges av den svarte legende, men mens Heard's fremstilling (1969) inneholder så å si alle elementene som både Maltby og Gibson har lagt vekt på, er Williamson (1965) noe mer nyansert. Interessant nok blir ikke Columbus på 1960-tallet lenger omtalt som en modig helt. Både Williamson og Heard legger vekt på at han var en dårlig leder. Han blir i læreboken fra 1965 dessuten omtalt som mentalt ustabil. Noe overraskende omtaler Williamson Cortes og hans menn som heroiske og oppfordrer leseren til å hylle dem. Slike enkeltstående beskrivelser hindrer likevel ikke at vi sitter igjen med et svært negativt inntrykk av spanierne.

---

²⁴² Helle, 2000: s. 71 (Portugal var det første landet som tok i bruk slaver ved sine plantasjer, ikke Spania).

Begge forfatterne er også mer nedsettende i sin fremstilling av spanierne generelt enn lærebøkene fra 1950-tallet. Derfor er ikke tendensen slik jeg har forespeilet meg; at synet på spanierne ville blir mer nyansert og mindre nedsettende jo nyere lærebøkene var. 1960-tallets lærebøker legger riktig nok vekt på flere historiske hendelser og har en mer forklarende måte å skrive på enn de eldre bøkene. De er sånn sett mer nyanserte enn lærebøkene fra 1950-tallet, men den nedsettende ordbruken i omtalen av spanierne forekommer hyppigere enn i lærebøkene fra det foregående tiåret.

Hvis vi i tillegg ser på disse læreverkene i forhold til et britisk historisk oversiktsverk fra 1964; *The New Cambridge modern history I, The Renaissance 1493- 1520*, kan vi se at tendensene er de samme. De historiske hendelsene blir oppramsende fortalt, mens det i slutten av hver omtale kommer frem en generell negativ holdning til spanierne gjennom negativ språkbruk. Et eksempel på dette er:

[T]he story of the conquest represent perfectly and characteristically the three main strands of the *conquistadors*- their wolfish greed for gold, for land, and for slaves...more subtle but no less compelling, their love of great deeds for their own sake. It was this last feeling, this pride in doing great deeds, which made the rank and file applaud actions of their leaders.²⁴³

Derfor kan det godt tenkes at selv om det ikke fantes nasjonale læreplaner i Storbritannia på denne tiden, var det likevel innarbeidet en egen felles skrivetradisjon i det britiske historiemiljøet, enten det var snakk om historiske oversiktsverk eller lærebøker. Likevel er Willilamson den forfatteren som har omtalt enkelte spaniere i positive ordelag, og kommer nærmest til å løsrive seg fra denne tendensen.

---

²⁴³ Potter, 1964: s.440

Kapittel 5:

1980-tallets lærebøker

Hovedfokuset i denne delen vil ligge på to britiske læreverk. En fra 1985 med tittelen: *Spotlight on history; Spotlight on the Age of Exploration and Discovery*, og en fra 1989 *Cambridge introduction to world history; Europe finds the world*. Begge lærerverkene omtaler både Spania og Portugal. Læreboken fra 1985 har dessuten med beskrivelser av flere ulike europeiske ekspansjoner. Det samme gjør boken fra 1989. Andre lærebøker fra denne perioden har også omtalt spansk og portugisisk ekspansjon, men vil ikke få en grundig analyse. Omtalen av Spania blir først presentert, deretter Portugal. Dette gjelder begge lærebøkene.

5.1 “Spotlight on the Age of Exploration and Discovery” (1985)

Det første læreverket er en del av serien *Spotlight on history* og er skrevet av Leonard W. Cowie. Læreboken er på 76 sider og består av ni kapitler. Kapitlene jeg vil konsentrere meg om er kapittel 2: *Prince Henry's Mariners* og kapittel 3: *The opening Up of the East* som begge omhandler portugisisk ekspansjon, og kapittel 4: *The Discovery of the New World* og 5: *The conquistadores*, som tar for seg spansk ekspansjon. Teksten som omtaler portugisisk ekspansjon går over 14 sider. Spansk ekspansjon dekker 16.

5.1.1 Presentasjon og analyse av læreboktekst

Presentasjon

Cowie innleder med å hevde at “Spain resented her neighbour's [Portugals] achievements overseas and wished to rival them herself”.²⁴⁴ Han legger deretter vekt på Columbus sin overbevisning om at man kunne krysse Atlanteren for å komme til India. Columbus søkte støtte hos flere av de europeiske kongehusene, men det var ikke før i 1492 at Ferdinand og Isabella av Spania bestemte seg for å gi ham en hjelpende hånd.²⁴⁵ I likhet med de fleste tidligere lærebøkene fokuseres det på at Columbus ble visekonge og skulle finne nye områder i den spanske kongens navn.²⁴⁶ Cowie beskriver hans oppdagelse av de vestindiske øyene med at han returnerte til Spania i den tro at han hadde funnet de indiske øyer. Denne illustrasjonen er tilknyttet teksten:

---

²⁴⁴ Cowie, 1985: s. 25

²⁴⁵ Cowie, 1985: s. 26

²⁴⁶ Cowie, 1985: s. 28

(Cowie, 1985: s. 27)

*“Columbus and his crew land on San Salvados (now called Watlings Island) and are greeted by the native inhabitants”.*²⁴⁷

Teorien til Columbus om at de var like ved India ble etter hvert trukket i tvil av mange av hans tidligere tilhengere, hevder Cowie.²⁴⁸ Forfatteren siterer dessuten en kartograf ved navn Peter Martyr de Angleria, som i forbindelse med oppdagelsene til Columbus allerede i 1494 hevder at ”[w]hen treating of this country, one must speak of a new world, so distant is it and so devoid of civilization and religion”.²⁴⁹ På samme måte som de tidligere lærebøkene, med unntak av Heards bok, trekker Cowie frem at kontinentet Amerika ble oppkalt etter Amerigo Vespucci, den første som kalte dette kontinentet for en Ny Verden. I Cowies gjengivelse av Magellans oppdagelse av Stillehavet og reisen rundt jorden, heter det bare at ”Spain had gained a vast continent to colonize”.²⁵⁰

Om Vasco Nunez de Balboa, som trengte seg gjennom jungelen i Panama etter ryktet om at det skulle ligge et hav på andre siden, heter det: ”Four days later- wearing full armour, brandishing a sword in one hand and the banner of Spain in the other, he waded into its waters to claim the sea and all adjacent lands for his country”.²⁵¹ I forbindelse med denne beretningen tar Cowie med dette bildet av spanierne i Panama:

---

²⁴⁷ Cowie, 1985: s. 27

²⁴⁸ Cowie, 1985: s. 28

²⁴⁹ Cowie, 1985: s. 29

²⁵⁰ Cowie, 1985: s. 30

²⁵¹ Cowie, 1985: s. 30

(Cowie, 1985: s. 30)

*“Vasco Nunez de Balboa sets his dogs on the native inhabitants of Panama, claiming the territory for Spain”.*²⁵²

Det fokuseres videre på conquistadorene og det spanske imperiet i Amerika. Det hevdes at Columbus hadde akseptert portugisernes og italienernes oppfatning om at alle nye land som ble oppdaget skulle bli fulgt opp med fredelig handel. “However”, hevder Cowie, “the Spaniards, inspired by their successful crusading campaigns against the Moors, believed in military conquest, division of land, and the conversion of infidels”. Spaniernes erobringer er illustrert med flere bilder. Teksten til et av dem forteller at “The Spanish Conquistadores were professional soldiers who established the Spanish Empire in South America by ruthlessly conquering the Aztecs and the Incas”, og viser spanierne i kamp med indianere.²⁵³ Conquistadorene skildres dessuten som laverestilte spanske nobiliteter, som derfor søkte lykken i den Nye Verden. Forfatteren fortsetter: “Their only skill was in fighting. [...] They were tough, professional soldiers, ruthless and brutal, but their campaign was also a “spiritual conquest”, which sought to replace the native religions with Christianity”.²⁵⁴

*“Hernando Cortes leads the Conquistadores into Mexico”.*²⁵⁵

(Cowie, 1985: s. 33)

²⁵² Cowie, 1985: s. 30

²⁵³ Cowie, 1985: s. 32

²⁵⁴ Cowie, 1985: s. 33

²⁵⁵ Cowie, 1985: s. 33

Bildet ovenfor står i sammenheng med omtalen av Cortes sin erobring av aztekerriket. Det vektlegges at Cortes hadde med seg kanoner og musketter. ”However”, hevder Cowie, “he [Cortes] was immediately supported by the native tribes that lived under the rule of the Aztecs, who demanded from them regular human sacrifices to their gods”.²⁵⁶ I møtet med spanierne klarte imidlertid ikke aztekerne å bestemme seg om spanierne var vennlige budbringere sendt fra gudene, eller en fiendtlig hær. Det hevdes at innbyggerne i Tenochtitlan ville berolige de fremmede spanierne med å dryppe ferskt blod fra menneskeofringer på maten deres. ”To their confusion the Spaniards “closed their eyes and shook their heads in abhorrence”, skildrer forfatteren.²⁵⁷

“Cortes is received by Montezuma, King of the Aztecs. Montezuma was later killed during the desperate struggle between the Aztecs and the Conquistadores”.

(Cowie, 1985).²⁵⁸

Det understrekes også at spanierne ble overrasket over hvor siviliserte menneskene var, og hvor stor hovedstaden deres var. I følge Cowie ble spanierne urolige av en dans til ære for dem, og startet en massakre på innbyggere. Han forklarer dessuten at det var innbyggerne selv ”[w]ho stoned Montezuma to death when he tried to calm them”. The Spaniards fought their way out of the city with heavy losses, but Cortes recaptured it after bitter fighting”.²⁵⁹ Cortes og hans følge ødela hovedstaden under kampene, men bygget den raskt opp igjen.

Deretter blir Francisco Pizarro presentert. Han blir beskrevet som ”[...] a brave but cruel man”.²⁶⁰ Forfatteren tar fatt i at inkaene var delt på grunn av borgerkrig, og medførte at

²⁵⁶ Cowie, 1985: s. 33

²⁵⁷ Cowie, 1985: s. 34

²⁵⁸ Cowie, 1985: s. 34

²⁵⁹ Cowie, 1985: s. 35

²⁶⁰ Cowie, 1985: s. 36

spaniernes erobring av riket ble enkel. Det hevdes at inkaenes leder, Atahualpa, hoped to win the support of the Spaniards against his enemies, but instead they responded with violence and treachery.²⁶¹ Spanierne drepte Atahualpa og fikk deretter makten i Peru. Det blir også sagt at Pizarro ble myrdet i 1541, "[i]n his own house during a quarrel among the Spaniards".²⁶² Møtet med inkaene blir illustrert med et bilde av en kamp mellom indianere og spaniere.²⁶³

*"The great Temple of the Sun in Cuzco was desecrated by Pizarro and his soldiers".*²⁶⁴

(Cowie, 1985: s. 30)

Avslutningsvis omtales det spanske imperiet i Amerika. Her legger forfatteren vekt på at de innfødte indianerne ble brukt som arbeidskraft på plantasjene. Det hevdes også at indianerne ble utryddet av malaria, kopper, meslinger og andre sykdommer som kom fra Europa med spanierne. Indianerne ble erstattet av sorte slaver fra Vest-Afrika.²⁶⁵ Cowie siterer til slutt noe Cortès skal ha sagt: "We Spaniards", said Cortes, "suffer from a disease that only gold can cure". Denne sykdommen var, i følge forfatteren, spaniernes trang til å opprettholde herredømme i Europa, og førte til at Spania ble avhengig av at gull og sølv fra den nye verden skulle finansiere soldater, byggverk og nye skip.²⁶⁶

²⁶¹ Cowie, 1985: s. 37

²⁶² Cowie, 1985: s. 37

²⁶³ Cowie, 1985: s. 37

²⁶⁴ Cowie, 1985: s. 30

²⁶⁵ Cowie, 1985: s. 38-39

²⁶⁶ Cowie, 1985: s. 39

I omtalen av Portugal hevdes det at portugiserne var fast bestemt på å finne en måte å kunne handle med Østen uten å ha araberne som mellomledd.²⁶⁷ Det var disse aktivitetene som gjorde det mulig for Portugal å oppdage nye land, og det var portugiserne som satt standarden for de andre store europeiske sjømaktene i tiden som fulgte.²⁶⁸

Det vies mye plass til Henrik sjøfareren og hans sjøfolk. Han blir beskrevet med et sitat fra en antatt historiker fra samtiden: “Strength of heart and keenness of mind were in him to a very excellent degree, and beyond comparison he was ambitious of achieving great and lofty deeds”.²⁶⁹ Prins Henriks ambisjoner var et resultat av portugisernes erobring byen av Ceuta nord i Marokko, hevder Cowie. Videre legges det vekt på at portugiserne, gjennom de verdifulle varene de kom over i denne byen, fikk øynene opp for alle varene de kunne skaffe fra øst. Portugal var imidlertid for lite til å legge under seg store landområder, men i følge Cowie stoppet ikke dette Henriks motivasjon for å kunne utnytte Portugals sjømakt langs den afrikanske kysten. To motiver for den portugisiske oppdagelsestrangen trekkes frem. Det første var å få Portugal inn i handelen med gull, elfenben, pepper og slaver. Nummer to var å finne det kristne riket i Afrika for å alliere seg med det.²⁷⁰

Cowie tar deretter for seg de ulike portugisiske oppdagelsene og koloniseringene på 1400-tallet.²⁷¹ Det legges vekt på at, i løpet av prinsens levetid, hadde hans skip gjort mer enn å bare utforske nytt land. ”[T]hey had stoppet along the coast and sailed into rivermouths to trade with local chieftans”. Skipene brakte med seg varer som Henrik opprinnelig var ute etter, deriblant slaver, hevder forfatteren. Han fastslår også at Pave Nicholas 5 autoriserte at portugiserne kunne angripe og evig slavebinde sarasenere, hedninger og andre fiender av Jesus Kristus sør for Kapp Bojador. “The notorious African slave trade, which was to continue for nearly four centuries, had begun”, konstaterer Cowie.²⁷² En illustrasjon med tekst er også tatt med i sammenheng med denne omtalen:

---

²⁶⁷ Cowie, 1985: s. 11

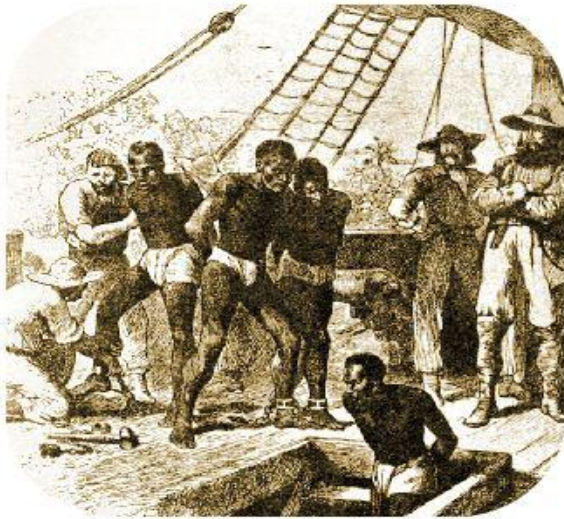
²⁶⁸ Cowie, 1985: s. 12

²⁶⁹ Cowie, 1985: s. 13

²⁷⁰ Cowie, 1985: s. 13

²⁷¹ Cowie, 1985: s. 16

²⁷² Cowie, 1985: s. 17

*“Ships brought cargoes of slaves from Africa. The notorious African slave trade was to continue for four centuries”.*²⁷³

(Cowie, 1985: s. 17)

Det fortelles også at Vasco da Gama til slutt fant sjøveien til India, og at portugiserne slik fikk ta del i handelen med Asia.²⁷⁴ Cowie fokuserer også på portugisernes handel og makt i India, og skildrer hvordan kongen av Portugal ble fylt med entusiasme etter åpningen av den nye handelsruten. Her legges det ikke skjul på portugisernes motiver: “He [King Emanuel] wrote exultantly: “As the principal motive of this enterprise has been [...] the service of our God and Lord and of our advantage, it pleased Him in His mercy to speed them on their route. Henceforward all Christendom, in this part of Europe, shall be able [...] to provide itself with these spices and precious stones”.²⁷⁵

Når det gjelder Brasil, blir det kun fortalt at kongen sendte Pedro Cabral dit for å kreve Portugals del av Amerika.²⁷⁶ Om handelen med India heter det at “[i]n 1509, the heavily-armed Portuguese ships destroyed their arab rivals”, og at de fikk et godt fotfeste i India. Han legger til at portugiserne hadde ønsket å komme til India som handelsmenn, og ikke som erobrere eller bosettere. I følge forfatteren skal guvernøren i India, Albuquerque, ha sagt: ““My will and determination is, as long as I am Governor of India, neither to fight nor to hazard men on land except in those parts wherein I must build a fortress””.²⁷⁷

Det siste forfatteren tar for seg er det portugisiske imperiet i Asia. Utover 1500-tallet hadde Albuquerque skaffet Portugal herredømme over mange av de viktigste handelsbyene i Asia.

²⁷³ Cowie, 1985: s. 17 Bildet: <http://liverpool.fluxtime.com/images/slave2.jpg>

²⁷⁴ Cowie, 1985: s. 20

²⁷⁵ Cowie, 1985: s. 22

²⁷⁶ Cowie, 1985: s. 22

²⁷⁷ Cowie, 1985: s. 23

Cowie hevder så at “[t]he Portuguese monarchy claimed a monopoly over all trade”.²⁷⁸ Han fokuserer også på at Portugals handelsimperium gikk ut over hjemlandet. Dette forklares med at Portugals befolkning var liten, og at alt for mange portugisere ble tiltrukket av håpet om lettjente penger innen handel. ”Domestic farming declined and depended on a workforce of African slaves. [...] Moreover, their increased wealth brought about dishonesty and incompetence among the Portuguese, and consequently their power declined”. Nederlendernes inntog i Asia på slutten av 1500-tallet førte så til den endelige ødeleggelsen av det portugisiske imperiet.²⁷⁹

Analyse

Omtalen av Spania og Portugal går over henholdsvis 16 og 14 sider, noe som indikerer at Cowie ikke legger mer vekt på Spania enn Portugal. Språket i teksten er imidlertid verdt å se nærmere på. Columbus og Cortes får ingen nærmere personkarakteristikk i teksten. Det er conquistadorene generelt som blir skildret, spesielt i kapitlet om Mexico. Det legges vekt på at conquistadorenes fremste egenskap var kampdyktighet. De var profesjonelle soldater som uten medfølelse erobret Mexico og Peru.²⁸⁰ Ordet brutal forekommer ikke i omtalen av erobringen av aztekerriket, men det skildres hvordan spanierne massakrerte Aztekerne på grunn av en dans til deres ære. Selv om det legges vekt på at spanierne var krigerske nyanseres dette bildet av at Cowie legger vekt på at spanierne og Cortes allierte seg med ulike indianerstammer for å erobre Aztekerriket.

Pizarro blir til gjengjeld karakterisert som en modig, men brutal mann, og spaniernes fremferd blir beskrevet som brutal. Cowie er for øvrig den eneste forfatteren i denne oppgaven som faktisk bruker ordet modig om Pizarro, men den brutale fremferden blir likevel illustrert av et bilde som viser spanierne i kamp mot inkaene.²⁸¹ Bildet viser spaniernes nedslaktning av tilsynelatende forsvarsløse indianere. Illustrasjonene som tar for seg Columbus og Cortes viser derimot ikke noe tilsvarende brutalt bilde av spanierne.²⁸²

Henrik sjøfareren blir i likhet med Columbus ikke gitt noen negative karaktertrekk. Den er heller flatterende. Om Vasco da Gama heter det bare at han fant sjøveien til India. I forhold til

---

²⁷⁸ Cowie, 1985: s. 23

²⁷⁹ Cowie, 1985: s. 23

²⁸⁰ Cowie, 1985: 32-33

²⁸¹ Cowie, 1985: s. 30

²⁸² Cowie, 1985: s. 27, 33 og 34

ham får både Cortes og Pizarro en mer nedsettende fremstilling. Albuquerque, som det i utgangspunktet kunne vært sagt mye om, er bare omtalt som mannen som skaffet Portugal mange handelsbyer.²⁸³ Portugisernes erobringer i Afrika får derimot et mer negativt stempel ved at de blir knyttet sammen med slavehandelen. Sammen med bildet av et skip fullt av slaver fra Afrika gir ikke dette et positivt bilde av portugisernes væremåte.²⁸⁴

Vasco da Gama og Albuquerque kunne etter mitt skjønn ha fått en mer kritisk omtale, ettersom de var med på en del konflikter i India og Asia. Derfor hevder jeg at Cortes og Pizarro får en mer nedsettende fremstilling. Skildringen av spanierne og portugiserne er likevel ganske balansert, slik at helhetsinntrykket av Cowies tekst ikke gir inntrykk av at spanierne var noe verre enn portugiserne. Likevel innehar læreboken enkelte elementer fra den svarte legende. Dette kommer spesielt frem når forfatteren har valgt å ha med illustrasjoner som kun viser spaniernes brutale fremferd, samt bildet av for eksempel spaniernes hunder som går løs på indianerne. Det er etter min mening overraskende at en lærebok fra 1985 har tatt med en historie som ikke lenger har troverdighet. På en annen side har Maltby hevdet at det først og fremst er lærebøker som innehar elementer av den svarte legende.²⁸⁵ Dette er synlig i Cowies lærebok, og stemmer overens med denne påstanden.

Teksten er ikke sterkt preget av nedsettende ytringer ovenfor hverken spanierne eller portugiserne. Illustrasjonene gir derimot et mer negativt inntrykk. I teksten skildres ikke Balboas ekspedisjon negativt, men bildet som skal vise spaniernes atferd levner ingen tvil.²⁸⁶ Her ser vi hvor brutale og hensynsløse de var. Hundene deres går løs på forsvarsløse indianerne mens spanierne ser på.²⁸⁷ Dette bildet er dessuten Theodor de Brys verk, som hevdes å ha lagt Las Casas sine beretninger til grunn i flere av sine arbeider. For øvrig er de aller fleste bildene fra omtalen av Spania tatt fra de Bry. Dette betyr at Cowie, fortsatt på 1980-tallet, noe uventet videreformidler et element fra den svarte legenden.

Motivasjonen for oppdagelsene og erobringene er for spaniernes vedkommende forklart med at de ble inspirert av seieren over maurerne. Dette førte til at spanierne kun trodde på erobring av land og konvertering av hedninger. Dette synet forsterkes også i siste avsnitt, da Cortes blir

---

²⁸³ Cowie, 1985: s. 23

²⁸⁴ Cowie, 1985: s. 17

²⁸⁵ Maltby, 1971: s. 7

²⁸⁶ Cowie, 1985: s. 30

²⁸⁷ Maltby, 1971: s. 17

sitert på at spaniernes sykdom var viljen til å opprettholde herredømme i Europa. Motivet for erobringene var altså spaniernes krigersk lynne og deres ønske om makt. Cowies fremstilling kan derfor sies å inneha enda et element av den svarte legende; spaniernes krigerske tankegang. På en annen side legges det ikke stor vekt på spaniernes gulltørste. Dette motivet kommer likevel indirekte frem gjennom den vekten Cowie legger på ønsket om en maktposisjon i Europa. Det var ikke bare spaniernes trang til personlig rikdom og ære som motiverte fremferden, men deres ønske om å bevare landet som en mektig nasjon.

Om portugisernes motivasjon blir det først og fremst lagt vekt på ønsket om å kunne handle med Østen uten å ha araberne som mellomledd.²⁸⁸ Ytterligere to motiver trekkes frem, først å få Portugal inn i handelen med gull, elfenben, pepper og slaver, så å finne det kristne riket i Afrika for å alliere seg med det.²⁸⁹ Portugisernes religiøse tro trekkes også frem. I forhold til den spanske motivasjonen legges det vekt både på det religiøse motivet, og handelsmotivet.

Når det gjelder utryddelsen av indianerne beskriver Cowie hvordan indianerne ble brukt som arbeidskraft og hvordan de ble erstattet av sorte slaver fra Vest-Afrika. Han nevner ingenting om hvordan indianerne ble behandlet under arbeidet på plantasjene.²⁹⁰ Forklaringen på at indianerne ble utryddet er sykdommer som kom fra Europa med spanierne. Dermed blir ikke all skyld lagt på spanierne. Gjennom bildet av negerslaver på et portugisisk skip, slår Cowie fast at det var portugiserne som startet slavehandelen.²⁹¹ Illustrasjonen gir også et lite flatterende bilde av portugiserne. Dette er også i tråd med hva Williams har sagt om britisk historieskriving, der han hevder at britene etter andre verdenskrig hadde til hensikt å ta et oppgjør med slaveriet. Slaveriet blir ikke bortforklart eller legitimert av Cowie, på noen som helst måte.

Cowie har dessuten gått vekk fra det Williams har kalt eurosentriske og etnosentriske holdinger når det gjelder å skille mellom de siviliserte europeerne og de ville, usiviliserte indianerne. Ord som for eksempel *savage* er ikke brukt om indianerne. Cowie hevder dessuten at spanierne var overrasket og overveldet over hvor fantastisk Aztekerriket var. Steiningen av Montesuma blir dessuten beskrevet annerledes enn de foregående lærebøkene. Man får et inntrykk av at han ville unngå konflikt med spanierne. Det legges ikke vekt på, slik for

---

²⁸⁸ Cowie, 1985: s. 11

²⁸⁹ Cowie, 1985: s. 13

²⁹⁰ Cowie, 1985: s. 38-39

²⁹¹ Cowie, 1985: s. 17

eksempel Heard gjør, at Montesuma fikk skylden for at det gikk galt med aztekerriket. Han ble steinet fordi han på en måte tok spaniernes side.

Det er altså ikke bare spanierne som får den negative omtalen. Selv om det kan spores enkelte elementer fra den svarte legende, spesielt gjennom de ulike illustrasjonene, får også Portugiserne en kritisk vurdering av Cowie, særlig når han tar for seg slavehandelen. Dette gjør at spanierne ikke blir fremstilt i lys av å stille i en egen klasse når det gjelder uheldig fremferd mot innfødte under erobringer og koloniseringer på denne tiden.

5.2 “Cambridge introduction to world history: Europe finds the world” (1989)

Læreboken fra 1989 er skrevet av Trevor Cairns og går over 95 sider, fordelt på fire hovedkapitler. Mitt hovedfokus vil ligge på de to kapitlene som tar for seg Spania og Portugal. Hovedkapittel 2, *The first overseas empire*, omtaler Portugal og er på 24 sider. Spania blir tatt hand om i hovedkapittel 3: *The New World*, og går over 29 sider. Her må jeg legge til at jeg utelater enkelte sider av kapitlene som omhandler Indias, Aztekernes eller Inkaenes geografi og samfunnsorganisering. Jeg kommer heller ikke til å kommentere beskrivelsene av de ulike skipstypene, eller spaniernes og portugisernes navigasjonsutstyr.

5.2.1 Presentasjon og analyse av læreboktekst

Presentasjon

Cairns er mer detaljert i behandlingen av Columbus og spanierne enn Cowie er i sin lærebok fra 1985. Her fortelles det at Columbus hadde fått høre av de innfødte, på en av sine reiser, at det fantes gull og skatter i fjellene i det fjerne, og at det der fantes en stor konge.²⁹² Beretningen om spanierne som var satt igjen på Hispaniola blir også tatt opp. De ble funnet drept av de innfødte. Cairns forklarer årsaken til denne hendelsen med spaniernes ”ill-treatment of the Indians”. Han legger også til at ”[t]hey [spanierne] had probably deserved it”.²⁹³ En bosetting ble også opprettet på øyen. Maten, derimot, passet ikke spanierne. Men, hevder forfatteren, spanierne ville nok ha holdt ut lenger hvis de raskt hadde blitt rike. ”They

---

²⁹² Cairns, 1989: s. 47

²⁹³ Cairns, 1989: s. 48

blamed Columbus for having deceived them, which was not entirely fair; and they turned their anger against the Indians, which was completely unfair”.²⁹⁴

Cairns fokuserer på at det var en ting alle spanierne lengtet etter, og det var gull. Columbus var like ivrig som alle andre.²⁹⁵ Ettersom indianerne var hjelpeløse mot de europeiske våpnene ble de tvunget til å finne gullstøv til spanierne. De ble også straffet hvis de ikke fant noe. “The Spaniards thought them [Indians] lazy, or deliberately awkward, or so stupid that there was serious doubt about whether they were human beings at all: their only policy was stern punishment”, hevder Cairns.²⁹⁶ Han legger også, i likhet med Cowie, vekt på beretningen om spaniernes hunder. Noen indianere ”[t]ried to fight; they were massacred, hunted down with fierce dogs”. Enkelte spaniere var faktisk så ufølsomme at de slaktet ned indianere uten grunn, kun for å teste eggen på sverdet sitt, hevder Cairns. ”Nobody bothered to recall that Queen Isabella had given orders that the Indians were to be well treated, and must not be enslaved”.²⁹⁷ Grusomheten tok etter hvert slutt. Æren for dette får de misjonerende spanske munkene og embetsmennene som ble sent ut av den spanske Kronen. Disse personene sto mellom de overlevende indianerne og de spanske bosetterne, og indianerslavene ble byttet ut med slaver fra Afrika.²⁹⁸ Cairns trekker frem biskopen Las Casas, som arbeidet for at den spanske stat måtte prøve å kontrollere bosetterne i den nye verden. Hadde det ikke vært for hans beretninger om spaniernes ugjerninger ville vi ikke i dag ha visst om dem, skriver Cairns.²⁹⁹

Forfatteren skriver også om oppdagelsene med utgangspunkt i det nye kontinentet, Amerika. Det blir gitt plass til to personer: Vasco Nuñez de Balboa, som fant veien over fastlandet til Stillehavet, og Ferdinand Magellan som ble den første som seilte jorden rundt. I motsetning til Cowie finnes det ingen skildringer av Magellans møte med de innfødte, det fortelles bare om hans reiserute.³⁰⁰ Hernan Cortes og hans menn, som sto for erobringen av det Aztekiske riket, får mest plass i omtalen av Sentral-Amerika. Cairns skriver at flere av Cortes sine soldater har skrevet om sine opplevelser, og trekker frem en av hans soldater ved navn Bernal Diaz del Castillo, som på sine gamle dager skrev ned sine erindringer. Videre hevdes det at spanierne

---

²⁹⁴ Cairns, 1989: s. 48

²⁹⁵ Cairns, 1989: s. 48

²⁹⁶ Cairns, 1989: s. 48

²⁹⁷ Cairns, 1989: s. 48

²⁹⁸ Cairns, 1989: s. 48

²⁹⁹ Cairns, 1989: s. 48

³⁰⁰ Cairns, 1989: s. 49-50

ble slått av beundring når de først oppdaget Mexico.³⁰¹ Aztekernes religion og menneskeofringer til gudene, som Cairns hevder skremte spanierne, blir også nevnt.³⁰² Han spør videre: "Who deserves praise or blame, Aztecs or Spaniards or both?". Aztekerne kan gjerne ikke klandres for blodige ofringer siden de var oppdratt til å tro at dette var riktig. På den annen side, hevder forfatteren, var spanierne kristne, men samtidig brutale mordere.

Tre elementer som førte til Cortes sin store fremgang trekkes frem. Det første var den aztekiske religiøse myten om at guden Quetzalcoatl skulle vende tilbake, og at de i starten trodde at spanierne var sendt av gudene. Det legges også vekt på at ulike indianerstammer, som lå under Aztekerriket, tok sjansen på å hjelpe Cortes i hans erobring. Det siste forfatteren tar opp er det teknologiske aspektet, der aztekerne ikke hadde jernvåpen, mens spanierne både hadde stålblader på sverdene og geværer.³⁰³ I motsetning til Cowie skildrer ikke Cairns møtet med, eller erobringen og kampene mot aztekerne. Alt vi får vite er at i 1521, etter at spanierne erobret Tenochtitlan, ble Cortès herre over Mexico.³⁰⁴

"The hero – or you may think of him the villain – of this story was not like Cortes, who was an educated man. Francisco Pizarro was a hard-bitten soldier of fortune".³⁰⁵ Slik beskriver Cairns Pizarro i begynnelsen av kapitlet om Sør-Amerika. Det heter videre at Inkariket, rett før spaniernes ankomst til Peru, lå i borgerkrig.³⁰⁶ Cairns legger vekt på at Inkaimperiet ikke ble erobret av spanierne, men tatt til fange. Ettersom all makt lå i Inkaens hender, holdt det å ha makt over Inkaen. Og det er nettopp det Francisco Pizarro gjorde. Forfatteren hevder at Atahualpa, som ble tatt til fange, prøvde å bestikke Pizarro, fordi han visste at spanierne var grådige etter gull, men til ingen nytte. "It was a disgusting crime", heter det.³⁰⁷ Cairns skriver også at mesteparten av kampene i Peru sto mellom spaniere, ikke mellom spaniere og inkaer. Til forskjell fra Cowie sin beskrivelse finnes det ingen generelle karakteristikk av spanierne.³⁰⁸

Mest plass bruker forfatteren på Spanias vanskelige oppgave med å styre sitt nye imperium. Han går blant annet inn på hvordan spanierne praktiserte styresettet sitt, religionens plass i

---

³⁰¹ Cairns, 1989: s. 52-54

³⁰² Cairns, 1989: s. 55

³⁰³ Cairns, 1989: s. 56

³⁰⁴ Cairns, 1989: s. 56

³⁰⁵ Cairns, 1989: s. 64

³⁰⁶ Cairns, 1989: s. 64

³⁰⁷ Cairns, 1989: s. 64

³⁰⁸ Cairns, 1989: s. 64

samfunnet, og hvordan indianerne ble behandlet under det nye styret. I begynnelsen, skriver Cairns, var ikke kongen av Spania og hans rådgivere klar over hva de hadde gitt seg ut på, og de slet med conquistadorene som bare tenkte på å vinne anerkjennelse og rikdom.³⁰⁹ Til tross for dette måtte kongen stole på conquistadorenes lojalitet, siden det var fra disse han fikk sitt gull. Der det blir lagt vekt på spaniernes religiøse tro, hevder forfatteren at spanierne legitimerte sin erobring med at de hadde fått godkjenning fra paven, og at deres plikt derfor var å omvende indianerne til kristendommen. Selv om omvendelsen ofte ble utført med makt og tvang, skriver Cairns, var den spanske regjeringens intensjon å behandle indianerne pent, men intensjoner blir ikke alltid slik de er tenkt.³¹⁰

Om indianerne skildrer Cairns, den ofte brutale, tvangsomvendelsen til kristendommen og hvor hardt de måtte jobbe for spanierne. For å forklare befolkningsnedgangen til indianerne gis kopper og epidemier skylden. Avslutningsvis mener Cairns at spanierne, bortsett fra å utslette den onde religionen til aztekerne, lot til å ha brakte ”only distress to the indians of Mexico”.³¹¹

I omtalen av Portugal tar Cairns for seg flere punkter. Det første er Henrik Sjøfareren og de oppdagelser som fulgte langs den afrikanske vestkysten. Forfatteren setter fokus på hans motiver, og trekker frem at han ville tilfredsstille sin nysgjerrighet, skaffe seg rikdom gjennom handel, og innhente informasjon om sine muslimske fiender i Afrika. I likhet med Cowie vektlegges det også at Henrik var ute etter å finne allierte kristne på det afrikanske kontinentet i portugisernes korstog for å omvende hedninger til kristne.³¹²

I motsetning til læreboken fra 1985 får slavehandelen en grundigere beskrivelse. Det heter at slavehandelen fra Vest-Afrika, etter en fredelig start, førte til at en del afrikanere ble kidnappet og tatt med til Portugal. I begynnelsen ble de behandlet pent, men det tok ikke lang tid før portugiserne begynte å kjøpe og selge afrikanere som slaver.³¹³ Cairns medgir også at “[n]owadays we usually think of the West African slave trade as having been one of the foulest crimes in modern history, and some of the most serious problems which face us today

---

³⁰⁹ Cairns, 1989: s. 65

³¹⁰ Cairns, 1989: s. 70-72

³¹¹ Cairns, 1989: s. 73-74

³¹² Cairns, 1989: s. 19-21

³¹³ Cairns, 1989:s. 26

can be traced back to it".³¹⁴ Videre tar han for seg to hovedargumenter portugiserne brukte for å legitimere slavehandelen i Afrika. Det ene var at portugiserne hevdet at slavene ville få det bedre ettersom de ville få opplæring i den kristne tro, og dermed komme til himmelen. Det andre argumentet gikk ut på at slavene ville ha hatt det mye verre hvis de hadde blitt værende i Afrika, siden det allerede var stor slavevirksomhet blant de ulike afrikanske stammene.³¹⁵

Bartolomeu Dias nevnes, i likhet med de fleste tidligere læreverk, som han som rundet Kapp det gode håp.³¹⁶ Vasco da Gama beskrives som en person som både var hard og hensynsløs i truende situasjoner, men ofte også unødvendig brutal, noe som skaffet ham flere fiender enn venner. Det heter videre at "he and the peoples who came after him treated the eastern peoples they met in such a way that European and Oriental nations find it difficult to trust each other even today".³¹⁷ Det står lite om møtet med inderne og muslimene i India, men det som står er ikke flatterende for portugiserne. Vasco da Gama skal ha hengt 38 fiskere som en advarsel til de indiske herskerne, og kastet likene på sjøen, hevder forfatteren. "It may have been the knowledge of how few they [portugiserne] were which caused some of them to be deliberately cruel", konkluderer Cairns.³¹⁸ Det eneste som blir nevnt når det gjelder Brasil er at portugiseren, Pedro Cabral, ved å utnytte den sterke vinden traff østkysten av Sør-Amerika (Brasil) der noen få portugisere slo seg ned for å drive handel med brasil- trær.³¹⁹

Oppmerksomheten rettes deretter mot hvordan Portugal lyktes i å bygge opp sitt imperium; i første rekke å sette opp strategiske fort i havner langs veien til India. For det andre klarte de å blokkere den arabiske handelsruten, nettopp på grunn av disse fortene.³²⁰ Portugiserne ville ikke herske over nytt land, men kontrollere og få utbytte av handelen. Det nevnes også at de ville spre kristendommen gjennom denne handelen. Cairns begrunner Portugals suksess i øst med deres teknologiske overtak, både til havs og på land(skip, våpen, rustninger, etc.).³²¹ Om Albuquerque heter det at han har æren for opprettelsen av det portugisiske riket i Østen, men han "mutilated the people when he took the town [Ormuz]", og i Goa sto han for en brutal massakre.³²²

---

³¹⁴ Cairns, 1989: s. 26

³¹⁵ Cairns, 1989: s. 26

³¹⁶ Cairns, 1989: s. 28-29

³¹⁷ Cairns, 1989: s. 31

³¹⁸ Cairns, 1989: s. 43

³¹⁹ Cairns, 1989: s. 39

³²⁰ Cairns, 1989: s. 40

³²¹ Cairns, 1989: s. 42

³²² Cairns, 1989: s. 43

Det at Portugals maktposisjon etter hvert ble svekket er beskrevet annerledes enn i Cowie sin lærebok. Forklaringen er, i følge Cairns, at Portugal ble dratt med i Spanias krig mot Nederland og England, ettersom kong Filip II av Spania arvet det portugisiske riket. Portugal hadde heller ikke flere menn å sende ut til å forsvare fortene sine i Asia, og ble slik et lett bytte for andre europeiske land.³²³

Kapitlene om Spania og Portugal er fulle av ulike illustrasjoner og bilder. De vil imidlertid ikke bli behandlet her, ettersom det kun er illustrasjoner av ulike kart, samt bilder av Aztekiske, Inkaske eller indiske bygninger og kunstverk. Det er heller ingen tekst i forbindelse med bildene, og derfor kan de vanskelig brukes til å vurdere forfatterens holdninger til spanierne.

Analyse

Den som får mest omtale av spanierne er Francisco Pizarro. Han blir levnet en nedsettende karakteristikk, og blir kalt en kjeltring, og en sta og innbitt soldat. Karakteristikken av spanierne er heller ikke positiv når det kommer til hendelsene rundt kuppet av Peru. Det blir lagt vekt på deres brutalitet, grådighet og gulltørste.³²⁴ Omtalen av Cortes som person er til sammenlikning overraskende liten. I likhet med noen av de eldre lærebøkene blir Cortes og hans menns erobring av Mexico beskrevet saklig uten spesielt negativ ordbruk. Det legges mer vekt på spanierne generelt, spesielt når det gjaldt synet på indianerne. Cairns skildrer en brutal og hensynsløs holding hos spanierne.

Vasco da Gama blir omtalt som en unødvendig brutal mann, hensynsløs og hard. Det samme gjelder Albuquerque. Cairns gir en meget negativ karakteristikk av denne mannen. Ordet brutal blir ikke brukt, men i beskrivelsen av de massakrene Albuquerque sto for fremstår fremferden hans som særdeles brutal.³²⁵ Til sammenlikning med omtalen av Pizarro er frekvensen av negativt ladede ord så og si på lik linje. Portugiserne er derimot offer for en mer negativ ordbruk enn Cortes. Omtalen av både spanierne og portugiserne viser at forfatteren mente at de begge viste en brutal fremferd i sine respektive koloniland, og går

---

³²³ Cairns, 1989: s. 44-45

³²⁴ Cairns, 1989: s. 64

³²⁵ Cairns, 1989: s. 43

dermed bort fra tendensen i de eldre lærebøkene der kontrasten i fremstillingen av disse to landene er større.

Ordren fra dronning Isabella, om at indianerne skulle behandles med ære og respekt, og beretningene fra Las Casas, er det eneste Cairns tar opp av spaniernes litt mer positive holdninger i hele omtalen av den spanske erobringen av Amerika.³²⁶ Isabella var tross alt spanier hun også, noe både Gibson og Maltby fokuserer på når det gjelder den svarte legende. I følge Maltby blir det for lite fokus i britisk historieskriving på at kongefamilien, prestene eller andre som var i mot de brutale hendelsene faktisk var spaniere, og at ikke alle spaniere hadde samme holdninger. Likevel skapes det et mer nyansert bilde i de tilfellene Cairns trekker frem for eksempel sykdom og allianser med andre indianerstammer som faktorer til aztekernes fall.

Spaniernes brutalitet tydeliggjøres derimot når Cairns trekker frem historier som at indianerne ble angrepet av rasende hunder, og at noen spaniere bare slaktet dem ned for å teste sine sverd. Når dette blir tatt med i teksten tyder det på at forfatteren er influert av den svarte legende. Cairns legger heller ikke skjul på at Las Casas er brukt som kilde:

This horrible tale has often been used against the Spaniards by their enemies, and it truly brands those early settlers as greedy, cruel murderers. But it is only fair to remember that we should not even know of those crimes if it had not been for Spaniards like Bishop Las Casas, who roused the Spanish government to try to control the settlers.³²⁷

Dette tyder på at forfatteren kjøper Las Casas sine fortellinger uten å blunke, og ikke har kjennskap til utviklingen i historieskrivingen. Dette er dessuten i tråd med påstanden om at det i første rekke er lærebøkene som står for videreføringen av den svarte legende. Cairns trekker også frem Bernal Diaz, som skrev ned sine opplevelser som soldat under blant annet Cortes. Det som ikke kommer frem er at Bernal Diaz vektlegger helt andre opplevelser enn Las Casas. Maltby trekker frem at det, i følge Diaz, ikke forekom en slik hensynsløs brutalitet som Las Casas har hevdet. Cortes for eksempel, måtte ty til våpen for i det hele tatt overleve angrepene fra indianerne.³²⁸

---

³²⁶ Cairns, 1989: s. 48

³²⁷ Cairns, 1989: s. 48

³²⁸ Maltby, 1971: s. 17

Dessuten kommer det frem flere elementer fra den svarte legenden; nemlig spaniernes gulltørst, hunger etter rikdom og personlig ære. Eksempler på dette er: "The conquistadores pushed ahead without giving much thought to anything beyond the gamble in which they were staking their lives against the chances of winning fame and riches",³²⁹ og at conquistadorene "robbed Indians and worked them to death".³³⁰

Portugals erobringer, og spesielt slavehandelen, får også negative omtaler: Når det gjelder kritikken av slavehandelen er dette det første eksemplet i denne oppgaven på at en lærebokforfatter tar et oppgjør med slaveriet.³³¹ Det legges dessuten vekt på hvordan portugiserne legitimerte slavehandelen med at de "reddet" slavene fra et dårligere ukristelig liv.³³² I motsetning til teksten om spaniernes erobring skriver Cairns litt mer nyansert om portugiserne: "In spite of the excuses, some Portuguese were not happy about the slave trade, especially when it meant splitting up families".³³³ Det er også mer forklaring rundt hvorfor portugiserne handlet som de gjorde, for eksempel i India. Forfatteren skriver først om hvor brutal Albuquerque var under massakrene i Ormuz og Goa, men gjør deretter et forsøk på å forklare: "It may have been the knowledge of how few they were which caused some of them to be deliberately cruel".³³⁴

Om Spanias erobring av Amerika skrives det derimot nesten ingenting om selve slaveriet. Det blir lagt mest vekt på spaniernes holdninger til indianerne, at de var late og måtte tvinges hardt for å arbeide. Det at afrikanske slaver tok over for indianerne nevnes kun med en setning. Det er ikke før forfatteren tar for seg Spanias imperium i Amerika mot slutten av 1500-tallet at teksten blir litt mer nyansert. Da blir flere spaniere omtalt med mindre negative ord, der flere spaniere tar indianernes parti og at det ble innført nye lover som skulle hindre at indianerne døde ut. Forfatteren avslutter kapitlet om Spania slik: "Except that they wiped out the evil religion of the Aztecs, the Spaniards whatever they had intended, seem to have brought only distress to the Indians of Mexico".³³⁵ Cairns antyder på denne måten at ikke alle spaniere hadde til hensikt å gjøre livet surt for indianerne, selv om det allikevel ble slik.

---

³²⁹ Cairns, 1989: s. 65

³³⁰ Cairns, 1989: s. 72

³³¹ Cairns, 1989: s. 26

³³² Dette gjorde for øvrig også britene, i følge Eric Williams. Han kritiserer britiske historikere for å legitimere slavehandel med at slavene fikk det bedre, mens spanierne bare brukte slaver til økonomisk gevinst.

³³³ Cairns, 1989: s. 26

³³⁴ Cairns, 1989: s. 43

³³⁵ Cairns, 1989: s. 74

I motsetning til alle de foregående lærebøkene blir Brasil omtalt med mer enn en setning, der det legges til at portugisere slo seg ned i Brasil for å drive handel med Brasil- trær.³³⁶ Men forfatteren trekker ikke linjene til det som senere skulle sette sitt preg på Amerika; slavehandelen.

Det som kan tale for at det har skjedd en utvikling i forhold til tidligere lærebøker er at spaniernes fanatiske religiøsitet, noe som har vært et av hovedpunktene i den svarte legende, ikke blir omtalt. Om portugiserne blir vi derimot gjennom hele teksten minnet på at de var opptatt av å spre den kristne tro, først i Afrika og deretter i Østen. Aztekernes religiøsitet får dessuten en mer negativ omtale enn spaniernes: But there was a terrible and horrible side to Aztec life. They believed in what was probably the most hideous religion that has ever been practised by a civilised people.³³⁷

Alt i alt kan man si at det også i denne læreboken finnes spor av den svarte legende, selv om de ikke er så påfallende som i noen av de andre lærebøkene. De negativladede ordene forekommer hyppig i omtalen av spanierne, men fremstillingen av portugiserne er likevel mer krenkende enn tidligere, og til slutt henter Cairns seg litt inn med å trekke inn et mer nyansert bildet: “Also, most other European nations were guilty of equal cruelties, and worse, when their turn came to build empires beyond the seas”.³³⁸

5.3 Oppsummering av funn

Det at de britiske lærebøkene fra denne perioden legger vekt på kilder som Las Casas kan viser at det fortsatt på 1980-tallet fantes elementer av den svarte legende. Cowies (1985) lærebok videreformidler Las Casas sin beretning om hundene som spiser indianerne. Når Cairns (1989) bruker Las Casas sine brev som primærkilder, må det være lov å hevde at også dette lærerverket har tatt opp i seg viktige elementer fra den svarte legende. Det finnes likevel forskjeller mellom fremstillingene til Cowie og Cairns. Ved siden av at de vektlegger ulike begivenheter, er Cowies bok fra 1985 faktisk mye mer nyansert enn Cairns bok, som ble utgitt fire år senere. Den siste fokuserer i sterkere grad enn den første på spaniernes brutalitet.

---

³³⁶ Cairns, 1989: s. 39

³³⁷ Cairns, 1989: s. 54

³³⁸ Cairns, 1989: s. 48

Begge lærebøkene får likevel tydelig frem at det ikke bare var spaniernes brutale fremferd som førte til indianernes utryddelse. Spanierne brakte riktignok med seg nye sykdommer, men de slaktet ikke flertallet av de indianerne som mistet livet, slik for eksempel læreboken fra 1928 hevder. De viser også et mer nyansert bilde enn eksempelvis lærebøkene fra 1960-tallet, men endringene er kanskje ikke så store som man ville trodd på forhånd. Bortsett fra at Williamson i utgaven fra 1969 noe overraskende omtalte spanierne i Mexico i positive ordelag, er tendensen i de to siste periodene påtakelig like. Cairns og Cowie har riktignok fått med flere hendelser enn forfatterne av de eldre bøkene. De går litt mer i dybden, og får frem flere nyanser enn tidligere. Den største forskjellen mellom Cowie og Cairns er bruken av bilder. Cowie skaper et negativt inntrykk av spanierne gjennom de mange kritiske bildene, mens Cairns tar for seg kritikken i teksten.

På samme måte som lærebøkene fra 1960-tallet reflekterer lærebøkene fra 1980-tallet en tendens vi også finner i et britisk oversiktsverk fra samme periode. I dette tilfellet gjelder det det britiske historiske oversiktsverket *The Times, The World, an illustrated history*, av Geoffrey Parker fra 1986. Dette verket er også preget av den svarte legende. Forfatteren legger imidlertid mer vekt på spaniernes gulltørst og fanatiske religiøsitet enn brutalitetselementet, som hensholdsvis Cairns og Cowie vektlegger.³³⁹

Som jeg hadde trodd på forhånd ville de nyste lærebøkene være mer nyanserte i fremstillingen og legge vekt på flere faktorer. I 1980-årene fantes det likevel fortsatt spor av den svarte legende både i oversiktsverk og i lærebøker. Imidlertid dukket det nå endelig opp et oppgjør med slavehandelen og slaveriet, noe jeg i utgangspunktet hadde forventet å finne tidligere.

---

³³⁹ Parker, 1986: s. 268 og s.273

Kapittel 6:

Avslutning

6.1 Utvikling i britisk historieskriving og vurdering av funn

Har så fremstillingen av Spania og spanierne endret seg over tid? Svaret er uten tvil ja. Lærebøkene fra mellomkrigstiden er generelt preget av et negativt syn på spanierne. Både Palmer og Brendon viser en britisk etnosentrisk holdning i og med at begge forsøker å legitimere britisk kolonivirksomhet. Førstnevnte kritiserer også sterkt spaniernes slavevirksomhet. Men det er også markante forskjeller i disse lærebøkene. Begge er riktignok influert av den svarte legende, men i Brendons tilfelle forekommer ikke slike elementer like hyppig som hos Palmer. Brendon er dessuten mye mer nyansert i sin fremstilling og trekker for eksempel frem flere faktorer enn spaniernes brutalitet i erobringen av Amerika. Han både omtaler og er mer til kritisk til portugisernes fremferd i Asia, slik at kontrasten til spanierne ikke blir like påfallende som hos Palmer. Det samme gjelder kontrasten til indianerne. Denne forskjellen stemmer med det jeg hadde ventet meg; nemlig at jo nyere lærebøkene var, jo mer nyansert og mindre nedsettende ville de omtale spanierne.

Ut fra dette ville det være nærliggende å tro at lærebøkene fra den nære etterkrigstiden, 1950-tallet, skulle følge opp denne trenden og ha blitt mer nyanserte og mindre kritiske til spaniernes fremferd. Erindringer finner vi da også, men da på en annen måte enn forventet. Den negative holdningen ovenfor spanierne er riktignok helt fraværende hos Mackintosh og Southgate, men fremstillingen er også lange mindre nyansert enn vi hadde ventet. Begge forfatterne har en oppramsende fortellerstil og en nøktern fremstilling. Det finnes ingen åpenbare spor av den svarte legende i noen av lærebøkene. Slavehandelen blir bare så vidt nevnt av Southgate. Dermed tar ingen av dem noen form for oppgjør med slaveriet. Ingen av fremstillingene gir noe utfyllende bilde av den spanske erobringen eller koloniseringen av Amerika.

I Heard's og Williamsons lærebøker fra 1960-tallet forandrer imidlertid synet på spanierne seg på nytt. Den svarte legende kan spores hos begge forfatterne, og vi sitter igjen med et negativt bilde av spanierne, selv om Williamson omtaler Cortes og hans menn i positive ordelag. For første gang blir også Columbus beskrevet mer negativt enn positivt. På den annen side er begge forfatterne flinkere til å fremheve andre ting enn spaniernes negative sider, spesielt når vi ser disse lærebøkene i forhold til lærebøkene fra mellomkrigstiden. Fremstillingen er mer

nyansert og variert enn tidligere og legger vekt på flere historiske hendelser. De skaller seg således tydelig fra de foregående lærebøkene, særlig de fra 1950-tallet.

Lærebøkene fra 1980-tallet skiller seg ikke påtagelig ut fra 1960-tallet, med unntak av at de tar et endelig oppgjør med slaveriet, ikke bare med det spanske eller portugisiske slaveriet, men også det britiske. I og med at både Cowie og Cairns trekker frem Las Casas som kilde blir sporene av den svarte legende svært tydelig, selv om det ikke er tatt med like mange elementer fra denne legenden som for eksempel 1960-årene. Begge lærebøkene inneholder imidlertid flere nedsettende karakteristikk av spanierne. På en annen side er forfatterne fra denne siste perioden mer nyanserte i fremstillingen og legger vekt på atskillig flere faktorer under erobringen og koloniseringen enn tidligere lærebøker. Noe overraskende er teksten i læreboken fra 1985 faktisk mer nyansert enn læreboken fra 1989, som i stor grad fokuserer på spaniernes brutalitet. Billedbruken til Cowie i læreverket fra 1985 gir derimot et slett bilde av spanierne. Det er den første, og den eneste, læreboken som har brukt illustrasjoner av spanierne på denne måten.

Fremstillingen i lærebøkene synes å ha gått i bølger, i mellomkrigstiden fra nedsettende og unyansert til mer nyansert og mindre kritisk. Deretter ble lærebøkene mer nøkterne, men samtidig også mer unyanserte på 1950-tallet. På 1960-tallet dukket så den svarte legende opp igjen på nytt, men nå pakket inn i en mer nyansert fremstilling. 1980-tallets lærebøker fremstilte spanierne påfallende likt, og gjennomgående like negativt som i perioden før, men teksten var nå ennå mer nyansert. Sporene av den svarte legenden var således ikke helt borte.

Litteratur:

Angvik, M. (1982). Skolebokanalyse som tema for lærerutdanning og forskning.

Brendon, J. A. (1942). *The building for the modern world. Book II The age of Discovery.*

London: Edward Arnold & co.

Bøe, J. B. (1995). *Faget om fortiden*: Universitetsforlaget: Oslo

Cairns, T. (1989). *Cambridge introduction to world history. Europe finds the world* (1 ed.).

Cambridge: Cambridge university press.

Christoffersen, J., Aarre, T., & Børhaug, K. (2003). Evaluering av samfunnsfag i reform 97.

Sluttrapport.

Cowie, L. W. (1985). *Spotlight on the age of exploration and discovery* (1 ed.). Hove, Sussex:

Wayland (publishers) Ltd.

Elliott, J. H. (2006). *Empires of the Atlantic World: Britain and Spain in America 1492-1830.*

New Haven, CT, USA:: Yale University Press.

Foster, S. K. (2007). *Portrayals of Arabic-Islamic Peoples in English History Textbooks.*

London: Institute of Education University of London.

Gibson, C. (1971). *The Black Legend, Anti-spanish attitudes in the Old World an the New. .*

Heard, N., & Tull, G. K. (1969). *The beginning of european supremacy* (Vol. 3). London:

Blandford Press Ltd.

Helle, K. (2000). *Et nytt Europa 1500-1750* (Vol. 8). Oslo: H Aschehoug & Co.

Juderias, J. (2003). *La Leyenda Negra*. Salamanca Spain: Junta de Castilla y León, Consejería

de Educación y Cultura.

Keen, B. (1985). Main Currents in United States Writings on Colonial Spanish America,

1884-1984. *Hispanic American Historical Review.*

Mackintosh, J. (1951). *Significant events in British and European history*. London: Blackie &

son Ltd.

- Maltby, W. S. (1971). *The Black Legend in England, The development of anti-Spanish sentiment, 1558-1660*. Durham, N.C.: Duke University Press.
- McDonnell, M. (10.05.09). THE 'CONQUEST' OF THE AMERICAS: THE AZTECS. Retrieved 10.05.09, 2009, from http://www.anzasa.arts.usyd.edu.au/ahas/conquest_historiography.html
- Palmer, H. W. (1928a). *Lands and their stories Book 5, Europe and its people*: Blackie and Son, London and Glasgow.
- Palmer, H. W. (1928b). *Lands and their stories Book 6. Our empire overseas*: Blackie and Son limited, London and Glasgow.
- Potter, G. R. (1964). *The New Cambridge Modern History 1, The Renaissance 1493- 1520*. London: Cambridge University Press.
- Poulsen, M., & m.fl. (1998). *Historien fortalt – historiebøger i folkeskole og gymnasium*. Roskilde.
- Powell, P. W. (1971). *The Tree of Hate: Propaganda and Prejudices Affecting Relations with the Hispanic World*. New York: Basic Books.
- Prescott, W. H. (2004). *History of the conquest of Peru*. New York: Barnes and Noble.
- Ruhaven, I. (2002). Historie og nasjonal identitet: The Great History Debate i England, 1988-1991. Unpublished Hovedoppgave i historie,. Universitetet i Bergen. .
- Southgate, G. W. (1954). *A text book of modern European History 1453-1661*. London: J. M. Dent and sons ltd.
- Steensgaard, N. (2000). *Aschehougs Verdenshistorie Bind 7, Verden på oppdagelsenes tid 1350-1500*. Oslo: H Aschehoug & Co.
- Steensgaard, N. (2001). *Aschehougs Verdenshistorie Bind 9 Verdensmarked og kulturmøter 1500-1750 (Vol. 9)*. Oslo: H. Aschehoug & co.

- Sæle, C. (2005). *"Mer ytterliggående enn noen hadde tenkt seg" Fremstillingen av Sovjetunionens historie ca. 1928-1938 i norske lærebøker for videregående skole.* Unpublished Mastergradsoppgave i historie, Høgskolen i Bergen-Universitetet i Bergen, Bergen.
- Taylor, H. C. C.-. (1896). *The Land of the Castanet , Spanish Sketches.* NEW YORK Herbert S. Stone & company
- Thomas, H. (2003). *The discovery and conquest of Mexico* (2 ed.). New York: Da Capo press.
- Williams, E. (1966). *British historians and the West Indies:* Andre Deutsch, London
- Williams, E. (1968). *Education in the british West Indies* (Vol. New York): University place book shop.
- Williamson, J. A. (1965). *The British Empire and Commonwealth* (5 ed.). London: MacMillan & Co LTD.

Summary

The topic of this master thesis is the much-discussed Spanish expansion in the Americas. The Spaniards have often been portrayed in historical works as excessively brutal and ruthless conquerors compared to people from other European colonial countries. This way of portraying the Spaniards has been labeled “the Black Legend”. This legend is held to be especially persistent in British historic literature.

The aim of my thesis is to examine how Spain’s expansion in America in the fifteenth and sixteenth century has been portrayed in selected British textbooks from the 1920`s to the 1980`s. In doing this, I have especially been looking for traces of the Black Legend, but also for evidence of the alleged British ethnocentrism which the historian and politician Eric Williams has claimed was dominating British historical writing until the 1960`s.

In order to better evaluate the presentation of the Spanish conquest in British textbooks, I have compared the description of this conquest with the description of the establishment of the Portuguese overseas empire. The general picture is that these textbooks have treated the Portuguese expansion in a far more lenient way than the Spanish expansion. From the outset I had expected an improvement in the way the Spaniards were presented in such a way that the negative picture of their conquest, drawing on elements for the Black Legend, was to be replaced by a more balanced presentation. This was not the case. In fact, traces of the Black Legend were evident in the oldest textbooks as well as in textbooks from the 1960`s and 1980`s, although the newer ones were more balanced than the old ones. The only textbooks without any traces of the Black Legend were the ones from the 1950`s.